

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN IRAK
POLİTİKASINDA KUZEY IRAK FAKTÖRÜ
(2003-2018)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatem Azeez İBRAHİM İBRAHİM

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Othman ALİ

TEMMUZ – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

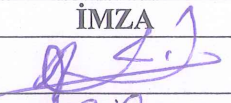
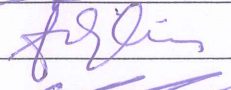
**AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN IRAK
POLİTİKASINDA KUZEY IRAK FAKTÖRÜ
(2003-2018)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatem Azeez İBRAHİM İBRAHİM

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

“Bu tez/..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç.Dr. Atılgan ALİ	Basarlı	
Dr. Öğretim üyesi ALA CİCİOĞLU	Basarlı	
Dr.öğr.üyesi Mustafa Yehim	Basarlı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

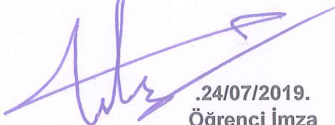
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Hatem Azeaz İBRAHİM İBRAHİM		
Öğrenci Numarası	:	Y146003032		
Enstitü Anabilim Dalı	:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
Enstitü Bilim Dalı	:	Siyaset ve Sosyal Bilimler		
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS	☐ DOKTORA	
Tezin Başlığı	:	AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN İRAK POLİTİKASINDA KUZAY İRAK FAKTÖRÜ (2003-2018)		
Benzerlik Oranı	:	% 14		

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

.24/07/2019.
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

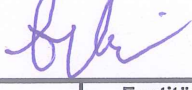
24.07/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Othman ALİ

Tarih: 24.07.2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Ak Parti Döneminde Türkiye'nin Irak Politikasında Kuzey Irak Faktörü (2003-2018) başlıklı bu araştırma birçok kişinin katkıları ile zenginleşmiştir. Tez aşamasında verdiği tavsiyeler ve gösterdiği sabır için danışmanım Doç. Dr. Othman Ali'ye teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte henüz tezime başlamadan önce bana çok emek veren sayın Dr. Ömer Mulla İsa'ya da teşekkür ederim. Bununla birlikte Sakarya Üniversitesi kütüphanesinde bulunan tüm kütüphane yetkilerine ve görevlilerine teşekkürlerimi sunarım. Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi, Ortadoğu Enstitüsü hocalarına ve özellikle araştırma görevlisi Zana Baykal'a teşekkürlerimi arz ederim. Bu günlere gelmemde büyük pay sahibi olan ve her zaman yanımda olan aileme, eşime ve dostlarıma da şükranlarımı sunarım. Özellikle anneme ve rahmetli babama minnettarım.

Hatem Azeez İbrahim İBRAHİM
24/07/2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	vi

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM I : TÜRKİYE İLE IKBY ARASINDAKİ TARİHSEL İLİŞKİLER.....	7
---	---

1. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY).....	7
2. Kuzey Irak ve IKBY Kavramlarının Ortaya Çıkış Süreci.....	11
2.1. Coğrafi Yapısı	13
2.2. Toplumsal Yapısı	16
2.2.1. Kürtler.....	17
2.2.2. Türkmenler	20
2.2.3. Ezidiler	21
2.2.4. Hristiyanlar	23
2.2.5. Araplar	24
2.3. Siyasal Yapısı	25
2.3.1. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)	25
2.3.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB).....	27
2.3.3. Goran Hareketi (Değişim Hareketi)	28
2.3.4. Kürdistan İslami Birliği (KİB)	29
2.3.5. Kürdistan İslami Cemaati (KİC)	30
2.3.6. Irak Türkmen Cephesi (ITC)	31
3. Türkiye-İKBY İlişkileri.....	33
3.1. Siyasi İlişkiler	33
3.2. Askeri İlişkiler	34
3.2.1. Uçuşa Yasak Bölge.....	34
3.2.2. İncirlik Hava Üssü	36
4. Saddam Hüseyin'den Sonra Türkiye-İKBY İlişkileri.....	36
4.1. AK Parti ve Ahmet Davutoğlu'nun Rolü	39
4.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde Var Olan Siyasi İstikrar	41
5. IKBY'de Türkiye Başkonsolosluğu'nun Açılması	45

BÖLÜM II: AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE İLE IRAK ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	48
1. Ankara ile Bağdat Arasındaki Resmi İlişkiler.....	48
2. Türkiye'nin Güvenliği ve Irak'ın İstikrarsızlığı.....	52
3. Nuri el-Maliki Döneminde Irak'ın Türkiye Karşısı Siyaseti.....	61
4. Türkiye'nin Irak Politikasında İKBY'nin Özelliklerinin Etkileri.....	67
4.1. İKBY'nin Jeopolitiği.....	67
4.2. İKBY Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları.....	70
4.3. Irak ile Türkiye Arasındaki Ticari İlişkiler.....	77
4.4. Irak'tan Türkiye'ye Göçü Azaltmada İKBY'nin Önemi.....	81
4.5. İKBY, Türkiye ve İran Arasında Denge Kurmak.....	85
4.6. Türkiye ile Irak Arasındaki Su Anlaşmazlığı.....	88
4.7. IŞİD Meselesi ve Musul'un Önemi.....	91
4.8. Sincar ve PKK Meselesi.....	96
5. Türkiye Irak İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Haydar el-Abadi Dönemi.....	100
5.1. Referandumdan Önce Genel İlişkiler: İhtirazlar ve Fırsatlar.....	100
5.2. İKBY Referandumu.....	105
5.3. Referandumdan Sonra Türkiye ile Irak Arasındaki İlişkiler.....	111
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	140

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AFAT	: Afet ve Acıl Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
EYV	: Endişeli yerel vatandaşlar
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
KİB	: Kürdistan İslami Birliği
KİC	: Kürdistan İslami Cemaati
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TSK	: Türk Silah Kuvvetleri
Ed	: Editör.
C	: Cilt.
Çev	: Çeviren.
S	: Sayı
s	: Sayfa.
Tarih Yok	: T.y
&	: Ve

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : IKBY Sınırları 1991 Yılında (De Facto Sınırları)	10
Şekil 2 : Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Irak Coğrafyası	12
Şekil 3 : Irak ile Türkiye Arasındaki Boru Hatları, IKBY ile Türkiye Yeni Boru Hatları	73
Şekil 4 : Irak Tüm petrol Boru Hatları.....	75
Şekil 5 : IKBY'nin 2014 yılından Sonra Topraksal Büyümesi	104

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye – Irak Dış Ticaret Değerleri (milyon dolar)	79
Tablo 2: Türkiye – Irak Dış Ticaret Değerleri (milyon dolar)	80

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora	
Tezin Başlığı: AK Parti Döneminde Türkiye'nin Irak Politikasında Kuzey Irak Faktörü (2003-2018)			
Tezin Yazarı: Hatem Azeez İbrahim İBRAHİM		Danışman: Doç. Dr. Othman ALİ	
Kabul Tarihi: 24/07/2019		Sayfa Sayısı: 149	
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler	
Bu çalışma Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde Kuzey Irak'ı Türkiye'nin Irak politikasını etkileyen bir faktör olarak ele almakta ve 2003 yılından 2018 yılına kadar incelemektedir. Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasındaki tarihsel ilişkiler incelenmektedir. Bu bölümde, genel olarak IKBY'nin coğrafi, toplumsal ve siyasal yapısına bakılmakta ve bu yapının Türkiye ile ilişkilerde nereye konumlandığı açığa çıkarılmaktadır. Çalışmanın hipotezi bağlamında Türkiye'nin IKBY'deki çeşitli gruplar ve farklı siyasi partilerle iyi ilişkiler geliştirerek Irak politikasını uygulama şansı elde ettiği tartışılmaktadır. Bu sayede Türkiye'nin IKBY üzerinden Irak politikasını şekillendirdiği olaylar açıklanmaya çalışılacaktır. Burada özellikle ABD işgali bir kırılma noktası olarak ele alınmakta ve Türkiye'nin 2003'ten sonraki Irak politikasına yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede Türkiye ile IKBY arasındaki siyasi ve askeri düzeydeki ilişkiler özellikle değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, tamamen Ak Parti dönemi ele alınmakta ve Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri etkileyen temel faktörler tespit edilmektedir. Irak'ın istikrarsızlığının Türkiye'yi nasıl etkilediği ve Maliki döneminde Bağdat yönetiminin Ankara ile çatışan politikaları ele alınmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin Irak politikasındaki kriz anlarında IKBY'nin Türk dış politikasında nasıl bir araca dönüştüğünden de bahsedilmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye'nin IKBY'nin sahip olduğu avantajlardan nasıl yararlandığı ve bunu Irak politikasına nasıl yönlendirdiği araştırılmaktadır. Aynı araştırma sorusu çerçevesinde Nuri el-Maliki döneminden sonra Haydar el-Abadi döneminde de Türkiye ile Irak ilişkilerinde IKBY'nin bir faktör olarak oynadığı rol incelenmektedir. 2007 yılında ise Türkiye-İKBY ilişkileri düzenlenen referandumdan dolayı krize girmiş ve uzun yıllar devam eden iyi ilişkiler bozulmuştur. Türkiye bunun üzerine Irak merkezi yönetimine yakınlaşmış ve krizlerini Bağdat yönetimi ile kendisi çözmeye çalışmıştır. Bağdat yönetimi ile diyalog yolu açıldıktan sonra Türkiye-Irak ilişkileri normalleşmeye başlamıştır. Böylece IKBY'yi önceleyen Türk dış politikasının yönü Irak merkezi yönetimine dönmüştür. Sonuç bölümünde ise Türkiye-Irak ilişkilerinde IKBY'nin bir faktör olarak hangi olaylarda yönlendirici güce dönüştüğü tartışılacaktır.			
Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, Ak Parti, Petrol			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐	
Title of Thesis: Northern Iraq as a Factor in Turkey's Iraq Policy in The AK Party Period (2003-2018)				
Author of Thesis: Hatem Azeez Ibrahim IBRAHİM		Supervisor: Assc. Prof. Othman ALİ		
Accepted Date: 24/07/2019		Number of Pages: 149		
Department: Political Science And Public Administration		Subfield: Political and Social Sciences		
This research handles Northern Iraq as a factor in Turkey's Iraq policy in Justice and Development Party (AK Party) period and examines the relations from 2003 to 2018. The research consists of two chapters. In the first chapter the historical relations between Turkey and Iraqi Kurdistan Regional Government (KRG) has been examined. The chapter has been dedicated to geographic, society and political structure of KRG and it tries to make where this structure stands in relations with Turkey. It is discussed in the framework of hypothesis of the study that Turkey develops good relations with various groups and different political parties to apply its policy in Iraq. It will try to explain the events that Turkey could shape its Iraq policy via KRG. U.S invasion of Iraq has been accepted as a break point here and it has focused on Turkey's Iraq policy after 2003. The political and military relations specifically have been handled in this framework. In the second chapter, it is dedicated completely to the AK Party period and it has established main factors affecting Turkey-Iraq relations. It has also handled how the instability of Iraq affects Turkey and conflicted policies of Baghdad government with Ankara at the time of prime minister Maliki. At the same time it mentions how KRG becomes a leverage in Turkey's Iraq policy at the time of crises. In another words, it searches how Turkey benefits from KRG's advantages and how it directs it to Iraq policy. In the framework of the same research question the role of KRG as a factor in the relations of Turkey and Iraq will be examined for the Haidar el-Abadi period after Nouri el-Maliki period. In 2007 the good relations between Turkey and KRG has deteriorated because of the referendum. After this Turkey has been closer to Baghdad government and tried to solve its problems directly with that government. Turkey-Iraq relations has begun to normal after dialog ways opened. Thus, Turkey's foreign policy directions has changed to Iraqi central government instead of prioritizing KRG. In the conclusion chapter it will be discussed in which events KRG had a direct effect as a factor in the Turkey-Iraq relations.				
Keywords: <i>Turkey, Iraq, Iraqi Kurdish Regional Government, AK Party, Oil</i>				

GİRİŞ

Türkiye ile Irak arasındaki ikili ilişkiler dönemsel olarak inişli ve çıkışlı bir seyir izlemektedir. Ankara ile Bağdat ilişkileri iki ülkenin tehdit ve çıkar algılamalarının yanı sıra bölgesel ve uluslararası politik dinamiklerin etkisinde kalmaktadır. Ancak Türkiye'nin Irak politikası dönemden döneme farklılaşmaktadır. Bundan dolayı iki devletin ilişkilerinde bir dalgalanmadan bahsetmek mümkündür. Türkiye olaylara göre Irak politikasının yönünü değiştirmektedir. Çünkü Irak'taki hemen her gelişme Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin yerel, ulusal, bölgesel ya da küresel aktörler ve fırsatları kullanarak Irak'taki politik oyuna dahil olmaya çalıştığını söylemek yerindedir. Türkiye'nin Irak politikasında belirleyici olan bazı sabit konular bulunmaktadır. Türkiye'nin Irak politikasında Irak'ın toprak bütünlüğü, PKK ile güvenlik meselesi, su sorunu ve Irak'taki Türkmenlerin durumu en önemli konulardır. Bununla birlikte 2017 yılında IKBY'nin yaptığı bağımsızlık referandumu hem Kürt meselesi bahsinde hem de Türkiye'nin Irak politikası bağlamında büyük önem taşımaktadır.

2002 yılından itibaren Türkiye'nin dış politikasında aşamalı bir şekilde değişim ve dönüşüm görülmektedir. Bunun başlangıç noktası olarak da 2002 yılında AK Parti'nin tek başına iktidarı ele alması sayılabilir. Bu dönemden sonra AK Parti aşamalı olarak Türkiye'nin dış politikasında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Fakat 2008 yılına kadar Türk kamuoyunun ve bürokrasisinin Türk dış politikasındaki etkisi hükümetin belirleyiciliğinden daha fazlaydı. Özellikle PKK sorunundan dolayı 2008 yılına kadar Türkiye ile IKBY ilişkileri sert söylemler ve askeri güç üzerinde yürüyordu. Bu dönemde AK Parti iktidarı IKBY'ye yönelik sert politikalar uygulamıştır. Fakat Ahmet Davutoğlu Dışişleri Bakanı olduktan sonra Türk Dış Politikasını belli ilkeler üzerinden uygulamaya çalışmış ve böylece Irak ve IKBY'ye yönelik politikalarda yumuşama gözlemlenmiştir.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte ülkede büyük değişimler meydana gelmiştir. Bunun sonucunda birçok devlet bu boşluğu fırsat bilip Irak'ta söz sahibi olmak istemiştir. Türkiye de coğrafi konumu nedeniyle Irak'ta etkili olmak isteyen aktörlerden biri olmuştur. Irak ve IKBY siyasi, sosyal ve ticari ilişkilerin yanı sıra tarihi bağlarıyla da öteden beri Türkiye için önemli bir sınır komşusu olmuştur. 2005'ten itibaren Türkiye ile IKBY arasında gelişen ilişkilerde Türkiye'nin uygulamaya koyduğu

politikalar, mevcut duruma farklı bir boyut kazandırmıştır. 2008 yılından sonra Türkiye Irak'taki pozisyonunu güçlendirmek, Irak'ta daha fazla etkili olmak için IKBY'yi bu amaç için etkili bir aktör olarak görmüştür. Irak'ın değişen siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısı yeniden şekillenme sürecine girerken Türkiye bir dış aktör olarak Irak'ta etkili olmak istemiş ve bu nedenle IKBY ile kurduğu ilişkiler yol açıcı bir işlev görmüştür. IKBY'nin coğrafi konumu, doğal kaynakları, ekonomik ve diğer avantajlı yapılarıyla Türkiye'nin Irak'taki politikası üzerinde etkili olmasında önemli rol oynamaktadır.

IKBY 1991 yılında Birleşmiş Milletlerin verdiği 986 sayılı kararla oluşmuştur. Tarihsel olarak Kürt hareketlerinin 1918'li yıllardan itibaren özellikle de 1991 sonrası dönemde bölgede etkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu bağlamda öne çıkan ilk devlet Irak olmuştur. Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler genel olarak 1991 yılından sonra başlamıştır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından Irak'ın yeniden yapılandırması için yüzlerce Türk şirketi Irak ve Kuzey Irak'a yerleşmiştir. Bu bağlamda 2008 yılında Kuzey Irak ile Türkiye arasında hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bunun başlıca sebebi IKBY'deki güven ve istikrar olmuştur.

Nuri el-Maliki'nin ikinci Başbakanlık döneminde, özellikle de 2012 yılında Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler en gergin dönemlerinden birisine tanık olmuştur. Bilhassa Tarık el-Haşimi krizinden sonra karşılıklı olarak iki taraftan da hiçbir ziyaret gerçekleşmemiştir. Bu dönemde IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiler daha da ilerlemiştir. Bu bağlamda IKBY'nin Türkiye için önemi özellikle de Irak ile siyasi ilişkilerinde büyük bir ölçüde ortaya çıkmıştır. Bu önem siyasi alanın yanında ekonomik alanda da açık bir şekilde görülmektedir. IKBY sahip olduğu enerji kaynaklarıyla Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına ulaşmak için siyasi ve ticari ortak olabilecek güçlü bir adaydır. IKBY sadece Irak'taki pozisyonu ve ekonomik ilişkilerden dolayı değil Rusya ve İran'a enerji bağımlılığını azaltmak için de Türkiye açısından tercih edilebilir bir aktör olmaktadır. Bu faktörler Türkiye'nin Irak politikasına büyük bir düzeyde katkıda bulunmaktadır.

2012 yılı Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Bu yılda ikili ilişkilerde ticaret rakamları zirveye ulaşmıştır. İstatistikler 2008 yılından 2014 yılına kadar Türkiye'nin giderek IKBY merkezli bir ticari ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. IŞİD'in Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesine kadar olan süreçte

yani Ocak-Mayıs döneminde Türkiye'nin Irak'a olan ihracatı %11,5 artmıştır. Fakat 2015 ve 2016 yıllarında gerilemeye başlayan ihracat sırasıyla 8,6 ve 7,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Irak'taki politikasını etkileyen diğer bir faktör ise Irak'taki Sünni meselesidir. 2003-2010 yılları arasında Sünni Araplar Irak tarihi boyunca en zayıf dönemlerinden birisini yaşamışlardır. "Baas'tan arındırma" kavramı çerçevesinde ABD'nin Sünni Arapları sistem dışına itmesi, ordu ve istihbarat gibi güvenlik teşkilatlarının ötesinde her alana sirayet etmiştir. ABD'nin bu siyasetinin başarılı olmaması sonucu Sünni Arapların en büyük destekçisi Türkiye olmuştur. Türkiye, IKBY yoluyla Sünnilere siyasi ve ekonomik destek sağlamıştır. Böylece IKBY, Türkiye için bir kez daha önem kazanmıştır.

Çalışmanın Konusu

Tarihsel süreç içerisinde Türkler, Kürtler ve Araplar bu topraklarda birlikte yaşamışlardır. Bu birlikte yaşama sürecinde uzun bir ilişkiye sahip oldukları söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün milletler Osmanlı Devletine bağlı olmuşlardır. Araplar, Kürtler ve Türkler de Osmanlı milletinin bir parçası olmuşlardır. Irak, Osmanlı Devleti'nin bir yüzyıl parçası olarak kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yıkılınca Irak bir devlet olarak İngiltere tarafından kurulmuştur. Irak Devleti kurulduktan sonra Türkiye ile Irak arasında iki ayrı devlet olarak ikili ilişkiler başlamıştır. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye Irak'ın bir komşusu olarak bölge siyasetinde etkili olmaya başlamıştır. Bu büyük olay Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle ilişkilerinde de bir dönüm noktası olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde gerçekleştirilen Irak müdahalesi (2003) Türkiye'nin Irak'taki politikasını yeniden değerlendirmesine yol açmıştır. Özellikle Türkmenlerin durumu, Irak'ın güvensizliği, su meselesi, PKK meselesi ile diğer konular Türkiye'nin Irak politikasında en önemli öncelikler olmuşlardır. Bununla birlikte 2003'ten sonra Iraklı Kürtler ile Türkiye arasında hem kara hem hava yoluyla ekonomik sektörü canlandıracak ilişkiler yeniden gelişmiştir. Bu araştırma AK Parti döneminde Türkiye'nin Irak politikasında Kuzey Irak'ı önemli bir faktör olarak tespit etmektedir. Türkiye Irak'ta kendi politikasını uygulamak için bütün yolları denemektedir ve IKBY ile ilişki kurmak da bu yollardan bir tanesidir.

Çalışmanın Amacı

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinden sonra Iraklı Kürtler Irak'ın güçlü bir etnik grubu haline gelmişlerdir. Aynı zamanda Kuzey Irak federal bir bölge olarak Türkiye'nin komşusu olmuştur. 2003'ten sonra Irak'ta meydana gelen olaylardan sonra Türkiye, Kuzey Iraklı Kürtler aracılığıyla Irak üzerinde etki göstermek istemiştir.

Çalışma Türkiye'nin Kuzey Iraklı Kürtlerle ilişki kurmasının Irak politikasında nasıl avantajlar sağladığını ve uygulama yolları ürettiğini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte çalışmada Türkiye'nin Irak'a nüfuz etmesi için IKBY'nin Türkiye'nin dış politikasında nasıl bir yer tuttuğunu belirlenecektir. 2003 yılında Irak'ta meydana gelen müdahale sürecinden 2018 yılına kadar Türkiye'nin Irak'ta bir pozisyonunu ortaya çıkarmak ve IKBY'nin Türkiye'nin Irak politikasında bir faktör olarak etkisini belirlemek temel amaçtır.

Çalışmanın Önemi

IKBY petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklara sahip olduğundan Irak'ın en stratejik bölgelerinden birisidir. Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını da karşılayabilecek en yakın kaynaktır. Bununla birlikte jeopolitik olarak IKBY, hem Irak hem de Türkiye için önemli bir yerdir. Söz konusu ilişkilerde ekonomiyi etkileyen siyasi faktörler de vardır. IKBY, Irak açısından ne kadar etkili ve önemliyse o kadar da Türkiye'nin Irak politikasını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkileri belirleyen pek çok aktör ve faktör bulunmaktadır.

2003'ten sonra Irak Federal Hükümeti dünya ticaretine bağlanmak ve petrol ve doğalgaz ihraç edebilmek için coğrafi olarak Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur. Fakat 2003 yılında Irak anayasasında IKBY federal bir bölge olarak ilan edildiğinde Irak ile Türkiye arasındaki bağlantı coğrafyasına yasal ve siyasal bir güç olarak IKBY girmiştir. Bu petrol ticaretinde araya giren yeni bir güç olarak IKBY Türkiye için önem kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte IKBY, Irak'ın bir parçası olduğundan dolayı Türkiye ile Irak arasında var olan ilişkiler özel bir önemle ele alınmıştır.

Çalışmanın Soruları

Araştırmanın çerçevesinde belirlenen temel sorular şunlardır.

1. Kuzey Iraklı Kürtler ile Türkiye arasında 2003'ten sonra ortaya çıkan ilişkiler sonucu Kuzey Iraklı Kürtlerin Irak üzerinde etkileri nelerdir?

2. IKBY güçlü olursa ve ekonomik durumu daha da gelişirse bunun Türkiye'nin Irak'taki politikası üzerinde nasıl bir etkisi olacaktır?
3. IKBY sahip olduğu doğal kaynaklar ve sahip olduğu stratejik yerler Türkiye ile Irak Federal Hükümeti arasında soğuk olan ilişkilerinasıl etkilemektedir? IKBY'nin bu soğuk ilişkiler arasında Irak için önemi nedir?
4. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri IKBY nasıl etkilemiştir?
5. IKBY'nin stratejik mekânı ve toprağı iki ülke arasında ne kadar öneme sahiptir. Başka bir deyişle IKBY, Türkiye ve Irak için olumlu bir yer gibi mi düşünülmektedir?

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu araştırmada Türkiye ile IKBY arasında ilişki kurulması ve Türkiye'nin dış politikasında olumlu bir yer alması ele alınmaktadır. Irak'ın dünya ticaret pazarına ulaşması için en önemli ve en yakın yol Türkiye'dir. IKBY bu kapsamda Türkiye'nin ürünlerini Irak'a getirebilmesi için kapı görevi görür. Türkiye ile Irak ve IKBY arasındaki ilişkiler, zaman ve yer sınırından dolayı, bu araştırmada kendine yer bulamamıştır. Özellikle kültür, akademikve hatta Türk dizileri gibi yumuşak güç unsurları dışarıda bırakılmıştır.

Araştırmada daha detaylı bilgiler verebilmek için yeterince İngilizce ve Arapça kaynaklar bulunamamıştır. Bundan dolayı araştırma çoğunlukla Türkçe ve Kürtçe kaynaklara dayanmıştır. Aynı zamanda çalışma çerçevesinde önemli siyasi kişiliklerle görüşme yapmak amaçlanmıştır. Fakat bu gerçekleşmemiştir. Etkili siyasetçilerden randevu alınamadığı için mülakatlar gerçekleştirilememiştir. Yine de mülakatlar; siyasilerin halka açık yaptıkları konuşmalarla telafi edilmiştir. Araştırma çerçevesindeki bazı konular ve olaylar oldukça yeni olduğu için bu konuda yazılmış kitap ve tezler bulunmamaktadır. Bundan dolayı daha çok internet siteleri ve gazeteler kullanılmıştır.

Çalışmanın Varsayımı

2003 yılındaki ABD müdahalesi sonrasında bir taraftan Türkiye ile Irak arasında diğer taraftan IKBY ile Türkiye arasında için yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye tarafında da AK Parti'nin ilk defa iktidara gelmesi yakın zamana denk gelen önemli bir değişiklik olmuştur. Bu dönemden itibaren IKBY Türkiye'nin Irak politikasında büyük bir yer

tutmaya başlamıştır. Özellikle de 2008 yılından sonra Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir.

2003 yılında gerçekleşen Irak'ın işgali sonrası ülkede istikrarsız bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye ile Irak arasında önceden var olan bazı sorunlar (su sorunu, PKK, güvenlik ve sınır sorunu) çözülmediğinden dolayı problemler gittikçe kronikleşmiştir. Irak ile Türkiye ilişkilerinin soğuk olduğu bu dönemde Iraklı Kürtler bu fırsatı çok iyi değerlendirip Türkiye'yle sıcak bir ilişki kurmuşlardır. Araştırmanın temel varsayımı şöyle ifade edilmiştir: Türkiye'nin Irak politikasında IKBY önemli bir faktördür.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada veri toplamak, ilişkileri ortaya çıkaran sebepleri tanımlamak, muhtemel açıklamaları geliştirmek, birbiriyle ilişkilendirmek ve olayı değerlendirmek amacıyla söylem analizi yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Bu çalışmanın varsayımına cevap almak için Irak'ın işgali sonrasında 2018 yılına kadar Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında cereyan eden siyasi ve ekonomik ilişkilerin tümünü içeren konular incelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Kürtler ve Irak'la tarım, sanayi ve petrol gibi karşılıklı faaliyetleri de çalışmanın kapsamı içine alınmıştır.

Araştırmanın konuları incelenirken kitaplar, tezler, internet siteleri ve yayınlanan raporlardan yararlanılmıştır. Bu çalışmada konumuzla ilgili tarihi kaynaklar, gazete ve dergiler de incelenmiştir.

Araştırma iki bölüme ayrılmıştır. Her bölüm kendi içinde konulara göre ayrılmıştır. Fakat bütün bölümler birbiriyle bağlantılıdır. Çalışmanın birinci bölümünde 1991 yılından 2008 yılına kadar IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiler tarihsel bir şekilde incelenmektedir. Bu çerçevede IKBY olduğu zaman Türkiye ile Kürtler arasında var olan ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde 2003'ten sonra AK Parti döneminde Türkiye ile Irak ilişkilerinde başlayan yeni dönem ele alınmıştır. 2005'te Irak seçimlerinde Şiiilerin çoğunluğu elde etmesinden sonra Türkiye'nin karşısına yeni bir aktör ve yeni bir siyasi ajanda ortaya çıkmıştır. Aynı bölümde Türkiye'nin Irak politikasını etkileyen diğer faktörler de incelenmektedir. Irak'ta yaşanan gelişmeler ve sorunlar ile Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle kurduğu ilişkilerin sebepleri de burada ele alınmaktadır. Özgün bir araştırma yapmak amacıyla Iraklı Kürtlerin Türkiye'nin Irak politikasında önemli bir faktör olduğu hipoteziyle araştırmaya başlanmıştır.

BÖLÜM I : TÜRKİYE İLE IKBY ARASINDAKİ TARİHSEL İLİŞKİLER

1. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

Bu bölümde daha çok Türkiye ile IKBY arasındaki var olan ilişkiler incelenecektir. Bu doğrultuda bu ilişkide hem Türkiye'nin çıkar ve amaçları ele alınacak hem de IKBY'ye ne kadar destek verdiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma 2003'teki Irak işgalinden 2018 yılına kadar olan süreçte Türkiye ile IKBY arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri ele almaktadır. Bu kapsamda IKBY'nin ekonomik ve siyasi faaliyetlerinin bağlamı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu faaliyet alanlarının bazıları petrol, tarım, sanayi, Türkiye şirketlerinin faaliyetleri ve siyasi ziyaretlerdir.

Bu bölümde cevaplandırılmaya çalışılacak sorular şunlardır: Kuzey Iraklı Kürtler ile Türkiye arasında 2003'ten sonra ortaya çıkan bu ilişkilerin sonucunda Kuzey Iraklı Kürtlerin Irak'ta nasıl bir etkisi ortaya çıkmıştır? 2007'den sonra Türkiye ve IKBY arasında genellikle AK Parti döneminde gelişen ilişkiler, Türkiye'nin Irak politikasına nasıl etki etmiştir? Bu bölümde öncelikle IKBY'nin toplumsal, siyasi ve coğrafi yapısından söz edilecektir. Sonrasında Türkiye ile askeri ilişkiler ele alınacak ve devamında IKBY ile Türkiye arasında Saddam Hüseyin'den sonra gelişen ilişkiler ile Ahmet Davutoğlu'nun çizdiği Türk Dış Politikası anlayışını incelenecektir.

Kuzey Irak'taki Kürtler uzun zamandan beri siyasal mücadele yürütmektedirler. Tarihsel olarak Kürt hareketleri ve ayaklanmaları 1918'li yıllarla birlikte başlamış ve 1991'den sonrası dönemde ilk kez Irak'ta başarılı olmuştur. 1921'de Kuzey Irak'taki Kürtler Irak devleti kurulduğu zaman Irak devletine karşı sert bir şekilde savaşmaktaydı. 1919-1922 yılların arasında Şeyh Mahmut Hafid Irak devleti ve müttefiki İngiliz devleti ile karşı karşıya gelmiştir. Şeyh Mahmut Hafid 1932'e kadar üç kez İngiliz ve Irak devleti ile savaşmıştır. Ondan sonra Şeyh Ahmet Barzani Barzan bölgesinde yeniden Irak devletiyle mücadele etmiştir. Şeyh Ahmet'ten sonra Barzan bölgesinde Molla Mustafa Barzani Irak devletiyle çatışmaya devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin İran'ı işgal etmesiyle Iraklı Kürtler Kadı Muhammed önderliğinde 1946 yılında İran'da Kürt Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Yeni cumhuriyeti destekleyen Molla Mustafa Barzani ve peşmergeleri Moskova'nın İran'dan geri çekilmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nden aldığı desteği kaybetmişlerdir. Cumhuriyet denemesi başarısızlıkla sonuçlanınca Molla Mustafa Barzani 1946 yılında Sovyetler Birliği'ne

gitmek zorunda kalmıştır. Moskova'da kaldığı yıllarda Irak'ta kuruculuğunu ve başkanlığını yaptığı Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ciddi bir iç iktidar mücadelesi ile karşı karşıya kalmıştır. (Öğür, Baykal, & Balcı, 2014, s. 13).

14 Temmuz 1958'de Irak'ta Abdülkerim Kasım önderliğinde gerçekleşen askeri darbenin ardından o güne kadar yer altında örgütlenen KDP serbest bırakılmış ve Molla Mustafa Barzani, Moskova'dan geri dönmüştür. Baas partisi 1963 yılında iktidara gelene kadar SSCB tarafından desteklenmiştir. 1963'de ise Kürtler, anlaşmazlıklar dolayısıyla yeniden Irak devletine karşı ayaklanma başlatmışlardır (Öğür, Baykal, & Balcı, 2014, s. 14-15). 11 Mart 1970'de Bağdat hükümeti ile Kürtler arasında özerklik anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Kürtlere bölgesel özerklik (otonomi) tanımış ve Irak hükümeti bölgeyi Irak Kürdistanı olarak tanımlanmıştır (Erdoğan, 2014, s. 11).

Mayıs 1975'te Cezayir'deki OPEC toplantısında İran ve Irak arasında Cezayir anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre İran Kürtlere verdiği desteği çekmesi karşılığında Şattul Arap ve bazı sınır bölgelerinde İran lehine düzenlemeler yapılmasını kabul edince Tahran yönetimi Kürtlere verdiği desteği çekmiştir. Bu sebeple Mustafa Barzani devam eden ayaklanmayı sonlandırmaya mecbur kalmıştır (Öğür, Baykal, & Balcı, 2014, s. 16).

1975'te Irak ve İran'ın Kürt ayaklanmasını bitiren Cezayir Anlaşmasından dolayı Molla Mustafa Barzani siyaset alanını terk etmiştir. Bunun üzerine KDP'den ayrılan Celal Talabani ve destekçileri Haziran 1975'te Suriye'de Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi'ni (KYB) ilan etmişlerdir. KDP'den oluşan bu boşluğu KYB ve diğer siyasi partiler doldurmaya başlamış ve Baas Partisi'ne karşı mücadele etmeye devam etmişlerdir (Kaya, 2015, s. 11).

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlere bir fırsat doğmuştur. 1991'de Saddam Hüseyin'in askerlerinin 1 Ağustos'ta Kuveyt'i işgal etmesi ve 28 Ağustos'ta da 19. vilayeti olduğunu ilan etmesine uluslararası toplum sert bir şekilde cevap vermiştir. Bu süreçte uluslararası toplum özellikle ABD, Almanya, İngiltere ve hatta SSCB Saddam Hüseyin'in karşısında pozisyon almıştır. Bunun üzerine BM Irak hakkında abluka yolu ile ambargo konulmasına dair 661 sayılı kararı almış ve 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak Kuveyt'ten çıkmazsa askeri müdahalede bulunulacağını ilan etmiştir. Ancak BM 15 Ocak tarihinde Irak'a verdiği süreyi bir gün daha uzatmış fakat Irak politikasında

bir değişikliğe gitmemiştir. 17 Şubat 1991 günü koalisyon kuvvetleri Irak’a karşı saldırıya girişmişlerdir (Yılmaz, 2011, s. 42-50).

Savaş biter bitmez Irak’ta Saddam Hüseyin’e karşı ayaklanmalar başlamıştır. Kuzey Irak’ta Kürtler ve orta ile güney’de Şiiler Irak’taki Baas rejimine karşı ayaklanmıştır. Saddam Hüseyin’e karşı ayaklanan binlerce Kürt ve Şii, Türkiye ve İran sınırına göç etmek zorunda kalmıştır. Baas rejimin politikalarını geçmişte iyi tecrübe eden Kürtler, İran ve Türkiye sınırlarına doğru ciddi bir göç hareketi başlatmıştır. Bu sebeple Türkiye Avrupa’dan özellikle ABD’den yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine ABD Başkanı George. H. W. Bush 30 Nisan 1991’de ABD komutasında 17 bin kişilik bir “Huzur Operasyonu” başlatma emrini vermiştir. Bu operasyonun amacı Saddam Hüseyin yönetiminin saldırılarını durdurup Iraklı Kürtler için Irak içinde “Güvenli Bölge” oluşturmaktır. (Altürk, 2014, s. 220-224).

Bu durumdan önce BM Güvenlik konseyi Irak’a karşı güç kullanılmasını öngören 678 sayılı kararı almıştır. Bu karar Irak’ın BM kararlarına uyması için 15 Ocak’a kadar süre tanımakta, uymadığı takdirde BM kurucu antlaşmasının 7. bölümüne istinaden askeri güç kullanımına izin vermektedir. Çöl Fırtınası Harekatı, Güvenlik Konseyi’nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü gibi 17 Ocak 1991 Suudi Arabistan’dan kalkan yüzlerce Amerikan ve müttefik (Koalisyonlar) uçaklarının Irak’taki askeri hedefleri bombalamalarıyla başlamıştır (Öztürk, 2010(a), s. 2-5). 24 Şubat’ta başlayıp 27 Şubat 1991’de savaş sonrasında Irak BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğı 12 kararı da kabul etmiş ve böylece Birinci Körfez Savaşı sona ermiştir (Ulutaş, 2006, s. 89).

Önceden bahsettiğimiz gibi savaşın hemen sona ermesiyle birlikte güneyde Irak’taki Şiiler ile Kuzey Irak’taki Kürtler dış devletlerin de destekleri ile Saddam Hüseyin rejimini devirmek için iki koldan ayaklanma başlatmışlardır. Daha sonra Irak rejimi güçlerini toparlayarak hava ve kara kuvvetleriyle önce güneydeki Şiilerin ayaklanmasını sonra da kuzeydeki Kürtlerin ayaklanmasını bastırmıştır. Bu sebeple Şiiler ve Kürtler Türkiye ve İran sınırına doğru kaçmaya başlamışlardır (Ulutaş, 2006, s. 87).

Türkiye ve İran’a doğru başlayan sığınmacılar meselesi artık savaşın bitmesinden sonra bölgeyi etkileyen bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. BM Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991 tarihinde 688 sayılı kararın alınmasında önemli rol oynamıştır. Bu kararla BM Kuzey Irak’ta mülteciler için güvenli bölgeler ilan edip Irak hava ve kara birliklerinin giremeyeceğı coğrafi enlemler belirlemiştir. Bununla birlikte Irak’ın buna uyup

uymadığını takip etmek için Türkiye'nin güneyine "Çekiç Güç" yerleştirmiştir. Bu sayede Kuzey Irak'a geri dönen Kürtler, de facto olarak özerk bir alana kavuşmuştur. Bahsettiğimiz üzere 10 Nisan 1991 tarihli deklarasyon Irak'ın 36. kuzey paralelinde özellikle Kürtlerin yerleştirildiği kuzey topraklarda her türlü askeri hareketin yasaklandığını bildirmiştir. Sonuç olarak Irak bu karara uymak zorunda kalmıştır.

Şekil 1

(IKBY sınırları 1991 yılında (De facto sınırları))

Kaynak: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonome_Region_Kurdistan_\(Karte\).png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonome_Region_Kurdistan_(Karte).png).

1991'de Kürtler Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra 5 Mart'ta ayaklanmaya başlamışlardır. Kuzeyde Ranya kasabasında başlayan ayaklanma Kürt nüfusunun çoğunluk olduğu kasaba ve kentlere hızla yayılmıştır. Uçuşa yasak bölgeyle birlikte Kürt siyasi partileri 1991'de yeni bir yönetim kurmuşlardır. Ayrıca BM 5 Nisan 1991'de verdiği 688 sayılı kararla bölgeye "Huzur Operasyonu" çerçevesinde askeri hareket düzenlenmiştir ve böylece bugünkü IKBY tek bir bölge haline gelmiştir.

2. Kuzey Irak ve IKBY Kavramlarının Ortaya Çıkış Süreci

Kürdistan–Irak ya da Irak Kürdistanı adı ne olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu sona erdikten sonra gündeme gelmiştir. Birinci Dünya Savaşından hemen sonra İngilizler Irak’ı işgal etmiş ve bu sırada Kürtlere özellikle de Şeyh Mahmud’a bir Kürt devletinin kurulacağı vaadinde bulunmuşlardır. Ancak 1921’de Irak devleti kurulduğunda Kürtlere herhangi bir siyasi statü verilmemiştir.

Genel olarak “Kürdistan” terimi ilk kez Selçuklu Prensi Sencer bey tarafından kullanılmıştır. Selçuklu döneminde bu adlı bir eyalet kurulduğu o zaman Kürdistan’ın bugünkü Irak’ta bulunan Kürt bölgesi olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise tımar sistemini ifade eden bir Kürdistan eyaletinin bulunduğu ifade edilmektedir (Sanyürek, 2012, s. 7). Osmanlı İmparatorluğu’nun Tanzimat dönemi sonrasındaki idari değişikliğine kadar 500 yıllık bir evrede Kürdistan diye bir bölge söz konusu değildir. Osmanlı İmparatorluğu fermanlarında yer alan Kürdistan ifadesi ise eyalet, sancak, kaza gibi idari birimler arasında yer alan izafi bir terimdir. Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde yaptığı Tanzimat düzenlemeleri sırasında 1846 yılında Kürdistan vilayeti, 1847 yılında ise Lazistan sancağı gibi yeni idari terimler kullanmıştır.

Irak, Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olduğu dönemde güneyde Basra, ortada Bağdat, kuzeyde ise Musul vilayetleri olmak üzere üç ayrı vilayet şeklinde yönetilmiştir.

Şekil 2

(Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Irak Coğrafyası)

(Sarıyürek, 2012, s. 5).

Söz konusu Musul vilayetinde Kürtlerin yanında Türkmen, Hristiyan, Yahudi, Ezidi, Sünni ve Şii Araplar yaşamaktadırlar. Ayrıca Osmanlı döneminde bu vilayet yönetim merkezine yani İstanbul'a uzak olduğu için Osmanlı İmparatorluğu'nun öteki bölgelerinden bazı farklılıklar taşımaktaydı. Musul vilayeti; merkezden atanmış valiler yerine kendilerine Osmanlı unvanları verilmiş, hakim Kürt beyleri tarafından geniş bir özerklikle yönetilmiştir (Altürk, 2014, s. 45-47).

Genel olarak Irak'ın kuzeyi, Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan 36'ncı paralelin kuzeyi değildir. Irak'ın kuzeyinin kavramsal olarak ilk çıkışı 1918 yılında İngiliz ve Fransızlar arasında Suriye ve Irak'ın Kuzeyi arasındaki sınırı değiştirmek için imzalanan anlaşmaya dayanmaktadır. Bölgenin paylaşılmasını içeren Sykes Picot antlaşmasına kadar da uzanır (Turgut, 2006, s. 42). Bağdat Hükümeti ve Iraklı Kürtler arasında 11 Mart 1970 imzalanan özerklik anlaşmasında ise Irak Kürdistan'ı olarak tanımlanmıştır. 1974'e kadar Irak yönetiminin tek taraflı olarak oluşturduğu bu sınır Irak'ın kuzeyinde kalan bir bölgedir.

Kuzey Irak kavramı uluslararası literatürde siyasal manada herhangi bir karşılığı olmayan bir kavramdır. İKBY denince coğrafi anlamdan daha ziyade siyasi bir anlam

akla gelmektedir. Siyasi literatürde kullanılan “Irak Kürdistanı”, “Kürdistan-Irak”, “Kürt Bölgesel Yönetimi gibi kavramlar yerine “Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ya da Kürdistan Yönetimi kavramları, kullanılmaktadır. Bu yeni kavram 1992’den sonra Irak’ta Kürtlerin kurduğu yönetime atıfta bulunmaktadır (Kürdistan Bölgesel, 2012).

IKBY; Erbil, Süleymaniye, Duhok ve Halepçe yani dört yönetim bölgesinden oluşmaktadır. Kürtler çoğunlukla Erbil, Süleymaniye, Duhok, Halepçe ve Kerkük’te yaşarlar. Bununla birlikte Musul, Bağdat ve Diyala gibi diğer Irak kentlerinde yaşayan önemli bir Kürt nüfusu da vardır. IKBY, sınırları dışında kalan bölgelerde yaşayan Kürt nüfusundan dolayı tartışmalı bölgeler üzerinde hak iddia etmektedir (Türkmeneli’nden, 2006).

Kürtler gerçek tarihi sınırlarını şöyle ifade ederler: “Musul ve Şehrizaru oluşturan bölgenin sınırları güneyden Hadise ve Ramadi’den ve bir diğer görüşe göre Tikrit’ten başlayarak kuzeyde Zaho ve bazen Cizre’ye doğuda Revanduz ve Köysancak, batıdan Zor kazasına kadar uzanan alan” olarak belirlenmektedir. Ama Irak Anayasası’ndaki 140. madde Musul, Kerkük ve Diyala’ya ait toprakları tartışmalı bölge olarak adlandırmıştır (Sanyürek, 2012, s. 6). Bugün genel olarak bu bölge Körfez Savaşı sonrası çizilen 36’ıncı paralele dayanmaktadır. Amerika 2003’te Irak’ı işgal ettikten sonra IKBY’nin toprakları daha da büyümüştür. 15 Ekim 2005’te kabul edilen Irak Anayasasının 1. Maddesine göre Irak parlamenter demokratik federal bir cumhuriyettir (Irak Daimi Anayasası , 2015). Bununla beraber 2005’ten sonra hem siyasi hem de yasal olarak Irak Anayasası’nda belirtildiği şekliyle IKBY (Kurdistan Regional Government-KRG) kurulmuştur (Erdoğan, 2014, s. 14-15).

Kısacası IKBY 1991’den sonra Irak’ın kuzeydoğusunda ve Irak’ın kuzeyinde Erbil, Duhok ve Süleymaniye kentlerinden oluşturulmuştur. Bu bölge 2005 yılına kadar de facto olarak tanımlanmıştır. Bugünkü IKBY Irak’la birlikte Türkiye, Suriye ve İran’a komşudur. IKBY Irak’ın yaklaşık %18’ini kapsamaktadır. Bununla birlikte Irak Anayasası’nda tartışmalı bölge olarak adlandırılan bölgeleri 2014’te IŞİD kontrol altına alınca Kürtler bu bölgeleri IŞİD’ten geri almışlardır.

2.1. Coğrafi Yapısı

Bilindiği gibi Irak OPEC’in bir üyesidir. Ayrıca Irak sahip olduğu petrol rezervleri, tarıma açık verimli arazileri ile Ortadoğu’da stratejik hassasiyete sahip önemli bir

devlettir. Coğrafi konum olarak Irak Ortadoğu'nun kuzeydoğusundadır. Irak'ın güneydoğusunda Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyinde Suudi Arabistan, batısında Ürdün ve Suriye bulunmaktadır. Irak Güneybatı Asya'da Arap Yarımadası'nın kuzeyinde yer alır.

Bu çerçevede Irak'ın bir parçası olan IKBY yaklaşık 40.000 kilometrekareden oluşmaktadır. IKBY'nin İran ve Türkiye'ye olan sınır hatları dağlık coğrafi yapıya sahiptir. IKBY'nin güneyine doğru inildikçe düzlük ve çöl bir arazi yapısı ortaya çıkar. İran ve Türkiye sınırı boyunca uzanan kuzeydeki dağlık bölgeler soğuk bir hava ve yoğun kar yağışı altındadır (Aziz, 2015, s. 13).

IKBY'nin 80-75 bin kilometrekarelik yüzölçümü olan Irak'ın ortalama %9'unu yani 1/7'sini kapsayan bir bölgedir. IKBY Irak'la 650 km'lik sınıra sahiptir. Türkiye ile 377 km, İran'la 513 km sınıra sahiptir. IKBY'yi yeryüzü şekilleri bakımından yüksek ve alçak dağlık alanlar olmak üzere iki bölgeye ayırmak mümkündür. IKBY'de dağların ortalama yükseltisi 2100-3600 metre arasında değişmektedir. Dağlık alanlar güneyden kuzeye doğru artmaktadır. Ayrıca alçak dağlık alanlardan da güneye doğru ilerledikçe Dicle nehrine doğru birkaç ova (Hamrin, Dibege ve Erbil ovaları) yer almaktadır (Sanyürek, 2012, s. 8-9).

IKBY'nin kuzeydoğusunda Alp orojenik kuşak ve güneydoğu Toros dağları ile Zagros dağlarının uzantısı olan yüksek dağlar yer alır. IKBY'nin en yüksek noktası olan Halgord dağı 3607 metre yüksekliğe sahiptir. Halgord dağ silsileleri en yüksek dağ silsileleridir. Dağlık alanlarda yıllık ortalama sıcaklık 10 derece civarındadır. IKBY'nin dağlık bölgelerinde yılın 40-50 gününde derece sıfırın altına düşer. Ocak ayının ortalaması -5 derece kadardır. Genel olarak IKBY'nin hava durumu mevsimlere göre değişmektedir (Deliceoğlu, 2006, s. 1-5).

Kış mevsimi IKBY'de yağmurludur ve yaz mevsiminde ise hava sıcaktır. Dağların yüksek kesimlerinde çok daha şiddetli soğuklar hüküm sürer. Yıllık ortalama yağış miktarı da bölgelere göre farklılıklar gösterir. Söylediğimiz gibi IKBY'nin dağlık bölgeleri özellikle Duhok ve Süleymaniye kentleri, hatta Erbil'in bazı ilçelerinde yoğun kar yağışı görülmektedir. Irak güneybatı Asya'nın en önemli su kaynakları olan Fırat ve Dicle nehirlerinin sulaması sonucu tarih boyunca önemli bir tarım potansiyeline sahip olmuştur. Fırat ve Dicle nehirleri Irak'ın coğrafi yapısında petrol kaynakları ile birlikte en önemli jeostratejik avantajıdır. Fırat Nehri Türkiye'den doğar ve Suriye'den Irak'a

girer. Dicle Türkiye’den doğup Irak’a girer. Fırat Nehri 2.500 km Dicle ise 1.970 km’dir (Yılmaz, 2011, s. 19-22).

Söz konusu su kaynakları bugün stratejik ve önemli bir hale gelmiştir. Ayrıca Dicle Nehrinin %60’ını oluşturan dört önemli akarsu Kuzey Irak kuzey bölgesinin dağlarından ya da direk İran sınırından gelmektedir. Özellikle Büyük Zap ve Küçük Zap nehrinden beslenen Dicle, Kuzey Irak’tan Dicle’ye nehrine ulaşır. Ayrıca belirtmek gerekir ki 1992’den beri yani IKBY’nin kurulmasından itibaren Irak sınırları içindeki nehir kaynakları Irak’ın kontrolünden çıkmış durumdadır (Deliceoğlu, 2006, s. 4). 11 Eylül saldırılardan sonra özellikle 2003 yılındaki ABD’nin işgaliyle ortaya çıkan bölgesel değişikliklerden sonra IKBY’nin hem kendi için hem de Irak için önemi daha da artmaya başlamıştır (Erdoğan, 2014, s. 10). Bununla birlikte IKBY büyük petrol rezervlerine de sahiptir. Petrol hala dünyanın en temel kaynaklarından biridir. Yani petrol hala en önemli doğal ve ekonomik kaynaktır. Irak dünyadaki petrol rezervlerinin %12’sine sahip olmasıyla her zaman gündeme gelmiştir ve Irak’ın en önemli gelir kaynağı da petrol olmuştur. Irak yeraltı rezervleri bakımından dünyanın en zengin üçüncü devleti konumundadır. Henüz işletilmeyen 75 milyar varillik rezervleri hariç olmak üzere 145-150 milyar varillik rezervleri vardır. Bu sebeple Irak dünyanın petrol rezervlerinin %12,5 kısmına sahiptir. Irak’ın 145-150 milyar varillik petrol rezervinin 45 milyar varilinin IKBYsınırı içerisinde kaldığı da bilinmektedir (Abbs, 2013, s. 24).

Irak’ın toplam petrol rezervlerinin %30-35’i ile toplam doğalgaz rezervlerinin %45-50’si Kerkük ile Musul bölgelerinde yer almaktadır. Bu yüzden petrol ve doğalgaza sahip olan devletler içerisinde Suudi Arabistan’dan sonra Irak gelir (Said Ahemt; Ahemt, 2013). Irak Petrol Bakanlığı’nın son raporuna göre, 2007 Şubat ayında günlük 4,5 milyon varil petrol üretimi yapılmıştır. 2014 yılında IKBY, topraklarındaki petroleri Bağdat Hükümeti’nden bağımsız bir şekilde olarak satmaya başlamıştır. Irak’ta ilk petrol üretiminin başladığı yer olan Kerkük’ün tamamı IŞİD’den sonra Kürtlerin kontrolü altında girmiştir. Böylece Irak petrollerinin %20’si başka bir ifadeyle dünya enerji kaynaklarının %2’si IKBY’nin kontrolü altında bulunan bölgelere geçmiştir. Bundan dolayı IKBY Ortadoğu’daki güç dengeleri açısından anahtar bir bölge durumundadır (Kıran, 2001). Bunun yanında IKBY büyük ölçüde doğalgaz rezervlerine de sahiptir(Nafat, 2015, s. 9).

Doğal Kaynaklar Bakanlığı’nın aylık raporuna göre, Mayıs ayında 15 milyon 904 bin 271 varil petrol ihraç edilmiştir. Bakanlığın verilerine göre 2016’da ise 18 milyon 656

bin 131 varil petrolün ihraç edildiği Ocak ayında ihraç seviyesi zirveye ulaşmıştır. (Şimşek, 2016). IKBY'deki petrol rezervlerinin Türkiye'nin 200 yıllık, dünyanın ise 1/5 yıllık petrol tüketimini karşılamaya yetecek düzeyde olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte IKBY'nin Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın verilerine göre petrol rezervleri 45 milyar varil olarak tahmin edilmektedir. Ancak 2015'te günlük bir milyon ve 2019'a kadar iki milyon varil petrolün ihraç edilmesi planlanmaktadır. (Raporte Manganya, 2013).

Genel olarak IKBY bugün sahip olduğu coğrafyada tüm alanlarda zengindir. Çünkü zengin doğal kaynakların yanında, tarım için uygun bir iklim de sahiptir. Bu sebeple Irak ve IKBY'nin jeopolitiği hayati bir öneme sahiptir. IKBY'nin bu jeopolitik, jeoekonomik, jeokültürel ve sosyolojik önemi 11 Eylül saldırılarından sonra daha da artmıştır. Özellikle IŞİD'den sonra önemi daha ziyade ortaya çıkmıştır (Turgut, 2006, s. 43).

Kısaca IKBY 75,000 kilometrekare yani Irak'ın 1/7'sini kapsayan bir bölgedir. Bölgesel yönetimin başkenti Erbil'dir. Osmanlı döneminde Musul vilayeti olarak adlandırılan Kuzey Irak, bugünkü IKBY'yi oluşturmaktadır. Önceki kısımda bahsettiğimiz gibi kuzey Irak ya da Irak'ın kuzey veya kuzeydoğu doğrultusunda, yani Türkiye, İran ve Suriye sınırı boyunca uzanan dağlık kesim ile Dicle ve Fırat nehri havzalarının yukarı kısmını oluşturan bölgeyi içine almaktadır. 2005'e kadar gayri resmi olarak belirli bir coğrafyaya sahip olmuştur. Özellikle Irak Anayasası'nda (140.madde) ve Irak Kürdistan Bölgesi Anayasası taslağında (2. Madde) Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin sınırı resmi olarak çizilmiştir. Genel olarak IKBY sahip olduğu coğrafi yapısı ile siyasi ve ekonomik olarak Türkiye'nin Irak'taki pozisyonunu güçlendirebilir ve Türkiye'nin ekonomik büyümesi için önemli ve güçlü bir nokta olabilir.

2.2. Toplumsal Yapısı

IKBY sınırları içinde bütün Ortadoğu devletlerinde olduğu gibi çeşitli milletler yaşarlar. Çoğunluğu Kürtlerin yaşadığı bölgede, çok farklı etnik ve dini gruplar vardır. IKBY genel olarak 1991'den sonra üç kent oldu. Bunlar; Erbil, Duhok ve Süleymaniye'dir. Bu üç kent 1991'den sonra Bağdat Hükümet'inin kontrolünden çıkmıştır. 2003'ten sonra Kürtler Kerkük, Diyala ve Musul gibi bazı yerlerde idari kontrolü de ellerine almışlardır.

IKBY, Mezopotamya içerisinde bulunan Irak devletinin bir parçası olması nedeniyle toplumsal yapısında çeşitli etnik yapıları barındırmaktadır. IKBY'nin etnik ve toplumsal yapısından dolayı burada iktidar kavgaları, milletler arası mücadele sıkça yaşanmaktadır (Taş, 2013). Bilindiği gibi genelde Irak, özelde ise IKBY, Ortadoğu'da olduğu gibi çeşitli etnik grupları barındırdığından dolayı küçük Ortadoğu diye tabir edilebilen bir bölgedir. IKBY'nin %95'si Müslüman, %90-85'si Sünni mezhebine sahip Müslümanlar, %5'i ise Şii mezhebine müntesip Müslümanlar ve %5'i gayri Müslimlerden, yani Ezidi ve Hristiyanlardan oluşmaktadır (Özmen, 2010, s. 14). Bilindiği üzere Irak'ta olduğu gibi IKBY'de de uzun süreden beri nüfus sayımı yapılamamaktadır. Bundan dolayı IKBY için doğru bir resmi nüfus rakamından söz etmek mümkün değildir. Çeşitli kaynaklar ve IKBY'ye göre Kuzey Irak'ta yaklaşık 6 milyona yakın insan yaşamaktadır. Bu rakamlara göre nüfusun %70'i 4 milyon ile Kürtlerden, %20'si (1 milyon ya da daha fazla) Türkmenlerden, % 10'u 500,000 ile diğer etnik unsurlardan oluşmaktadır (Turgut, 2006, s. 43). Üç kenti baz alan 2009 yılı nüfus tahminine göre IKBY nüfusu 3.991.928 kişidir. Erbil, 1.471.053; Duhok, 968.901; Süleymaniye, 1.551.974 olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte IKBY planlama Bakanı Ali Sindi'ye göre 2012 yılında IKBY sınırlarında yaşayan toplum nüfusu 5.360.948 olmuştur. Erbil'in nüfusunun 3.044.635, Süleymaniye'nin 1.962.660, Duhok'un 1.356.415 olduğu hesaplanmıştır (Amary Harem, t.y). Ama IKBY İstatistik Komisyon resmi sayfasındaki tahminlerine göre 2016 yılında Kuzey Irak nüfusu 5.614.070 kişiden oluşmaktadır (Dastay, t.y). IKBY'nin nüfus sayımlarına dair resmi bir rakam olmadığı için eski nüfus kayıtları ve geçmişteki dönemlerde yapılan sayımlara dayandırılarak bu tahminler üretilmektedir. Özellikle 1957 yılında yapılan sayımlar dikkate alınmaktadır. Bölgenin etnik gruplarını Kürtler, Türkmenler, Araplar, Asuriler ve Keldaniler (Hristiyanlar) ve Ezidiler oluşturmaktadır.

2.2.1. Kürtler

Kürtlerin Ortadoğu'daki eski bir millet olduğu ve eski zamanlardan beri var olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur. Kürtlerin kimliğini doğrulayan eski efsaneler ve rivayetler bulunmaktadır. Kürt tarihinin en ayrıntılı ve değerli kaynağı Şerefname'dir. Şeref Han Bitlisi tarafından yazılan bu kitaba göre Kürtlerin kaç boy veya kavimden teşkil olduğu tam olarak bilinmemektedir. Kürtlerin kökenleri hakkında farklı efsaneler vardır. Bunlardan bir tanesi Demirci Kawa- Zalim Zohhak efsanesidir (Taş, 2013).

Şerefname, Kürt topluluklarının konuştuğu dil olan Kürtçe'yi diyalektlerine göre dört ana lehçeye ayırmıştır. Bu lehçeler Kurmanci, Lur, Kalhur ve Gorani'dir. IKBK'deki Kürtler arasında çok konuşulan lehçe Kurmanci'dir. Ayrıca Kurmanci kendi içerisinde ikiye ayrılır. Kuzey Kurmancisi konuşanlar Bahdinani, Güney Kurmancisi konuşanlar Sorani olarak adlandırılır. IKBK'de Bahdinani Kurmancisi Musul'daki bazı yerler ve Sincar dahil olmak üzere Duhok'ta konuşulmaktadır. IKBK'de Soranice konuşulan yerler Revanduz, Koysancak, Süleymaniye, Erbil, Kerkük ve Musul gibi bazı yerlerdir. Kuzey Kurmancisi'nin (yukarı Kurmanci) dört lehçesi vardır. (Botani, Behdinani, Hakkâri ve Bayezidi)dir. Ama Güney Kurmancisi (aşağı Kurmanci) Soranice adlandıran beş lehçesi vardır. (Sorani, Süleymani, Mukryani, Germiyani ve Ardelani)dir (Deliceoğlu, 2006, s. 17).

Soranice son dönemde IKBK tarafından kullanılan ve okullarda öğretilen tek Kürt lehçesidir. Halk arasında ise Erbil, Kerkük ve Süleymaniye'de daha çok Soranice; Duhok ile bazı yerlerde Kurmanci kullanılmaktadır.

Irak'ta en önemli ve güvenilir bir nüfus sayımı 1957 yılında yapılmıştır. 1957'den sonra sayımlar Araplaştırma politikasının etkisinde yapıldığı için verilen rakamlar ve oranlar gerçekçi kabul edilmemektedir. Özellikle Kürtler ve Türkmenler tarafından bu sayımlar reddedilmektedirler. Çünkü 1975'ten sonra Kürtler Irak'taki hiçbir nüfus sayımına katılmamışlardır. Bu yüzden 1957 yılındaki sayım en güvenilir nüfus sayımı olarak kabul edilmektedir. Irak'ta ikinci ve IKBK'de birinci büyük etnik grup olan Kürtler çoğunlukla Erbil, Süleymaniye ve Duhok'ta yaşamaktadırlar. Ancak Kürtler sadece Kuzey Irak'ta yaşamazlar. Musul, Kerkük ve Diyala gibi kentler ile başkent olan Bağdat'ta da yaşamaktadırlar (Erkmen, 2010(a), s. 111).

Irak Devlet İstatistik Merkezi'nin verilerine göre Irak'ta Kürtlerin nüfusu %18'tir. Ama Kürtler kendi nüfuslarının daha fazla olduğunu iddia etmektedirler. IKBK İstatistik Komisyonuna göre 2016 yılında IKBK'nin toplum nüfusu yaklaşık 5,5-6 milyondur. Onun dışında Kürtlerin nüfusunu 4 milyon olarak iddia edenler de vardır.

Hız. Ömer Irak'ı fethettiği zaman Kürtler İslam dinine geçmişlerdir. IKBK'de yaşayan Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Sünni Müslüman'dır. Ancak çoğu IKBK sınırları dışında yaşayan Kürtler arasında Şii mezhebe mensup olanlar da bulunmaktadır. Örneğin; Kakailer, Kürt olup Şii mezhebine bağlıdır. Ezidiler ve Şebekler ise farklı dine sahiptirler. Bu dinlerin mensuplarının etnik olarak Kürt oldukları iddia edilmektedir.

Bölgede Nakşibendilik, Kadirilik ve Kesnezanilik gibi etnik tarikatlar olmasına rağmen bunların gerek toplumsal gerekse siyasi alandaki rolleri zayıftır. Bahdinani bölgesinde çok daha Nakşibendi tarikatı, Sorani bölgesinde Kadiri tarikatı yaygındır (Orhan & Erkmen, 2011, s. 8).

Bölgenin en bilinen Kürt aşiretleri, Doski, Barvari, Barzani, Sindi, Rikani, Zebari, Goran, Harki, Surçi, Caf, Hamavandi, Dizayi, Gardi ve Hoşnav'dır. Aşiretler IKBY'de var olan siyasi partiler için her zaman büyük bir destek kaynağı olmuşlardır. 2003'te ABD Irak'ı işgali ettiği zaman Irak muhalefetine oynadığı roller ve ABD'nin Irak operasyonunda üstlendiği önemli görevlerle Irak'taki Kürtler Irak'ın siyasal yaşamında güç kazanmışlardır. Ekonomik gelirleri artmış ve hayat standartları yükselmiştir. 2005'te kabul edilen Daimi Irak Anayasa'nın 4.maddesi Kürtçeyi Irak'ın ikinci resmi dili olarak kabul etmiştir (Orhan & Erkmen, 2011, s. 7-8).Yeni anayasa ile Kürtlere daha önce verilmeyen haklar tanınmıştır ve Kürtçe devletin ikinci resmi dili olarak belirlenmiştir (Kerküklü, 2010, s. 59). Irak Anayasası'nın 4. Maddesinin 2. Fıkrasına göre para, pasaport, pul ve benzeri eşitlik gerektiren alanlarda iki dil kullanılır. IKBY'de ise halkın çoğunluğu Kürt olduğu için birinci resmi dil Kürtçe olarak kabul edilmiştir (Irak Daimi Anayasası , 2015).

Kürtler Kuzey Irak'ta çoğunluk olduğu için bütün siyasi, ekonomik ve diğer ilişkileri kontrol etmektedirler. Bu çerçevede Türkler ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler uzun bir tarihe sahiptir. Çünkü Iraklı Kürtler, Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan bir etnik gruptur. İki taraf arasındaki ilişkiler ve bu ikili ilişkilerinönemli ortak hususları vardır. Kürtler her zaman Osmanlı'ya destek vermişlerdir. Bu gerçek özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kürtler İngiliz işgaline karşı Türkiye'ye destek vermişlerdir.Türkiye bölgede etkili ve kalıcı olmak için 1922 yılında Ali Şefik Özdemir'i (Özdemir Bey) Ankara'dan bölgeye göndermiştir (Göztoklusu, 2015). Şeyh Mahmut ve Kürt aşiretleri Özdemir'e destek vermişlerdir. Türkiye 1920'li yılların ortalarından başlayarak şimdiye kadar Irak'ın kuzeyinden kaynaklı tehditleri ve güvenlik sorununu büyük bir problem olarak görmektedir. Özellikle 1991 yılında Irak'ın kuzeyindeki *de facto* oluşumu Türkiye yakından takip etmiştir (Baran & Yılmaz , 2018, s. 342-343). Bu dönemden sonra Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında siyasi ilişkiler başlamıştır. Hattaİran ve Suriye'de yaşayan diğer Kürt kesimlerine kıyasla Türkiye, Iraklı Kürtler ile daha iyi bir ilişkiye sahip olmuştur. Özellikle bu durum Turgut Özal ve sonraki dönemlerde açık bir şekilde ortaya çıkmıştır (Sherzad Qader ,

2018). Kısaca; Türkiye, Iraklı Kürtlerle kurduğu ilişkileri hem kendi güvenliği için hem de bölgedeki rolü ve Irak politikası için bir manivela olarak kullanmıştır. Bu konu diğer bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2.2. Türkmenler

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler Erbil, Kerkük ve Musul kentleridir. Telafer, Altinköprü, Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe, Aneki ve Mendeli’de de Türkmenler vardır. IKBY sınırları içinde Kürtlerden sonra ikinci grubu Türkmenler oluşturmaktadır. Türkmenler IKBY’nin iki vilayeti ile bazı ilçelerde yaşamalarına rağmen büyük bir kısmı Erbil vilayetinde yaşamaktadırlar. Hatta eskiden Erbil şehrinin merkezi sayılan kale bölgesinin büyük bir kısmında Türkmenlerin yaşadığı bilinmektedir. Şehrin ileri gelenleri arasında pek çok Türkmen ailesi bulunmaktadır. Bunlar arasında ekonomik güce sahip olanlar da mevcuttur (Orhan & Erkmen, 2011, s. 9).

Türkmenler Türkiye’de yaşayan Türklerden farklı bir kökene sahiptir. Türkmen kelimesi özellikle seçilmiştir. Türkmen kelimesi, Selçuklu fütuhatına müteakip Anadolu ve Irak’a yerleşen ve Irak’ı vatan olarak benimseyen Türkmen boylarına verilen isim olmuştur (Hsaan, 2006, s. 7). Orta Asya’da yaşayan Türklerle bağlantılı oldukları bilinmektedir (Taş, 2013). Irak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nden koparılmıştır. Ancak Irak’ta yaşayan Türkler için Türkmen tabiri özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kullanılmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2006, s. 128).

Uluslararası kaynaklar Irak’ta yarım milyon civarında Türkmen nüfusu olduğunu belirtmektedirler. Fakat Türkmenler kendi nüfuslarının 3 milyon civarında olduğunu iddia etmektedirler. Önceden belirtildiği gibi Irak’ta doğru ve güvenilir bir sayım yapılmamıştır. Ayrıca sadece 1957 yılında yapılan nüfus sayımında Türkmenlerin kendilerini bir etnik olarak Türkmen şeklinde kayıt ettirmelerine izin verilmiştir (Özmen, 2010, s. 16).

Türkmenlerin Irak nüfusunun yaklaşık %12’sini oluşturduğu da iddia edilmektedir. Böylece Türkmenlerin Irak’ın nüfus yoğunluğunda üçüncü, IKBY’de ikinci sıraya sahip olduğu söylenilmektedir. Türkmenlerin çoğunluğu IKBY sınırları içerisinde yaşamaktadırlar ve IKBY’deki Türkmen nüfusunun 1,5 milyon olduğunu iddia etmektedirler. Kürtler ise bu denli yüksek Türkmen nüfusunun olduğunu kabul etmemektedirler.

Türkmenlerin hepsi Müslümandır. Müslümanlar kendi içerisinde Şiiler ve Sünniler olmak üzere iki mezhebe ayrılmışlardır. Ama Türkmenlerin büyük kısmı Sünni Müslümanlardır. Bununla birlikte Türkmenlerin Türkiye'yle ilişkileri mevcuttur. Türkmenler Türkiye ile siyasi ve ekonomik alandaki ilişkilerini geliştirmişler. Bu durum Türkiye'nin IKBY'yle var olan ilişkilerine olumlu bir katkıda bulunmuştur.

Irak'ın 2005 Anayasası'nın 4. maddesinin 4. fıkrası Türkmen nüfusunun yoğun olduğu idari birimlerde resmi dilin Türkmençe olduğuna hükmetmektedir. Ama bu madde açık olmadığından dolayı etkin bir hale getirilmemiştir. Türkmen okullar hariç Türkmen dili idari işlemlerde kullanılmamaktadır (Yılmaz, 2011, s. 284).

Genel olarak Irak'taki Türkmenler ile Türkiye'deki Türkler aynı kökene sahip olduğu için aralarında hem siyasi hem de geleneksel bir bağlantı mevcuttur. 1959 yılından sonra Türkiye devleti resmi olarak Irak'taki Türkmenlerin haklarını dile getirmiştir. Başka bir ifadeyle 1990 yılından sonra Türkmenlerin Irak'ta ve bilhassa Kuzey Irak'ta siyasi mücadeleleri ve Irak siyaseti içerisindeki rollerine değinilirken Türkiye devleti dış politikasında Irak Türkmenlerinin korunmasını tartışmaya başlamıştır. Bu yüzden Türkiye Irak'taki Türkmenler vasıtasıyla da Irak iç politikasında kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır (Doğan, 2018, s. 1-2). Bu yüzden Türkmenler, Türkiye'nin Irak politikasında en önemli konulardan birisidir. Türkiye için Irak'taki Türkmenler her zaman için büyük bir önem taşımaktadır. Kuzey Irak'ın siyasi yapısında Türkmenlerin durumu ileri bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2.3. Ezidiler

Ezidilik Ortadoğu'nun en eski dinlerinden birisidir. Ezidiler başta Irak olmak üzere, Ermenistan, Suriye, Gürcistan, Türkiye, bazı Avrupa devletleri ve Rusya Federasyonu sınırları içinde yaşamaktadırlar. Günümüzde IKBY'de yaşayan Ezidilerin hem insani olarak hem de siyasi olarak durumları özeldir. Ezidiler çoğunlukla Kürtçe konuşan dini etnik bir gruba verilen isimdir. Kürtçe konuşmalarından dolayı onların Kürt olduğuna dair bir görüş mevcuttur. Ezidiler ne Müslüman ne Hristiyan ne de Yahudi, hatta Zerdüşt gibi dini bir topluluk sayılmamaktadırlar. Bu yüzden ehl-i kitap kabul edilmemektedirler. Genel anlamda senkretistik (birleşik) bir inanç gibi görünmektedir (Telimen, 2012, s. 964).

Ezidiler çoğunlukla IKBY'de Duhok ve Musul şehirlerinde yaşarlar. Ezidilerin eskiye nazaran nüfusları çok azalmıştır. Ezidilere göre IKBY sınırları içerisinde yaşayan Ezidi

nüfusu 400-450 bin kişidir. Ama IŞİD'ten sonra Ezidilerin büyük bir kısmı Avrupa'ya göç etmiştir. Şu anda Avrupa'daki Ezidilerin nüfusu 60-75 bin olarak tahmin edilmektedir (Kızılkaya, 2014).

Ezidilerin kimliği konusunda farklı görüşler vardır. IKBY ile iyi ilişkileri bulunan gruplar Ezidilerin Kürt olduğunu iddia etmektedirler. İkinci grup ise en büyük gruptur. Bu ikinci gruba göre Ezidiler ayrı bir etnik kökenden gelmekte ve başka bir milletle bağları bulunmamaktadır. Üçüncü grup ise Ezidilerin Arap kökenli olduğunu savunmaktadırlar. Bunlar genellikle Musul Araplarıyla işbirliği halindeki küçük bir gruptur. Ancak 2014 yılının 3 Ağustos'undan sonra IŞİD'in Sincar'a saldırmasıyla neredeyse bütün Ezidiler Erbil, Duhok ve Süleymaniye'ye göç etmişlerdir (Orhan & Erkmen, 2011, s. 9).

Ezidilik'te dini derecelerin yanı sıra dört kutsallık vardır. Bunlar toprak, su, güneş ve havadır. Bu dört kutsal imge Şeyhan'a bağlı Laleş Vadisi'ndeki tapınakta birçok yere işlenmiştir. Bu dört kutsallık Ezidilerin dualarında ve günlük yaşamlarında da etkin olan olgulardır. Bütün Ezidi aşiretleri büyük bir ölçüde dini liderlere bağlıdırlar (Gökçen, 2014, s. 32).

Genel olarak IKBY içerisinde 150 bin civarında Ezidinin yaşadığı ileri sürülmektedir. Ezidilerin IKBY sınırları içinde kalan kısmının temsilcileri, yapılan görüşmelerde IKBY'de rahat olduklarını dile getirmektedirler. Ancak söylediğimiz gibi Ezidilerin nüfusunun çoğunluğu Musul civarında yani tartışmalı bölgelerde ikamet etmektedirler. Yani IKBY sınırları dışında kalan Ezidilerin ciddi sorunlarının olduğu dile getirilmektedir. 3 Ağustos 2014 tarihinde IŞİD'in saldırması sebebiyle Ezidiler göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu saldırı Ezidilerin Kürt olup olmadığını yeniden tartışmaya açmıştır. Yalnız şu da vurgulanmalıdır ki IKBY hükümeti her zaman Ezidiler için en yakın dost ve en büyük destekçi olmuştur.

Ezidilerin Osmanlılarla sorunlu uzun bir tarihi vardır. Ezidilerin farklı bir din ve inançları olduğu için Osmanlı'yla uzun yüzyıllar boyunca sorunlar yaşamışlardır. Hatta Ezidilere göre Osmanlı Devleti onlar hakkında olumsuz çok sayıda ferman çıkarmıştır. Bu gerilimli ilişki İttihat ve Terakki ve sonraki dönemde de sürmüş, Musul İngilizler tarafından işgal edilene kadar devam etmiştir (Tayfun Er., 2014). 2014 yılında IŞİD'in Sincar'e saldırması sonucu, yüzlerce Ezidi sınırı geçerek Türkiye'ye girmiştir. Türkiye'de AFAD, Kızılay ve bölgedeki belediyeler olağanüstü bir çabayla

kamplarkurmuşlardır. EzidilerinTürkiye'nin Irak politikasında ve Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkilerde olumsuz etkisi vardır. Özellikler 2014 yılında Sincar bölgesinde, PKK Ezidilerikendi amaçları doğrultusunda örgütlemek için bölgeye gelmesi ve yerleşmesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ezidiler de PKK'yı desteklemiştir. Türkiye bu duruma tepki göstermiş ve IKBY'ye bu konuda baskı yapmıştır. Türkiye'nin tepkisinin ardındanIKBY Hükümeti, özellikle KDP, PKK'nın Sincar bölgesindeki varlığını hem kendi güvenliği için hem de Türkiye'yle arasındaki ilişkileri bozduğu için bir tehdit olarak görmüştür. Daha sonraki süreçte bu bölgede Türkiye, PKK'ya hava operasyonu düzenledi. Çünkü Türkiye, PKK'nın bu bölgedeki varlığını kendi çıkarları ve Irak'taki pozisyonuna engel olarak görmektedir (Ferman, 2016).

2.2.4. Hristiyanlar

Hristiyanlar IKBY'nin dış ilişkilerinde etkiye sahip değildirler. Başka bir ifadeyle Hristiyanların, IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiler çerçevesinde siyasi güçleri yoktur ve Türkiye'nin Irak politikası üzerinde hiçbir zaman etkili olmamışlardır. Ama IKBY'nin toplumsal yapısında var olan etnik bir grupturlar. Bu yüzden Hristiyanların toplumsal yapısından kısa bir şekilde bahsedeceğiz.

Tarihsel olarak Irak ve IKBY topraklarında yaşayan Hristiyanlar bugünkü yaşayan halklar arasında en eski halklardan birisidir. Hristiyanlar IKBY'de ağırlıklı olarak Asuriler ve Keldaniler olarak tanınmaktadırlar. Ancak Ortodoks ve Katolik iki mezhepleri bulunmaktadır.

Bugün Irak'ta yüzde 3 civarında Hristiyanın yaşadığı tahmin edilmektedir (Hülya, 2005). Saddam Hüseyin'in baskısıyla Hristiyanların sayısı azalmış ve son yıllarda da azalmaya devam etmektedir. ABD öncülüğündeki Irak'ı işgal hareketından bu yana Irak'ın 1 buçuk milyon civarında olan Hristiyan nüfusunun 350 bin ile 450 bin arasında düştüğü tahmin edilmektedir. 2014'te IŞİD'in ele geçirdiği Musul ve çevresindeki bölgede yaşayan Hristiyanların çoğu Erbil ve Duhok şehirlerine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Hristiyanlar özellikle Bağdat ve Musul şehrinde olmak üzere Irak'ta devletin geneline yayılan bir etnik nüfusa sahiptirler. IKBY'de ise başta Erbil olmak üzere Duhok ve Kerkük gibi şehirlerde yaşamaktadırlar. Ankava (Ankawa) ise Erbil'deki Hristiyan toplumunun en önemli Hristiyan ilçesi ya da mahallesidir. Başka bir ifadeyle Erbil'in

merkeziyle birleşen Ankawa bölgesinde çoğunlukla Hristiyanlar ikamet etmektedirler (Ateş, 2016).

Günümüzde Hristiyanların durumu da Ezidiler gibi IŞİD'in Musul'u işgal etmesiyle kötüleşmiştir. Ancak Hristiyanlar 2003'teki işgalden bu yana kendilerini bu tarihsel yurtlarında tehdit altında hissettiklerini söylemektedirler. Bulundukları yerlerde sürekli saldırıya maruz kalan Hristiyanlar her geçen gün daha fazla ve daha hızlı bir şekilde IKBY'ye göç etmektedirler.

2.2.5. Araplar

Genel olarak Arapların IKBY siyasetinde etkisi pek yoktur. Yalnız Türkiye IKBY vasıtasıyla Sünni Araplara destek vermekte ve Sünni bölgelerde kolayca siyasi faaliyetler yapabilmektedir. Bu durum özellikle IŞİD saldırılarından sonra açık bir şekilde görülmektedir. Diğer bölümlerde bu konu daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada kısa bir şekilde Arapların IKBY'deki toplumsal yapısını dile gireceğiz. Araplar Irak'ta birinci ve en büyük etnik gruptur. Ama IKBY içerisinde sayılarının oldukça az olduğu söylenebilir. Özellikle 1991'den sonra sayıları oldukça azalmıştır. Araplar Erbil, Duhok, Süleymaniye ve Kerkük dışında kalan 14 kentte nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Ancak Irak Anayasasında (140. madde) tartışmalı bölge olarak söz edilen yerler Musul ve ona bağlı Sehli-i Ninova, Şeyhan, el-Hamdaniya, Tilkef, Zummar, Sincar, Kerkük ile Salahaddin vilayetine bağlı Tuzhurmatu, Diyala'ya bağlı Hanekin, Mendeli ve Bedre bölgelerini kapsamaktadır. Bu maddeye göre 2007 yılının sonunda nüfus sayımı ve referandum yapılmalıydı fakat günümüze kadar her hangi bir referandum yapılmamıştır. IŞİD saldırıları sonrasında Irak ordusu bu tartışmalı bölgelerden çekilmiştir. Ayrıca IŞİD'nin kontrol ettiği bazı bölgeleri Peşmerge IŞİD'ten geri almıştır. Buna dayanarak IKBY Başkanı Mesut Barzani "Biz 140. maddeyi uyguladık ve bu madde artık gerçekleşti" demiştir (Bağımsız Kürdistan, 2016).

Kısaca Araplar IKBY içerisinde hem Sünni hem de Şii olmak üzere az bir nüfusa sahiptirler. Araplar Diyala, Kerkük ve Musul, Erbil ve Duhok'un bazı köylerinde ve kasabalarında Kürtlerin, Türkmenlerin, Hristiyanların ve Ezidilerin birlikte bulunduğu bölgelerde yaşamaktadırlar.

2.3. Siyasal Yapısı

1991 yılındaki Körfez Savaşı'nı Kürtler kendileri açısından fırsat olarak görmüşlerdir. Savaşla birlikte 4 Mart 1991'de Irak'ın kuzeyinde Kürtler ayaklanmaya başlamışlardır. Ranya kasabasından başlayan ayaklanma hızlı bir şekilde şehirlere yayılmıştır. Bağdat yönetimi bunun üzerine bölgedeki polis, asker ve sınır karakollarını boşaltarak merkezi yönetim tarafından atanmış idarecileri bölgeden çekmiştir. Yani Kuzey Irak'ta 1991'den bu yana yeni bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. BM bu duruma çare bulmak için 688 sayılı kararı almıştır. Böylece Kuzey Irak "güvenli bölge" olarak oluşturulmuştur. Iraklı Kürtler 1992 yılından önce de yönetimle sürekli silahlı mücadele içerisinde olmuştur. Başka bir deyişle Kürt silahlı siyasi partileri 1992'den önce büyük bir deneyim ve birikime sahipti. Kuzey Irak'taki Kürtler 19 Mayıs 1992'de IKBYP Parlatentosu olan Kürdistan Milli Meclisi için ilk defa sandığa gitmişlerdir. Bölgede 1992 yılında yapılan seçimlerden iki yıl sonra kurulan parlamento iç siyasi karışıklıklar, iki büyük parti arasında yaşanan siyasi ve askeri mücadeleden dolayı iç savaşa evrilmiştir. Kürtler arası iç savaş 1998 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye ile Kürtler arasında özellikle KDP arasında ilişkiler başlamıştır. Çünkü 1980'den itibaren PKK, Kuzey Irak'ta Türkiye için bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. İç savaşın 1998'de sona ermesinden sonra 2003'ten itibaren Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasındaki işbirliği giderek artmıştır. Bu işbirliğinin etkisiyle siyasi yapıda önemli bir değişim süreci başlamıştır. Fakat IKBYP'nin yapısındaki asıl büyük değişim ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra meydana gelmiştir.

IKBYP'nin siyasi yapısında birçok farklı partiler vardır. Bu partiler arasında çok çeşitli düşünce ve farklı ideolojilere sahip olanlar vardır. Çalışmamızda IKBYP'deki İslamcı, seküler ve etnik partilere kısaca değineceğiz.

2.3.1. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)

KDP şu anda bölgenin en eski ve köklü partisidir. KDP'nin temelleri 1923'te atılmıştır. Şeyh Mahmut Berzenci'nin desteği ile Refik Hilmi Süleymaniye'de Hiwa örgütünü kurmuştur. 1943'te Barzaniler Irak Yönetimi'ne karşı isyan başlatmıştır. Bunun üzerine İngilizlerin desteğini alan Irak ordusu Barzanilere karşı saldırı başlatmıştır. Daha sonra 1945'te Mustafa Barzani beş yüz peşmergeyle ve Barzani aşireti mensuplarıyla birlikte İran'a sığınmıştır (Yılmaz, 2011, s. 99-100).

Iraklı Kürtler İran Kürt örgütü olan Komelayi Jiyanaweye Kurdistan'ın Irak Kürdistanı'ndaki kolu olan Rızgari örgütünü kurmuşlardır. Hiwa da kendini feshederek Rızgari'ye katılmıştır. Ancak Rızgari ve diğer grupların da katılmasıyla 16 Ağustos 1946'da KDP kurulmuştur. Başka bir deyişle Molla Mustafa Barzani'nin önderliğinde, Kadı Muhammed tarafından 1945 yılında Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşun sağlayan Rızgari örgütü kendini feshederek KDP'yi kurmuştur. 1946 yılında kurulan KDP'nin genel sekreterliğine Molla Mustafa Barzani seçilmiştir (Sanyürek, 2012, s. 49-50).

1946'da kurulan İran'daki Mahabad Kürt Cumhuriyeti kısa sürede yıkılmıştır. Bu çöküşten sonra Molla Mustafa Barzani 1946'da İran Kürdistanı'nı terk ederek Sovyetler Birliği'ne gitmek zorunda kalmıştır. Mustafa Barzani 1958 yılına kadar Sovyetler Birliği'nde yaşamıştır. KDP kuruluş döneminde Marksist-Leninist ideolojiden esinlenmiştir. KDP 1964 yılına kadar sol görüşleriyle bilinen İbrahim Ahmet tarafından yönetilmiştir (Aziz, 2013, s. 104).

Molla Mustafa Barzani aşiret liderliğiyle dini liderliği bir arada götürmeye çalışmaktaydı. İbrahim Ahmet ve arkadaşları ise Kürt özerkliği ilkesine dönülmesini istemiştir. Ama Mustafa Barzani böyle bir isteği kabul etmemiştir. Daha sonraki yıllarda İbrahim Ahmet ve damadı Celal Talabani Molla Mustafa'yla arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinden dolayı KDP'den ayrılmıştır (Deliceoğlu, 2006, s. 27).

Albay Abdülkerim Kasım 1958'de askeri darbeyle yönetimi ele geçirmiş ve Irak Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Böylece yönetim sistemi olan krallığa son vermiştir. Bu gelişmeden sonra Mustafa Barzani Irak'a dönebilmiştir. Çok geçmeden 1961'den sonra yeniden Irak Hükümeti ve Kürtler arasında çatışmalar başlamıştır. Bu kez Barzani KDP'nin lideri olarak 1975'e kadar Irakla savaşmıştır. Ama Cezayir Anlaşması sebebiyle Mustafa Barzani ayaklanmayı bırakmak zorunda kalmıştır. Molla Mustafa Barzani'nin 1979 yılında ölümünden sonra KDP'yi sekiz yıl oğulları İdris ve Mesud Barzani ortak yönetmiştir. Bu tarihten biraz önce KDP ile Türkiye arasında siyasi ve askeri ilişkiler başlamıştır. Çünkü 1980'lerde PKK'nın Irak'ın kuzeyine yerleşmesiyle özellikle Barzan bölgelerinde KDP ile PKK arasında gerginlikler baş göstermiştir. PKK eylemlerinin Irak ve Irak'ın kuzeyine yansımaları sonucu ortaya çıkan olayların Türkiye'ye büyük bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmesi ilişkilerin siyasal olarak güvenleştirilmesinin en önemli sebepleri olmuştur. 1987 yılında İdris'in ölümünden sonra partiyi Mesud Barzani yönetmeye başlamıştır (Baran & Yılmaz , 2018, s. 341-

345). Mesud Barzani hala KDP liderliği görevini sürdürmektedir. 2005 yılında yapılan seçimlerde KDP'nin lideri Mesud Barzani IKBY'nin Başkanı, Neçirvan Barzani ise Başbakanı olmuştur. Şu anda IKBY'de en güçlü olan parti KDP'dir. Bununla birlikte Türkiye'yle ilişkileri yüksek bir düzeydedir. Bilhassa son dönemde özellikle IŞİD'in Musul'u kontrol etmesinden sonra ekonomik ve ticari ilişkiler hem de askeri ilişkilerde büyük ilerleme görülmüştür. Türkiye'nin Irak politikasında KDP büyük bir rol oynamaktadır. Çünkü Türkiye ile KDP arasında daha özelde ise Türkiye yönetimi ile Mesud Barzani arasında bir ortaklaşma vardır.

2.3.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

IKBY'nin geniş halk kitlesine sahip ikinci ya da üçüncü partisidir. 1975'te kurulan bir Kürt partisi olduğundan dolayı IKBY'nin siyasi alanında büyük bir role sahiptir. KYB'nin kurucuları arasında Celal Talabani vardır. Mustafa Barzani'nin KDP'yi yönettiği dönemde KDP'nin önde gelenleri arasında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Farklı görüşler gruplaşmalara neden olmuş ve parti içi mücadele doğmuştur. Nitekim bu iki grup arasındaki çekişme ve ihtilaf Irak Kürtlerinin yakın tarihini belirleyen en temel etken olagelmıştır. KDP içerisinde var olan sosyalist, ilerici, kentli, grup ile aşiretçi, muhafazakâr, kırsal geçmişe bileşenlerin çekişmesi KDP'nin bölünmesine ve KYB'nin kurulmasına yol açmıştır (Baştürk & Diğerler, 2013, s. 41).

1975'te Talabani ve arkadaşları KYB'yi yeni bir parti olarak kurmuşlardır. KDP'den farklı şekilde sosyal demokrat ideolojisini benimsemişlerdir. KYB, IKBY'nin diğer önemli bir partisidir. Günümüzde ağırlıklı olarak Süleymaniye ve Kerkük kentlerinde etkilidir. KYB kurulduğu zaman İranla açık ve gizli bir şekilde görüşmeler yapmışlardır (Yılmaz, 2011, s. 100). KYB ilk kurulduğu zaman iki önemli grubu olmuştur. Neşirvan Mustafa'nın liderliğini yaptığı Marksist Komala ve Ali Askeri'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Sosyalist Hareketi. Celal Talabani KYB'yi kurduktan sonra onlardan ciddi destek almıştır. Özellikle bu iki grubun birleşmeleri KYB'ye büyük destek yaratmıştır (Baştürk & Diğerler, 2013, s. 40).

KYB 1994'ten 1998'e kadar KDP'yle özellikle (1994-1997 yıllarında) iç savaş döneminde ciddi bir çatışma yaşamıştır. Bu yıllarda Türkiye daha çok KDP'ye yardım etmiştir. KYB ise daha çok İran'dan destek almıştır. 1996 yılından sonra IKBY kendi içerisinde iki parçaya ayrılmıştır. Yani bir yandan KDP'nin idaresi diğer yandan KYB'nin idaresi oluşmuştur. Genel olarak Türkiye ile KYB arasındaki ilişkiler daha

çok 1990 yılına dayanmaktadır. Bu dönemde Talabani Türkiye'yi Iraklı Kürtlere destek vermesi için ikna etmeye çalışmıştır. 1991 yılında Turgut Özal döneminde Talabani ilk kez bir Türk başbakanıyla görüşmüştür. KYB ile Türkiye arasındaki ilişki kurumsal olmaktan çok şahsi bir ilişkidir. Yani Talabaninin kendi siyasi inisiyatifiyle kurulmuştur. Bunun sebebi KYB ile PKK arasında güçlü ve tarihsel ilişkilerin olmasıdır. 2005'ten sonra Türkiye KYB'ye Ankarada parti ofisiaçması için izin vermiştir. Ama son yıllarda Türkiye Süleymaniye şehrinde kendi aleyhine olan olaylardan dolayı KYB'nin Türkiye temsilcisini ülkeden göndermişlerdir (Avcı, 2014, s. 2-15). Yine de Türkiye KYB'yle ilişkileri tamamen kesmek istememektedir. Çünkü Kuzey Irak ile İran arasında var olan topraklar özellikle Süleymaniye ve diğer yerlerin büyük bir kısmı KYB'nin tahakkümü altındadır. Türkiye İran'a karşı bu bölgede etkili olmak istediğinden ilişkilerini tamane koparmamaya özen göstermektedir. 2004'te IKBY'nin ikili idaresi iki partinin anlaşması üzerine sona ermiştir. Ayrıca sonraki yıllarda KDP ile KYB seçimlere ortak liste ile katılmışlardır. KYB İran'la uzun ve iyi ilişkilere sahiptir.

2.3.3. Goran Hareketi (Değişim Hareketi)

Goran Hareketi IKBY'de yeni ve resmi bir siyasi partidir. Goran Hareketi reformist ve liberal görüşlü bir Kürt siyasi partisidir. KYB'nin eski kurucularından biri olan Noşirvan Mustafa tarafından kurulmuştur. 2006 yılında KYB'den ayrılan Noşirvan Mustafa, 2009 yılında IKBY'nin Süleymaniye şehrinde Goran Hareketini kurmuştur. Nitekim kuruluşundan kısa bir süre sonra 25 Temmuz 2009'daki IKBY genel seçimlerine katılan Goran Hareketi 111 sandalyeli ulusal mecliste 25 milletvekilliği elde etmiştir (Cemal, 2012).

Kısa bir süre sonra ise Goran Hareketi IKBY parlamentosunda ana muhalefet partisi pozisyonuna yükselmiştir. Bununla birlikte 2010 yılındaki Irak genel seçimlerine de Goran Hareketi bağımsız bir parti olarak katılmıştır. Bu seçimde Bağdat Parlamentosu'nda da sekiz sandalye kazanmıştır (Canıklıoğlu, 1999, s. 50-55). IKBY Başkanı Barzani'nin lideri olduğu KDP ile Irak Cumhurbaşkanı Talabani'nin lideri olduğu KYB'nin tesis ettikleri ortaklık çerçevesinde IKBY Temmuz 2009'a kadar etkili bir siyasi muhalefet olmadan yönetilmiştir. Ancak 25 Temmuz 2009'daki seçimle birlikte ilk kez IKBY'nin parlamentosunda muhalefet doğmuştur (Semin, 2015, s. 1-3).

Goran Hareketi'nin liderleri ve kurucuları olan kişiler farklı düşüncelere mensup kişilerdir. Başka bir deyişle içinde hem İslami düşünceye hem de seküler ya da liberal düşüncelere sahip olan kişiler vardır. Ayrıca son seçimde yani 13 Eylül 2013 tarihinde gerçekleştirilen IKBYParlamento seçimlerinde 24 sandalye kazanmıştır. KDP ve Goran Hareketi arasında 2015'te başlayan siyasi krizler günümüze kadar devam etmektedir. Goran, IKBY'deki en güçlü muhalif hareket olmasına karşın içe kapanık bir siyaset izlemektedir. Bu hareketin İran hariç başka bir ülkeyle ciddi bir münasebeti ya da ilişkileri bulunmamaktadır. Yani siyasi olarak Goran Hareketi, KYB gibi hem İranla hem de PKK ile iyi ilişkilere sahiptir. Hatta Türkiye'ye karşı PKK'nın arkasında durmaktadır (Dikman & Filiz, 2015, s. 264).

2.3.4. Kürdistan İslami Birliği (KİB)

İslami hareket Kuzey Irak'ta uzun bir tarihe sahiptir. Hatta şimdiki bazı siyasi partilerin eski İslami hareketlerden doğduğunu söyleyebiliriz. IKBY nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olduğundan dolayı İslami gruplar ya da partiler oluşmuştur. Kuzey Irak'ta İslami gruplar derinsiyasi bir tarihe sahiptirler. 1992 yılından sonra uzun bir dönem KDP ve KYB'den sonra üçüncü en önemli ve güçlü parti KİB olmuştur. KİB büyük ölçüde Müslüman Kardeşler Hareketi'nden etkilenmiştir (Sanyürek, 2012, s. 51).

KİB Mısır Merkezli Müslüman Kardeşler'in Kuzey Irak'taki kolu olup Şeyh Osman Abdülaziz'i takip etmektedirler (Yılmaz, 2011, s. 100). 6 Şubat 1994 tarihinde İslami siyasi bir parti olarak Salahaddin Bahaddin ve arkadaşları tarafından Erbil'de kurulmuştur. Salahaddin uzun yıllar partinin genel sekreterliği görevini yürütmüştür. 2012 yılında düzenlenen kongrede liderlik için yeniden aday olmamıştır. Böylece IKBY siyasi hayatında ilk kez bir lider partinin genel sekreterliğinden vazgeçmiştir. Salahaddin Bahaddin KİB'in altıncı kongresinde koltuğunu partinin ileri gelenlerinden Muhammed Ferec'e bırakmıştır (Baştürk & Diğerler, 2013, s. 44).

2009 yılında yapılan seçimlerde Hizmet ve Reform Listesi'nin içinde katılmışlardır. Süleymaniye ve Duhok şehrinde güçlü olan KİB, IKBY parlamentosunda 6 sandalyeye sahip olmuşlardır. 2010 yılındaki Irak Parlamentosu seçimlerinde ise 4 sandalyeye sahip olmuşlardır. Dolayısıyla Goran Hareketinin ortaya çıkmasıyla birlikte KİB, IKBY'deki dördüncü parti konumuna gerilemiştir (Orhan & Erkmen, 2011, s. 13). KİB'in son zamanlarda siyasi başarısının düşmesinden dolayı Salahaddin Bahaddin partinin son kongresinde tekrar genel sekreterliğe seçilmiştir. Genel olarak KDP ve KYB'nin

bölgedeki İslami parti veya hareketlerden rahatsız olduğunu söylenebilir. KİB ile Türkiye arasındaki ilişkiler siyasi değil daha çok dini bir bağıdır. Yani KİB'in Türkiye ve Suudi Arabistan'daki İslami hareketlerle de bağlantısı vardır. KİB'in, Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkilerde Türkiye'nin Irak politikasında etkili olmadığı açıktır. Dini alanda KİB ile Türkiye (özellikle AK Parti arasında) güçlü bir ilişkiye sahiptir. Çünkü KİB bir şekilde Müslüman Kardeşler'in fikirlerine sahiptir. Bununla birlikte Dünya Müslüman Alimler Birliği Genel Sekreteri Dr.Ali Karadağı, KİB'in AK Partiyle ilişkilerini kurmak ve güçlendirmek için büyük bir rol oynamıştır. Ali Karadağı aynı zamanda KİB'in genel meclis üyesidir. (Eldoğan, 2013, s. 2-5).

2.3.5. Kürdistan İslami Cemaati (KİC)

Kürdistan İslami Cemaati (Komali İslami), IKBY'nin en köklü İslam Partisi olan Kürdistan İslami Hareketi'nden ayrıldıktan kısa bir süre sonra 31 Mayıs 2001 yılında Erbil'de Molla Ali Bapir tarafından kurulmuştur. KİC kuruluşundan itibaren hem siyasi alanda hem de silahlı mücadele görüşlerinden dolayı kendisinden bahsettiren bir grup olmuştur (Sanyürek, 2012, s. 50-51).

Kuzey Irak'ta İhvan-ı Müslimin ile başlayan örgütlü dini faaliyetler 1970'li yıllarda siyasal alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. İhvan-ı Müslimin bir süre Rabita Hareketiyle çalışmıştır. Daha sonra Rabita Hareketi'nin ve bu hareketin getirdiği kısmi ivme İslami Hareket'in oluşmasını sağlamıştır. Ali Bapir 2001 yılında İslami Hareketin aktif bir lideri olarak Bizotnava'dan yani İslami Hareketten ayrılmış ve KİC'yi (Komali İslami) kurmuştur (Dikman & Filiz, 2015, s. 274).

ABD'nin Irak işgalinden sonra Ali Bapir, ABD tarafından el-Kaide ile işbirliği yapan örgütlere destek verdiği iddiasıyla tutuklanmıştır. Ali Bapir serbest kaldıktan sonra yeniden IKBY bünyesinde siyasi faaliyetlerini sürdürmüştür (Sanyürek, 2012, s. 50-51). KİC, 2009 yılında IKBY seçimlerine KİB, Kürdistan Sosyalist Demokrat Partisi ve Kürdistan Ayindeh Partisi'nden oluşan Hizmet ve Reform Listesi çatısı altında katılmıştır. Yapılan seçim sonuçlarına göre Hizmet ve Reform Listesi IKBY Parlamentosu'nda 13 sandalye kazanmıştır. Listenin aldığı 13 sandalyenin 4 ise KİC'e aittir (Baştürk & Diğerler, 2013, s. 45-46). Aynı şekilde KİC, 2004'te yapılan IKBY seçimlerinde parlamentoda 4 sandalye alarak mevcut pozisyonunu korumuştur.

KİC, IKBY'nin en köklü İslami Partisi olmasına rağmen Türkiye ile arasında güçlü bir ilişki yoktur. Hatta aralarındaki ilişkinin zayıf olduğunu söylenebilir. Buna mukabi

İKİC'nin daha çok İran'la ilişkisi vardır. Ali Bapir, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi ile yaptığı röportajda şöyle söylemiştir. *“Şu anda Türkiye ve bu bölge arasındaki ilişkilere IKBY açısından baktığımızda tek bir parti, KDP, üzerinden yürütülüyor. Yani tek bir parti Türkiye ile ilişkileri düzenliyor. O da tabi ki kendi çıkarları doğrultusunda bu ilişkileri yürütmektedir. Biz istiyoruz ki Türkiye başka siyasi partiler ile diyalog içinde olsun ve böylece belli bir dış ilişkiler yürütebilelim”*(Erkmen & Orhan , 2010). KİC ile İran arasındaki ilişkilerin uzun bir tarihi geçmişi vardır. İran ile KİC arasındaki ilişkiler İslami Hareket dönemine yani Şeyh Osman Abdülaziz ve Şeyh Ömer Abdülaziz zamanına uzanmaktadır. Hatta kadar güçlü ilişkiler sonucunda bu hareket Irak'a karşı İran'la birlikte savaşa katılmıştır. İslami Hareket, İran İslam Cumhuriyeti ile yoğun ilişkiler içinde olurken Türkiye'nin Irak politikasını ve varlığında bir etkisi olmamıştır. 2014 yılında Türkiye ile IKBY 50 yıllık bir anlaşmaya imza atarken KİC'in milletvekilleri anlaşmaya tepki göstermişlerdir (Dikman & Filiz, 2015, s. 268).

2.3.6. Irak Türkmen Cephesi (ITC)

Dünyanın diğer coğrafyalarında olduğu gibi Ortadoğu'da özellikle Irak'ta çok farklı ideolojilere sahip partiler vardır. Nitekim Kuzey Irak'ta ise iki önemli ana aktör/parti bulunmaktadır; KDP ve KYB. Bunların yanında Goran Hareketi, KİB ve KİC gibi farklı partiler bulunmaktadır. İsmi sayılan bu partiler IKBY'nin en önemli ve etkili partileridir. Kürdistan Sosyalist Demokrat Partisi, Irak Kürdistan Komünist Partisi ve Kürdistan İslam Hareketi gibi partiler ise küçük ölçeklidir.

Bu çerçevede bölgede etnik yapıya dayalı olarak gelişen pek çok farklı parti de bulunmaktadır. Nitekim IKBY bünyesinde olan ITC bunlardan biridir. Kuzey Irak'ta 1970'lerden itibaren Türkmenler siyasi hareketler kurmaya başlamışlardır. 1995 yılında gelindiğinde ise o zaman kadar kurulan küçük çaplı hareketler ITC altında birleşmiştir. 1992 yılında yapılan IKBY seçimlerine Türkmenler katılmamıştır. Seçimlerden sonra oluşan 111 milletvekilli parlamentoda hiçbir Türkmen temsilci yer almamıştır. Parlamentoda yer almak ve temsil haklarını kullanmak isteyen Türkmenler, küçük fraksiyonlarla parlamentoya giremeyeceklerini anlamış ve 5 Nisan 1995'te ITC'yi kurmuşlardır. Türkiye'nin Türkmen kökenli işadamı İhsan Doğramacı ITC'nin kurulmasına önemli destek sağlamıştır. Eski IKBY Ticaret ve Sanayi Bakanı Sinan Çelebi parti başkanı olarak seçilmiştir. 2011'de Erşat Salihi partinin genel başkanlığını devralmıştır (Baştürk & Diğerler, 2013, s. 47-48).

2003 yılında ITC genel merkezi Kerkük'e taşınmıştır. 4-7 Ekim 1997'de IKBY Türkmen Kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultay Türkmenlerin siyasi alanda bütüncül bir şekilde varlık göstermeleri için önemli bir adım olmuştur. Nitekim IKBY Parlamentosu'na bakıldığında Türkmenler kendilerine yer bulmalarına rağmen dağınık bir yapıdadırlar. Nitekim bu parti ve kişilerin ortak bir amaç ve birlik içerisinde olmamaları onlar için zayıf bir siyasi temsil oluşturmaktadır. Diğer önemli Türkmen partileri Irak Türkmen İslam Birliği ve Türkmen Kardeşlik Hareketi'dir.

Irak Türkmen Partileri şunlardır:

Irak Türkmen Cephesi'ni oluşturan partiler

1. Türkmen Kardeşlik Ocağı.
2. Irak Milli Türkmen Partisi.
3. Türkmen Partisi.
4. Türkmen Bağımsızlık Hareketi ve diğer Türkmen vakıflar.

Irak Türkmen Cephesi çatısına katılmayan diğer Türkmen partiler şunlardır:

1. Milliyetçi Demokrat Örgütü.
2. Birlik ve Kardeşlik Partisi.

Türkiye ile Iraklı Türkmenler arasındaki ilişkiler uzun bir tarihe sahiptir. Türkmenler Türkiye'nin Irak politikasındaki en önemli konularından birisidir. Hatta Türkiye'nin dış politikasının bir parçası olduğunu söylenebilir. Genel olarak ITC'nin Türkiye'yle siyasi ilişkileri 1995 yılına dayanmaktadır. Çünkü bu dönemde Türkmenlere sahip çıkan tek ülke Türkiye olmuştur. Türkiye de bu sayede ITC vasıtasıyla Irak iç siyasetine müdahale edebilmiş ve etkili olmaya başlamıştır. Türkiye içine bundan sonra dış politikada Irak Türkmenleri önemli başlıklardan birisi olsa da bu destek maddi ve manevi bir destektir. Genellikle eğitim, kültürel ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Kızılay yardımları ile sınırlı kalmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye gerek maddi ve manevi gerekse siyasi olarak Iraklı Türkmenlerin yanında olmuştur (Doğan, 2018, s. 20). Hatta Türkiye, KDP ile KYB arasındaki iç savaşı dururmak için bu iki partiyi bir araya getirmiştir. Türkiye'nin buradaki amaçlarından birisi de Iraklı Türkmenlerin ezilmesini önlemektir. 2015 yılında Kerkük İl Meclisi'nin Kerkük'e KBY bayrağı asılması kararını almasına Türkmenler ve Türkiye tepki göstermiştir. Başbakan Binali Yıldırım, "Türkiye

olarak her zaman Iraklı Türkmenlere ve ITC'ye maddi ve manevi destek vereceğiz ve onların arkasında duracağız" demiştir (Anwar, 2018, s. 186). Ayrıca Türkmenler IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkilerde ve Türkiye'nin Irak'taki dış politikasında etkili olmuşlardır. Kuzey Irak'taki Türkmen partiler IKBY'nin 30 Nisan 2014'de yapılan son seçimlerine katılmışlardır. Türkmen Cephesi seçimlerden 3 sandalye kazanarak çıkmıştır.

3. Türkiye-İKBY İlişkileri

Saddam Hüseyin 1990 yılında uzun süren Irak-İran savaşının ülkeye bıraktığı dış borçları kapatabilmek için Kuveyt'i işgal etmiştir. İşgalden sonra Saddam Hüseyin Kuveyt'i Irak'ın 19. vilayeti ilan etmiştir. Fakat uluslararası hukukun bir ihlali olarak görülen bu işgal BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmemiş ve 15 Ocak 1991'de Irak'ın Kuveyt'en çekilmesi istenmiştir. Irak'ın yani Saddam'ın Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine 17 Şubat 1991'de BM kuvvetleri Çöl Fırtınası hareketiyle Kuveyt'i işgalden kurtarmıştır. Nitekim bu olayın akabinde Irak'ta Kürtler ve Şiîler isyan hareketi başlatmışlardır. Fakat bu isyan hareketleri Irak rejimi tarafından acımasızca bastırılmıştır. Rejimin sert ve acımasız tutumu neticesinde 2 milyona yakın Kürt Türkiye ve İran'a sığınmıştır. Nitekim Türkiye'ye yönelik mülteci akınını engellemek amacıyla Türkiye'nin isteği üzerine BM ve ABD'nin baskıları sonucunda Irak'ın kuzeyi güvenli bölge ilan edilmiştir. Irak'ta 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasaklanmış ve bölgenin rejimden korunması amacıyla "Çekiç Güç" oluşturulmuştur. Böylelikle Kuzey Irak'taki Kürtler ile Türkiye arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler de başlamıştır.

3.1. Siyasi İlişkiler

Birinci Körfez Savaşı'nda Iraklı Kürtler arasında savaşa katılmaya dair farklı görüşler bulunmaktaydı. Bu çerçevede KYB lideri Celal Talabani, Washington'a gitmiştir. Washington'da Talabani, Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanma için destek istemiştir. Ama Beyaz Saray Talabani'ye olumlu cevap vermemiştir. Talabani, Washington'da sadece iki Kongre üyesi ile görüşebilmiş, fakat sunduğu öneriler pek önemsenmemiştir.

Türkiye, Körfez Savaşına doğrudan katılmayı ret etmekle birlikte bütün BM kararlarına uyacağını beyan etmiştir (Hama kerim, 2008, s. 87-90). Celal Talabani'nin 1991'deki Türkiye ziyaretleriyle birlikte ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Turgut Özal yönetimi altında gelişen ikili ilişkiler siyasi ve ekonomik durumları kapsamakla birlikte PKK

konusunu ihtiva etmekteydi. Böylelikle Özal, Talabani ve Barzani liderliğindeki grupların PKK'ya karşı Türkiye ile birlikte hareket etmesi için çalışmıştır. Mart 1991 tarihinde Türkiye'de ağırlanan Talabani ve Barzani, Türkiye ile olumlu ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak Kürtleri ile kurduğu bu ilişkinin iki amacı bulunmaktaydı. Birincisi yukarıda belirtildiği gibi KDP ve KYB'yi PKK'ya karşı kullanmaktır. Türkiye'nin bu noktada başarılı olduğu söylenebilir. İkinci amacı ise, Irak'lı Türkmenlere destek vermektir (Al-zemiri, 2015, s. 35-37). Haziran 1991'de Türkiye-Kuzey Irak ilişkileri yeni bir safhaya geçmiştir. Daha önce gizli olarak yapılan görüşmeler, ilk defa Cumhurbaşkanı Özal'ın Irak'lı Kürt liderlerle görüşmesiyle yeni bir anlam kazanmıştır (Kıran, 2001). 19 Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta yapılan seçimler sonucunda Irak'a bağlı Özerk Federal Kürt yapısının ilan edilmesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Türkiye için bu durum bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulmasına giden yolu açmakla birlikte PKK'nın bölgede rahat hareket etmesine sebep olacağı endişesine neden olmuştur. Nitekim 1992'den 1997'e kadar PKK'nın IKBY'nin pek çok şehrinde ofisinin bulunması bu endişeleri doğrulamaktadır. Bu durum gelişmeye başlayan ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Kıran, 2001).

Genel olarak Türkiye ve Iraklı Kürtleri arasında ilişkiler Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra başlamıştır. 1991-1996 arasında ikili ilişkiler pek olumlu değildir. Ancak 1996'da KDP Erbil'i kontrol ettikten sonra durum değişmiş ve Türkiye-KDP ilişkileri siyasi ve ekonomik olarak daha da gelişmiştir. 16 Mart 1991'de Türkiye ilk kez üst düzey Iraklı Kürt liderleriyle görüşme talep etmiştir. Turgut Özal, Cengiz Çandar'ı Iraklı Kürt liderlerden Talabani ile görüşmesi için Londra'ya göndermiştir. Talabani, burada Turgut Özal'ın mektubunu Kamaran Karadağı'ndan almıştır. Görüşmelerin olumlu geçmesi neticesinde tam anlamıyla başlayan Türkiye-IBKY ilişkileri bugüne kadar devamlılığını korumuştur. Nitekim ikili ilişkilerin 2003'te ABD'nin Irak işgali özellikle 2007'den sonra önemli anlamda geliştiği görülmektedir. 2007 yılında Türkiye'nin IKBY politikası bağlamında gerçekleşen olaylar Türkiye için son derece önem arz etmektedir.

3.2. Askeri İlişkiler

3.2.1. Uçuşa Yasak Bölge

Uçuşa Yasak Bölge, coğrafi olarak belirlenen noktalardan havaya doğu sınırsız yüksekliğe uzanan bölgelerde uçuşun yasak olduğu alandır. Daha basit bir ifadeyle üzerinde herhangi bir hava aracın uçuşmasının yasak olduğu bölgedir. Çatışma kurallarına bağlı olarak yaklaşan veya içeri giren uçaklar ikaz edilir. Birinci Körfez Savaşı sonrası

1991'den 2003'e kadar BMGK'nın 688 nolu kararıyla Irak'ta 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyi Irak hava araçları için uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir (Bingöl & Varlık, 2014, s. 4).

Kuzeyde Kürtler, güneyde Şiilerin başlattığı ayaklanmalar merkezi kuvvetler tarafından şiddetle bastırılmıştır. Körfez Savaşı sadece Irak ordusu ile koalisyon kuvvetleri arasında meydana gelmiş bir çatışma değildir. Aynı zamanda kuzeyde Peşmerge ve güneyde Şiiler ile Irak ordusu ile arasında yaşanan çatışmaları da içermektedir. Nitekim kuzeye doğru oluşan göç dalgası bu çatışmaların en önemli sonucu olmuştur (Erkmen, 2002b, s. 311-320).

Kuzeye yönelik Irak ordusunun yapmış olduğu müdahaleler veya saldırılar bir intikam saldırısı biçiminde gerçekleşmiştir. Kanlı bir şekilde yürütülen bu operasyonlar çok sayıda insan kaybına neden olmuştur. Bazı kaynaklar günlük 50-100 kişinin öldüğünü belirtmektedirler. Ayrıca şehirler yakılıp yıkılmış ve sivil halka karşı intikam saldırıları düzenlenmiştir. Bu nedenle Türkiye ve İran sınırlarına doğru yaklaşık iki milyon mültecinin göç etmesi ciddi bir sıkıntı yaratmıştır (Dağ & Sulaiman, 2015, s. 5-7). Göçler sonucunda Türkiye ve İran zor durumda kalmıştır. Türkiye 1991'de Kuzey Irak'tan gelen yaklaşık 500 bin mülteciye sınırlarını açmıştır. Göçlerin devam etmesi Türkiye'yi Avrupa ve ABD'den yardım talebinde bulunmasına itmiştir. Türkiye'nin yardım talebine karşı ABD Başkanı George H.W. Bush, 11 Nisan 1991'de ABD komutasında 17 bin kişilik bir operasyonun (Huzur operasyonu) başlama emrini vermiştir. Bu operasyonun amacı Kuzey Irak'taki Kürtler için Güvenli Bölge oluşturmaktır (Altürk, 2014, s. 224). Bu olayların akabinde Türkiye ve Fransa'nın öncülüğüne BM'de buna yönelik bir gündem oluşturulmuştur. Nitekim bu çabalar sonuç vermiş ve 688 sayılı karar tasarısı Belçika ve Fransa tarafından 5 Nisan 1991'de BMGK'nın gündemine getirilmiştir. Türkiye ve Fransa'nın isteği ile gündeme gelen Kuzey Irak'ta Güvenli Bölge oluşturma tasarısı Kürtler açısından önem taşımaktadır. Bu olayla ilk kez Türkiye uluslararası düzeyde Kürtlere destek vermiştir. 1991 yılından 2003'e kadar Irak'ın kuzey ve güneyinde oluşturulan uçuşa yasak bölge BMGK'nın 688 sayılı kararına dayanmıştır. Tasarı 10 olumlu, 3 ret ve 2 çekimser oyla kabul edilmiştir. Karar sonrasında Irak ordusunun etkili hava harekâtlarından mahrum kalması yaşanan insani dramın büyük oranda önüne geçmiştir (Kaya, 2014a, s. 1-2). Nitekim Türkiye'nin şüphesiz büyük çabalarıyla oluşturulan uçuşa yasak bölge ve bölgeyi koruyacak

uluslararası birliklerin üssü olması hasebiyle IKBY ile oluşturulmaya çalışılan ilişkileri olumlu etkilemiştir.

3.2.2. İncirlik Hava Üssü

Körfez Savaşının akabinde oluşturulan Uçuşa Yasak Bölge'nin bir şekilde devamlılığının sağlanması gerekmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de bulunan İncirlik Üssü, Irak'a karşı bölgenin havadan korunması için kullanılmıştır. Böylelikle İncirlik Üssü 94.931 kişilik asker grubu ile Irak Ordusunun hem karadan hem de havadan bölgeye müdahalesinin önüne geçmeye çalışmıştır (Hama kerim, 2008, s. 94).

ABD ve müttefiklerinin amacı sınırdaki mültecileri güvenlik altına almak olmuştur. Güvenli bölgeyi koruyan askeri güce ise Çekiç Güç ismi verilmiştir. Nitekim bölgede güvenlik sağlandıktan sonra 1996'da Huzur Operasyonu sona ermiştir. Böylece bölge nispeten güvenli bir ortama kavuşmuş ve mültecilerin büyük çoğunluğu geri dönmüştür (Altürk, 2014, s. 224-225). ABD ve koalisyon ortakları, 1991 yılının Eylül'ünde gücün Silopi'deki kara unsurunu lağvetmiş fakat Kuzey Irak'ta Zaho kentinde Askeri Koordinasyon Merkezi (Military Coordination Center) adı altında küçük bir irtibat merkezi varlığını devam ettirmiştir. 31 Aralık 1996'da Türkiye'nin talebiyle Huzur Operasyonu sona erdirilmiştir. Bunun yerine 1997 tarihinde itibaren IKBY 36 paralelindeki uçuşa yasak bölgede havadan keşif faaliyetlerini kapsayan ABD, Britanya ile Türkiye'nin hava unsurlarının katıldığı Kuzey Keşif Operasyonu başlatılmıştır. 2003'teki Irak İşgali ise bu yapıların gerekliliğini tamamen ortadan kaldırmıştır.

4. Saddam Hüseyin'den Sonra Türkiye-İKBY İlişkileri

Bu bölümde daha çok Türkiye'nin dış politikası üzerinde duracağız. Yani Türkiye'nin IKBY yönelik nasıl bir dış politika izlediği ele alınacaktır. Türkiye 1990'ların başından itibaren ABD'nin Kürtlere vermiş olduğu desteğin dışarıdan bir izleyicisi olmak yerine bu politikalara doğrudan katılarak kendisine yönelik oluşabilecek olumsuzlukların önünü almaya çalışmıştır. Körfez Savaşından sonra oluşturulan IKBY yapısı, halen KDP ve KYB'nin kontrolündedir. Kurulan bu yapıya ABD'nin önemli katkıları bölge Kürtlerini ABD'nin önemli bir müttefiki durumuna getirmiştir. Nitekim Kürtler Irak İşgalinden en çok yararlanan kesim olmuş ve 2005 yılında Irak Anayasasına göre IKBY resmi olarak Irak'ın federal bir bölgesi olarak kabul edilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren meselelerdir. Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel bağımsız bir yapı hem Irak'ın bütünlüğüne zarar verme durumundan hem de PKK'nın

güç kazanacağı endişesindendolayı Türkiye'nin bölgeye daha fazla ehemmiyet vermesine sebep olmuştur.

2003'ten itibaren sonra Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında değişimler görülmektedir. Özellikle Kerkük ve petrol meselelerinden dolayı Türk Dış Politikasında üst sıraya yerleşmiştir. Nitekim dönemin Başbakanı Abdullah Gül'ün Fransız Le Figaro gazetesinde yansıyan sözleri, "Irak bundan böyle Türkiye'nin bir numaralı sorunu... Irak artık birinci dış politika maddesi" Türkiye'nin bölgeye yönelik bakışını yansıtmaktadır. Kerkük meselesi ise hem etnik yakınlık hem de zengin petrol yatakları nedeniyle önemli bir sorun olarak ele alınmıştır. Petrolün kontrolünün Kuzey Irak yönetiminde olması Türkiye'yi olumlu ilişkiler geliştirmeye itmesine rağmen, Kerkük konusunda Türkiye'nin hassasiyetleri daima gündemde tutulmuştur (Öztürk, 2010, s. 5). Kerkük'ün statüsü özellikle Türkmenlerin geleceği gibi mevzular Türkiye dış politikasında önemli yer bulmaktadır. Türkiye'nin bakış açısına göre Kerkük farklı etnik grupları barındırması bakımından Küçük Irak örneğidir. Bu nedenle Kerkük bütün etnik unsurların birlikte uyumlubir şekilde yaşamalarını sağlayacak özel bir statüye kavuşturulmalıdır (Zengin, 2015, s. 160).

Türkiye açısından ayrıca petrol, Kürt sorunu, sınırsal yakınlık gibi konular nedeniyle Irak, dış politikada önemli bir yer kapsamaktadır. Bu çerçevede 2003'ten sonra Türkiye'nin Irak politikası öncelikle Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmuştur. Irak'ta özerk bir yapı bölgede güç boşluğu yaratma ihtimali bulundurmaktadır. Buda Türkiye'nin ulusal güvenliğine doğrudan bir tehdit unsurudur. Fakat 2008 yılına kadar ulusal güvenlik seviyesinde algılanan IKBY sorunu, 2008'den sonra ekonomik ilişkiler seviyesine taşınmıştır (Torun, 2012, s. 285).

Ayrıca Kuzey Irak'a baktığımız zaman birçok büyük Türk firması bulunmaktadır. 2008 yılında yüzlerce Türk şirketi Kuzey Irak'ta faaliyetlere başlamıştır. Bölgeye yakınlığı ve teknik anlamdaki yeterlilikleri nedeniyle IKBY'deki pek çok ihale Türk firmaları tarafından alınmıştır. Bununla birlikte güvenlik meseleleri önemini korumaya devam etmiştir. Türkiye'nin 2003'ten 2007'e kadar bölge politikası Irak'ın geleceği ve toprak bütünlüğüne odaklanmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun ifadeleriyle "Soğuk savaşı bitiren anlaşmalar henüz yapılmadığı için uluslararası düzenin yapısı, niteliği ortaya konamadı. Bunalım çıktığı zaman ateşkes yapıp donduruluyor. Körfez Savaşı'nda ortaya çıkan defacto durum halen devam ediyor. Uluslararası düzenin genel yapılanması ile ilgili nihai sonuçlara gidilemedi. Böylece, Türkiye'nin hassasiyetini etkileyen bir durum

oluştı. Ortadoğu'daki harita, bir sürü yer parçalanmış olması nedeniyle çok kötü örülmüş bir duvara benzer. Örneğin, Türkiye'nin Kuzey Irak sınırı tarihte görülmüş bir sınır değil. Tarihin bize öğrettiğine göre, o dağlarda o sınırın yaşama şansı çok düşük. Duvardan herhangi bir taşı çektiğinizde bütün duvar çökecektir. Bu noktada, diplomatik beceri olarak yapmanız gereken, duvarın taşlarını karşılıklı oynatarak yeni stratejiler oluşturmaya çalışmak ve o duvara daha düzenli bir nitelik kazandırmaya çalışmaktır. Bu da uzun dönemli bir süreçtir. Ortadoğu'da sınırları değiştirmeye yönelik bir hamle, birçok sınırı tartışma içine getirir. Onun için ne kadar güçlü olursanız olun, gidip herhangi bir sınırı istediğiniz şekilde oynatamazsınız. Kısa dönemde, Türkiye'nin iradesi dışında, Kuzey Irak'ta yaşayabilir bir devletin sadece dış gerçeklerle oluşması zor. Ancak, bu bir dış politika aracı olarak kullanılamayacağı anlamına gelmez. ABD Kürt meselesini Irak meselesi gibi görmeye çalışıyor. Irak'ı temel tehdit olarak gördüğü için, Irak eksenli bir Kürt meselesi görüyor. Öcalan'ın yakalanması ile birlikte Kürt meselesi, Türkiye meselesi olmaktan çıkmıştır. Avrupa ise Kürt meselesini halen Türkiye meselesi olarak görüyor. İKBY'de bütün bu aktörlerin anlaşabileceği bir zeminin olması ve Kürt devletinin meşruiyet kazanması zordur." Ahmet Davutoğlu'nun belirttiği bu nokta sistematik olarak Türkiye'nin Irak politikası, İKBY'yle gelecek ilişkileri ve Türkiye'nin dış politikasında Kürt devletinin meşruiyet izlerini taşıdığı söylenebilir (Öztürk, 2010, s. 7-8).

2007 yılına gelene kadar AK Parti ile askeri bürokrasi arasında başlayan tartışmalar sonuçlanmadığı için dış politikada hiçbir değişiklik olmamıştır. Çünkü güvenlik odaklı politikalar askeri kesimin de etkisiyle sürdürülmeye devam edilmiştir. 2007'den 2008 başına kadar PKK ile Türkiye arasındaki ilişki daha da gerginleşmiştir. Bu yüzden Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) askerin etkisiyle orduya PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta sınır ötesi operasyon yetki vermiştir. Bu tezkere TBMM'de 19'a karşı 507 oyla kabul edilmiştir. ABD Irak'ın yeniden yapılanması için çalışırken ve Irak'ta komşu devletlerden teröre karşı destek istemiştir. Bu durum Türkiye'ye teröre karşı mücadele için büyük bir fırsat sunmuştur (Öztürk, 2010, s. 9-10). İşgalden sonra Irak'ta oluşan siyasi ve askeri boşluk PKK'nın Kuzey Irak'ta daha rahat hareket etmesine imkan tanımıştır. Türkiye'nin PKK'ya karşı yapacağı olası bir hareket İKBY ve ABD'den olumlu karşılık almamıştır. Buna karşılık ABD'den PKK'ya dair istihbarat yardımı alınmış ve Türkiye'nin olası operasyonu lehine bazı söylemler oluşmuştur. Diplomatik baskılar sonucunda İKBY'nin de yumuşadığı görülmüştür (Öztürk, 2010, s. 11). 2007

yılında IKB Y Başbakanı Neçirvan Barzani İstanbul'a gayri resmi bir ziyaret gerçekteşirmiştir. 28 Aralık 2007 yılında Türkiye Milli Güvenlik Kurulu'nun yaptığı toplantı sonucu aldığı kararlar ile Türkiye'nin IKB Y politikasının sadece askeri yöntemlerle belirlenemeyeceği bunun yanında diplomatik araçların da devreye sokulması gerektiğine dair bir düşünce hakim olmaya başlamıştır. Bu politikanın oluşmasında Davutoğlu'nun etkili olduğu söylenebilir. Böylelikle ilişkilerin seyri daha yumuşak bir şekilde ilerlemeye başlamıştır (Erkmen, 2015). 2007'den sonra IKB Y'nin hem siyasi durumu hem de ekonomik durumu gelişmiştir. Türkiye'nin Irak'taki pozisyonu bu gelişmenin yaşanmasında etkili olmuştur. Ortadoğu gibi karmaşık ve güvensizlik bir coğrafyada askeri güç kullanımı bir gereklilik halini almıştır. Özellikle Türkiye'nin genel anlamda dış politikasına bakıldığında terörle mücadele konusundan diplomatik araçların yanında diğer araçların devreye girmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu açıdan Türkiye'nin IKB Y'yle geliştirdiği ilişkiler ve yumuşattığı ilişkiler kendi dış politikasını da etkilemiştir (Öztürk, 2010, s. 11-12). Bu dönemden sonra Türkiye'nin IKB Y ile ilişkileri ekonomi ve diplomasi araçlarıyla yürütölmeye başlanmıştır (Çevik, 2011, s. 220-223)

Bu noktada yeni ulusal güvenlik anlayışı, ekonomik meseleler ve dile getirilen diplomatik araçlar Türkiye'nin Irak politikasının bir parçası olarak etkili olmaya başlamıştır. 2003 öncesine bakıldığında ise Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasının bütünleyici yaklaşım çerçevesinde geliştiği ve askeri yapının hâkimiyetinde olduğu görölmektedir.

4.1. AK Parti ve Ahmet Davutoğlu'nun Rolü

2007 yılından itibaren Ahmet Davutoğlu'nun etkisiyle Türkiye'nin IKB Y'ye yönelik politikasında önemli yakınlaşmalar yaşamıştır. AK Parti öncesi batılı kimlikli ve batıya yönelik olan dış politikası AK Parti ile birlikte yeni bir kimlik kazanmıştır. Özellikle Davutoğlu döneminden itibaren İslami ve muhafazakar kimliğin dış politikaya hakim olduğu daha yumuşak bir politika yürütölmeye başlanmıştır (Ulu, 2014, s. 44). Özellikle 3 Kasım 2002 sonrası Türk dış politikası Davutoğlu'nun teorileştirdiği Stratejik Derinlik yaklaşımı çerçevesinde yeniden inşa edilmeye başlanmıştır (Çevik, 2011, s. 223). Türkiye'nin Irak politikasının çerçevesinde, Türkiye ve IKB Y arasında gelişen ekonomik ilişkilerde bu yaklaşımın önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle IKB Y'nin sahip olduğu doğal kaynaklar ve Irak merkezi ile olan nispeten olumsuz ilişkiler, Türkiye-IKB Y ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır (Ulu, 2014, s. 47). Bunun sonucu

olarak iki taraf arasında gelişen siyasi ve ekonomik ilişkiler neticesinde Türkiye'nin Irak'a olan ihracat hacminin %80'inin IKBY'ye yönelmiştir. Ayrıca bölgeye çalışmaya giden on binlerce Türk işçinin istihdamı da diğer bir olumlu gelişmedir. Yine IKBY pazarında bulunan malların çoğu Türk kökenlidir. Fakat ilişkinin en önemli motor gücü IKBY'nin sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır (Dalar, 2015, s. 60).

2009'dan sonra IKBY ile Türkiye resmi ziyaretlere başlamışlardır. İlk kez 20 Ekim 2009 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Dış Ticaret'ten sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan ve beraberindekiler ile 80 işadammının bulunduğu Türk heyeti, Erbil'i ziyaret etmiştir. Davutoğlu, bu ziyaretinde şu ifadelerde bulunmuştur: "İlk kez bir Türk Dışişleri Bakanı Erbil, Musul ve Basra'ya gidiyor. İki yıl önce, Ekim 2007'de Dağlica saldırısından sonra ne kadar olumsuz senaryo vardı. Bizim Irak'a girmemiz, Türk-Irak, Türk-Kürt çatışması gibi senaryolar vardı. Bütün bu senaryolar iki yıl içinde iflas etti. Çatışma değil, diplomatik çalışmalarla ilişkiyi bu noktaya getirdik. Birileri Irak'la Türkiye'yi Kürtlerle Türkleri çatışma alanına getirmek istemiş olabilir. Ama biz işbirliğini geliştirdik. Ancak bu yolla Türk sınırını, güvenlik, istikrar ve refah sınırı haline getiririz. Bu politikanın zemininin güçlü bir şekilde oluşturulması lazım" (Bölükbaşı, 2016, s. 194-195). 2010 yılında Türkiye'nin Erbil başkonsoloslugu açılmıştır. Türkiye'nin Erbil'de başkonsolosluk açmasından sonra yaşanan tartışmalardan biri de IKBY'nin Irak'ın içinde ayrı bir devlet olarak tanındığına ilişkindi. Bu konuda Davutoğlu şu ifadeleri kullanmıştır; "Tanıma dediğiniz şey devletlerarasında olur. Irak'ı tanırız. Almanya, federal bir devlet; konsolosluk açınca onu tanımış mı oluyoruz? Teksas'a gidince ABD dışında Teksas'ı tanımış mı olacağız? Erbil'i çok ülkenin Dışişleri Bakanı ziyaret etti; 10'dan fazla. ABD, Rusya, Almanya, İran var. Herkesin yaptığı bu ziyaretleri bizim yapmamış olmamız eksikliktir. Çok özel bir şey olarak takdim etmememiz lazım. Irak'ın kendi içinde anayasal federal statüsü belli. O çerçevede Basra'ya, Erbil'e, Musul'a gidiyoruz" (Bölükbaşı, 2016, s. 195). Böylelikle Davutoğlu, Türkiye açısından IKBY'nin statüsünü koymuş ve federal bölge olarak ilişki kurulması gerektiğini ifade etmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan Mart 2011 tarihinde ilk kez Başbakan sıfatıyla Erbil'e ziyarette bulunmuştur. Burada Erbil Uluslararası Havalimanı'nın açılışını yaparak IKBY başkanıyla bir araya gelmiştir. Türkiye-IKBY ilişkilerinin normalleştiğini gösteren bir diğer işaret, Kasım 2013'te Diyarbakır'da Nevruz kutlamasında gerçekleşen Barzani-Erdoğan buluşmasıdır. Bu tarihi buluşmada, Türkiye ve IKBY bayrakları birlikte

dalgalanmış, Erdoğan İKBY'deki Kürtlerden söz ederken ilk defa “Kürdistan” kelimesini dile getirmiştir. Türkiye'nin İKBY'e yönelik bu dış politika değişim sürecinde Erdoğan, son sözü söyleyen temel aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdoğan'ın Iraklı Kürtlere yönelik değişen söylemi ve girişimleri süreci şekillendiren başlıca unsurlardır. Söz konusu böyle bir ilişki İKBY ile Türkiye hükümeti arasında özellikle de AK Parti ile KDP arasında hem siyasi hem de ekonomik ilişkilere ivme kazandırmıştır. Fakat Irak Federal Hükümeti Ankara ile Erbil arasındaki bu yakınlaşmadan rahatsız olmuştur. Özellikle Irak Başbakanı Nuri el-Maliki bu duruma büyük bir tepki göstermiştir (Dalar, 2015, s. 62). Başka bir ifadeyle Türkiye ile İKBY'nin imzaladığı petrol anlaşması dolayısıyla, Irak'ın hem İKBY hem de Ankara ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye ve İKBY ilişkilerinde yaşanan bu olumlu gelişmeler öncelikle Türkiye'nin enerji ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında klasik olarak Türkiye'nin ulusal güvenliği bu durumda önemli bir etken olmuştur (Aziz, 2015, s. 140). Fakat bu gelişmeler diğer taraftan Türkiye ve Bağdat arasındaki ilişkilerin soğuk bir seviyede yürütülmesine neden olmuştur. Türkiye ve İKBY ilişkilerinde yaşanan bu olumlu gelişmeler Türkiye'nin Irak'taki politikasında etkili olmuştur. Özellikle ekonomik ilişkiler ve 2008 yılından sonraki siyasi ilişkilerde kendisini açık bir şekilde göstermiştir.

4.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde Var Olan Siyasi İstikrar

Konuya başlamadan önce siyasi istikrarın anlamını ortaya koymak gerekmektedir. Siyasi istikrar ile seçim sistemi arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Bununla birlikte siyasi istikrar; ekonomi, siyasi partiler, siyasi aktörler, sivil toplum, hukuk sistemi ve yargı sistemi gibi çok boyutlu ilişkiler ağı içerisinde biçimlenmekte ve bunlar arasında kurulan denge tarafından belirlenmektedir. Bu çalışmanın amacı siyasi istikrarı toplumsal açıdan ele almaktır. Siyasi istikrarın farklı tanımları olmasına rağmen belli egemen unsurlar bulunmaktadır. Siyasi istikrar için öncelikle düzen ve süreklilik olması gerekir. Yani sistemin şiddet, kaba kuvvet, zorlamadan ve yıkıcılıktan nispeten uzak olması demektir. Yukarıda belirtildiği üzere siyasal istikrarda da sürekliliğin olması gerekir. Sistemi oluşturan etmenlerin temel unsurlarının değiştirilmemesi, siyasal süreçte dış kaynaklı kesintilerin olmaması gerekir (Canıklıoğlu, 1999, s. 17-18). Bununla birlikte İKBY'nin siyasi istikrarında dönemsel olarak değişimler gözlenmektedir. 1991-1996 tarihinde belirsiz 1998-2003 arasında nispeten düzen ve

sürekliliğin olduğu ve 2003-2008 arasında ABD garantisinin olduğu daha düzenli bir siyasi istikrar oluşmuştur.

IKBY'nin siyasi istikrarından bahsederken önceki dönemleri yani 1991'den sonraki süreçten bahsetmek gerekir. 1991 yılında IKBY üç kentten meydana gelen bir yapıya kavuşmuştur. 5 Mart'a başlayan ayaklanmaları hızla Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelere yayılmış ve Bağdat yönetiminin bölge üzerindeki hakimiyeti zayıflamıştır. Nitekim bu durum sonucunda güvenli bölge oluşturulmuştur. Böylelikle IKBY otonom bir yapıya kavuşmuştur (Orhan & Erkmen, 2011, s. 10). BM, ABD, Fransa ve bazı Arap devletlerinin Kürtlere verdiği destek sonucunda 19 Mayıs 1992 tarihinde bölgede serbest seçimler yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre KDP % 45, KYB %44 civarında oy almıştır. Seçim sonuçlarına göre hiçbir partinin %50+1 oy alamaması, iki partinin 50'ye 50 şeklinde parlamento sandalyelerini paylaşmaya itmiştir. 4 Temmuz 1992'de ise yeni parlamentoda IKBY hükümeti kurulmuştur (Akfırat, 2004, s. 27).

Kuzey Irak'taki seçim yapılmasına rağmen güvensizlik ve istikrarsızlık durumu devam etmiştir. IKBY'nin güvensizliği ve istikrarsızlığı günden güne daha da kötüleşmiştir. Özellikle 1 Mayıs 1994'te bölgenin iki büyük silahlı gücü KYB ve KDP arasındaki çatışmanın iç savaşa dönüşmesi sonucu durum çok daha kötüleşmiştir. Mayıs ayı sonunda KYB güçleri IKBY Ulusal Meclisi'ni ele geçirmiştir. Böylelikle bölge kendi içerisinde iki ayrı yapıya bölünmüştür. ABD bölgedeki istikrarı sağlamak amacıyla 10 Ağustos 1995'te İrlanda'nın başkenti Dublin'de düzenlediği toplantı ile taraflar arasında çözüm bulmaya çalışmıştır. Ancak yapılan toplantılar tarafları somut bir çözüm noktasına ulaştıramamıştır. 1996 yılının 31 Ağustosunda durum daha da kötüleşmiştir. Çünkü bu tarihte Mesud Barzani Talabani'ye karşı Saddam Hüseyin'den yardım istemiştir. Irak Ordusu Çekiç Güç'ün gövere başladığı andan itibaren ilk defa Kuzey Irak bölgesine girmiş ve KYB güçlerini Erbil'den çıkarmıştır (Yılmaz, 2011, s. 147-150). Bu gelişmeler ABD'nin bölgeye yönelik planları konusundaki Türkiye'nin kuşkuvarını artırmıştır. Bununla birlikte bölgede bütün aktörler açısından yeni politikaların üretilmesi gerektiğine dair emareler ortaya koymuştur (Yılmaz, 2011, s. 150). Bu gelişmelerin ardından IKBY ve Türkiye ittifakı gündeme gelmiştir. 1996'dan 1998'e kadar güvensizlik ve istikrarsızlık devam etmiştir. Ama önceki dönemden daha iyi olduğu söylenebilir. Özellikle 1997'den sonra Barzani ve Talabani bir kaç defa Ankara'da iç savaşı bitirmek için toplantı düzenlemişlerdir. Nitekim 1998 tarihinde

Barzani ve Talabani'nin Washington Anlaşmasını imzalamasıyla iç savaş sonlandırılmıştır (Baxan, 2005, s. 98-103).

Dolayısıyla 1992'den 2005 yılına kadar süren siyasi krizler ve iç savaştan dolayı seçimler yapılmamıştır. IKBY, 1998'den 2005'e kadar olan aralıkta daha güvenli ve istikrarın olduğu bir bölge seviyesine ulaşmıştır. Ama 2003'ten sonra Bağdat ve Erbil arasında var olan yapısal farklılıklar artırmıştır. Bağdat hükümeti siyasi istikrarsızlıkla ve güvensizlikle başarısız bir devlet görüntüsü vermeye devam ederken, Erbil'deki IKBY hükümeti siyasi istikrarın kurumsallaştığı ve güvenlik sorunlarının önemli bir ölçüde çözüldüğü bir *de facto* hükümet görüntüsü sergilemeye başlamıştır. 2005'te Irak'ta yapılan genel seçimlerinde iktidar konusunda KDP ile KYB kendi aralarında anlaşmış ve Irak Cumhurbaşkanlığı için Celal Talabani'nin, IKBY Başkanlığı için ise Mesut Barzani'nin uygun olduğu kararı alınmıştır. Böylelikle oluşan istikrar durumu pek çok yabancı yatırımcıyı IKBY'ye çekmiştir. Ayrıca pek çok devletin Erbil'de konsolosluk açmasına da vesile olmuştur (Orhan & Erkmen, 2011, s. 10-12).

IKBY'de 25 Temmuz 2009 tarihinde yapılan seçimler bölgenin hem iç hem de dış siyasetinde önemli ölçüde değişimi beraberinde getirmiştir. Bu seçimle beraber KYB ve KDP'nin 1992'den 2009 yılına kadar sürdürdükleri siyasal tekel kırılmıştır. 1992 yılında kurulan Goran Hareketi siyaset sahnesine çıkmıştır. 2009 yılında kadar bölgede kontrolü elinde tutan ana aktörler KYB ve KDP olmuştur. 2009 yılında yapılan IKBY seçimleri sonuçlarına göre Goran ve iki İslami parti KYB ve KDP'ye alternatif birer güç olarak ortaya çıktılar. Bu seçimler IKBY'nin demokratikleşme yönünde büyük bir adım attığını göstermektedir. Özellikle Goran'ın seçimlerden başarılı bir çıkış yapması ileride bölge siyasetinde yaşanacak sıkıntıların habercisi niteliğindedir. Nitekim 2014'te KDP ve Goran arasında Başkanlık konusunda önemli tartışma ve krizlerin olması bunu kanıtlamaktadır. Bunların yanında bölgenin istikrarı dış ülkelerle gelişen ekonomik ve siyasi ilişkiler neticesinde bir düzen ve süreklilik hali gözlemlenir olmuştur (Özpek, 2009). IKBY'nin güvenlik ve istikrar ortamı, zengin doğal kaynakları, uluslararası havaalanları ve yollarına sahip olması yabancı yatırımcıları kendisine çekmiştir. 2008'den itibaren pek çok devlet adamının Erbil'i ziyareti de bunun göstergesidir; ABD Dışişleri Bakanı, Fransa Cumhurbaşkanı, Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı vb. (Üstün, 2014, s. 2-3). Erbil'de Rusya, ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye başkonsoloslugu açılmıştır. Irak işgali sonrasında Kuzey Irak'ta ortaya çıkan istikrar durumu, merkezdeki istikrarsızlık Türkiye'nin yatırımlarını kuzeye

çekmesine neden olmuştur (Özmen, 2010, s. 102-103). Nitekim IKBÝ’de en çok Türk şirketi bulunmaktadır. Türkiye’nin bölgede bin 351 şirketi vardır. 2013 yılında IKBÝ Ticaret ve Sanayi Bakanlığı’nın yayınladığı rapora göre 444 tescilli yabancı firmanın 136’sı Türk firmasıdır. IKBÝ Ticaret ve Sanayi Bakanlığı Şirket Tecil Müdürü yaptığı açıklamaya 2014 yılından sonra terör örgütü IŞİD’in saldırıları ve Irak merkezi hükümetinin IKBÝ hükümetinin bütçedeki payın kesmesi üzerine şirketlerin yatırımlarının karşılığını alamamaları sebebiyle yabancı şirket sayısında %60 düşüş yaşadığını açıklamıştır. Bu durumun yaşanmasındaki sebep bölgenin nispeten sağlanan istikrarlı yapısını kaybetmesinde yatmaktadır.

2009-2014 arasında IKBÝ petrolüne artan ilgi dünyanın pek çok ülkesini buraya yatırım yapmaya itmiştir. Türkiye dahil ABD, İngiltere, Kanada, Rusya, Norveç, Çin, Güney Kore, Hindistan, Fransa, Avusturya ve Avusturalya gibi devletler bölgede enerji ve inşaat alanında yatırım yapmıştır. Bunun neticesinde Erbil, Duhok ve Süleymaniye gibi şehirlerde dünya üzerinden pek çok şirketin katıldığı ticaret ve teknoloji fuarları düzenlenmiştir. Bu fuarlar ekonomik ilişkilere daha da ivme kazandırmıştır. Yine Erbil’de ilk açılan yabancı banka Türkiye Ziraat Bankası olmuştur. (Üstün, 2014, s. 4). Bu çerçevede bazı uzmanlarda ilişkileri güvenlik odaklı bir perspektiften ekonomik odaklı bir perspektife taşımanın ikili ilişkilerin gelişiminde daha olumlu sonuçlar verebileceğine dair inanç oluşmuştur (Özmen, 2010, s. 104).

2014 yılından sonra IKBÝ’de güvenliğin devam etmesine rağmen siyasi istikrar konusunda nispeten bozulma yaşandığı görülmüştür. Siyasi istikrarın bozulması Erbil-Bağdat ilişkilerinin kötüleşmesinden kaynaklanmıştır. İlk olarak IKBÝ’nin Bağdat yönetiminden bağımsız olarak petrol satmaya karar vermesi dolayısıyla merkezi hükümetin IKBÝ’nin %17’lik bütçesini kesmesine neden olmuştur. Bu kesinti sonucunda bölgede ekonomik kriz başlamıştır. İkinci olarak 10 Haziran 2014 tarihinde IŞİD’in Musul kontrolü ele geçirmesinden sonra ekonomik krizin daha da yükselmesidir. Çünkü bölgede iş yapan yabancı firmaların bir kısmı yatırım ve projelerini durdurup ve ülkelerine dönmüştür (Kuzey Irak’ta, 2015). Üçüncüsü ise Mesut Barzani’nin başkanlık krizidir. 2009’de başkan seçilmiş olan Barzani, 2013’te IKBÝ’de başkanlık seçimi yapılmadığında KYB ile KDP’li milletvekilleri tarafından görev süresi 20 Ağustos 2015’e kadar uzatılmıştır. Ancak 2015 yılının Ağustosunda IŞİD sebebiyle ve bütçe yetersizliğiyle seçimi erteleme kararı alınmıştır. Goran ve İslami partiler bu karara karşı tepki göstermiştir. 19 Ağustos’ta Goran, KYB, KİC

(Komal) ve KİB'in çağrısıyla Meclis Başkanı Yusuf Muhammed Sadık başkanlık konusunu tartışmak üzere parlamentoyu olağanüstü toplamıştır. Bu toplantıya 111 üyeli mecliste 53 kişinin katılımı gerçekleşmiştir. Toplantı yeter sayısı olan 56 milletvekili sayısına ulaşamamıştır. Sonuç olarak Goran ile KDP arasında siyasi kriz ortaya çıkmış ve sürmüştür. Son olarak istikrarsızlık unsur ise KYB ve Goran'ın oy aldığı Süleymaniye, Halepçe, Ranya Kalar gibi bölgelerde memur maaşlarının ödenmemesidir. Nitekim bu sebeplerden çeşitli gösteriler yapılmıştır. KDP göstericilerin sokağa çıkma sebebi olarak Goran Hareketi'ni suçlamıştır. IKBY'nin başbakanı Neçirvan Barzani Goran'a bağlı dört bakanı azletmiş ve Parlamento Başkanı Yusuf Muhammed'in Erbil'e girişi engellenmiştir. Goran bunu darbe olarak nitelendirmiş ve Goran yetkilileri Barzani'nin başkanlığının meşruluğunu kaybettiğini ilan etmiştir. Bu gibi pek çok sebepten dolayı IKBY'nin çözülmesi zor bir siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Ama bu olaylar Türkiye-Irak-IBKY ilişkileri üzerinde çok etkili olmamıştır. Bu dönemde AK Parti ve KDP arasında hem siyasi hem de ekonomik güçlü bir ilişki vardır. Ancak Türkiye'nin Irak politikası bu yolda bir şekilde etkili olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin yumuşak güç uygulamaları ve IKBY ile yaptığı ekonomik ve siyasi ilişkiler, Irak'tak politikasını uygulamak için IKBY'de var olan güvenlik ve siyasi istikrardan istifade etmiştir.

5. IKBY'de Türkiye Başkonsolosluğu'nun Açılması

2003 yılından sonra Irak'ın yeniden yapılanması sürecinde özellikle Irak'ın kuzeyinde, Türkiye-Irak ticaret hacmi ve siyasi ilişkiler kısa sürede büyük gelişme göstermiştir. Dünyanın dört tarafından büyük şirketler Irak'a gelmeye başlamıştır. IKBY'nin sahip olduğu petrol ile doğalgaz kaynakları da Türk şirketleri ve iş adamlarının bölgeye gelmelerine sebebiyet vermiştir.

2008 yılında Türkiye ile IKBY arasında siyasi ilişkiler ön plana çıkmaya başlamıştır. IKBY Irak'ın diğer bölgelerine örnek olmuştur. Artan yabancı yatırımlar ekonomide kilit önem taşımaya başlamıştır (Deniz, 2012). IKBY ile Türkiye arasındaki yakınlaşma Türkiye'nin Erbil'de başkonsolosluk açmasını gündeme getirmiştir. 18 Ekimde Davutoğlu'nun Erbil'de Barzani'yle yaptığı ortak basın toplantısında Türkiye'nin Erbil'de bir başkonsolosluk açmaya karar verdiğini açıklamıştır. Türkiye bölgede yüzlerce şirketi ile binlerce işçisi bulunduğu için bürokratik işleri kolaylaştırmak amacıyla Erbil'de başkonsolosluk açmaya kararı vermiştir (Erbil'de, 2009). İran, Rusya, Almanya ve Hollanda başkonsolosluklarının yanında açılan Türkiye konsolosluğuna

Aydın Selcan atanmış ve Selcan 10 Mart 2010'da göreve başlamıştır (Çamlıbel, 2016). IKBY'nin başkenti Erbil'de şu anda 6 Fahri büyükelçilik, 17 başkonsolosluk ve 4 devletinde temsilcilik ofisi bulunmaktadır. Hali hazırda Japonya'nın da başkonsolosluk açma hazırlığı bulunmaktadır (Konsolgary, 2017). Barzani İtalya'nın konsolosluğunun açılış töreninde basın toplantısında, konsolosluğun açılması için üstümüze düşen her şeyi yapmaya hazırız demiştir. (Erbil–Bugün, 2015).

IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Davutoğlu'nu Erbil'den Musul'a yolcu ederken şu ifadeleri kullanmıştır: “Irak'ın geleceğinde Irak'tan Türkiye'ye tehdit olması kabul edilemez”. Özellikle Türkiye'nin Irak politikasını bir tanesi PKK ve güvenlik sorunudur. Bu söz Türkiye için olumlu ve önemlidir. (Öztürk, 2010, s. 16). Irak ile kaldırılan vize uygulamasıyla ticari ve siyasi ilişkiler daha da gelişmiştir. Ayrıca Türkiye 17 Haziran 2013 tarihinde Türkiye'ye gitmek isteyen Irak vatandaşları işlemlerini kolaylaştırmak için elektronik vize (e-vize) uygulaması başlatmıştır. Böylelikle işlerin ilerlemesi yolunda önemli bir adım atılmıştır.

10 Haziran 2014'te IŞİD Musul'u ele geçirmiş, Irak'ın birçok yatırımını kontrol altına almıştır. Bu sebepten ötürü Irak'ta meydana gelen göç ve ekonomik krizler Irak'tan Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya göçe neden olmuştur. Bu yüzden Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Faruk Kaymakçı, Türkiye ile Irak arasında resmi pasaportlara vizeyi kaldırmıştır. Kaymakçı, kararın 28 Ekim 2016 tarihinde yürürlüğe girdiğini ve diplomatik, hizmet ve hususi pasaport hamili hariç, Türk ve Irak vatandaşlarının Irak ve Türkiye'ye girmek için vize almaları gerektiğini açıklamıştır. Bunun en önemli sebebi IŞİD'in bölgede olan varlığıdır (Türkiye-Irak, 2016). Irak'a yönelik vize engeli Türkiye'nin turizm sektörünü küçük de olsa etkilemiştir.

Türkiye'nin konsolosluk açmasının belli neden ve sonuçları:

- Erbil'de BM Ofisi, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Rusya'nın konsoloslukları bulunmaktadır. Fakat Erbil'in Türkiye için taşıdığı önem, özellikle güvenlik ve ekonomik açıdan düşünüldüğünde konsolosluk açmanın aciliyeti ortaya çıkmıştır.
- IKBY'de Avusturya, İtalya ve Çek Cumhuriyeti ticari ataşelik, Almanya da Fahri konsolosluk düzeyinde faaliyet göstermektedir. Türkiye'ye IKBY'de sahip olduğu yüzlerce firmalara ve Türkiye Bağdat'tan sonra Irak'ın en tehlikeli şehri olan Musul'da konsolosluk faaliyeti sürdürmektedir. Ancak Türkiye için resmi düzeyde bir temsilcilik bulunması gerekmiştir.

- Türk firmalarının rahat bir şekilde çalışması için Türkiye'nin böyle bir adım atması hem işleri kolaylaştırıcı hem de ilişkileri geliştiren bir faktör olmuştur. Nitekim Konsoloslukların sahip oldukları ekonomik, kültürel ve diplomatik misyonları onlara yabancı devletler için bölgede yatırım yapan vatandaşlarıyla ve bölge insanıyla doğrudan iletişim kurabilme imkanı sunmaktadır.
- Türkiye İKBY'de konsolosluk açılması sadece ekonomi ve istikrar boyutlarıyla da açıklanmaz. Konsolosluk Türkiye'nin Irak'taki pozisyonunu güçlendirmesive harekete geçmesi için stratejik bir yoldur (İşte o liste, 2007).

Bu sonuçlarla birlikte Türkiye ile İKBY münasebetlerin geliştirilmesi sadece iki tarafa değil Irak'a da barış ve istikrar getirecektir. Sonuçta istikrar Irak için de önem arz etmektedir. Erbil'de Türkiye'nin konsolosluk açması, Türkiye'nin Irak politikasını önemsedini göstermektedir. Davutoğlu döneminde Erbil'de Türkiye'nin konsolosluk açması bir yumuşak güç olarak görülmüştür. Davutoğlu'na göre Irak'ın geleceği için, yabancı devletlerin (özellikle ABD) etkisi kadar Türkiye'nin bu bölgedeki varlığı da önemlidir.

BÖLÜM II: AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE İLE IRAK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

1. Ankara ile Bağdat Arasındaki Resmi İlişkiler

Bu bölümde Ankara ile Bağdat geçmişteki ilişkilerinden kısa ve hızlı bir şekilde söz edilecektir. Ondan sonra AK Parti dönemi ele alınacaktır. Türkiye ile Irak arasında ilişkiler uzun tarihi geçmişe sahiptir. Türkiye ile Irak arasında ilişkiler 1926 yılında başlamıştır. Milletler Cemiyeti 30 Eylül 1924'te bir komite kurmuştur. Bu komite'nin görevi Lozan Antlaşmasının 3. maddesinin 2. bendine göre kendilerine verilen iş ile ilgili gereken bütün bilgiyi toplamaktır. 16 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti Musul'un Irak'a bağlanması kararını aldı. Bu karar üzerine Brüksel hattı Irak Türkiye sınırı olmuştur. Milletler Cemiyeti'nin kararının ardından Türkiye bu karardan rahatsız olmuştur. Bu yüzden 5 Haziran 1926'da Türkiye, Irak ve İngilizler arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma 18 maddeden oluşmuştur. Bu anlaşmanın Irak ve Türkiye arasında ilk anlaşma olduğu söylenebilir (Hama kerim, 2008, s. 49). Kısacası bu anlaşmayla Türkiye-Irak arasında daimi bir sınır belirlenip hat çizilmiştir. II. Dünya Savaşı başlayınca Irak, Türkiye'nin Musul'u istemesinden endişelenmiştir, fakat bunun aksi gelişmeler yaşanmıştır. Bunun sebebi iki devlet arasındaki Kürtler olmuştur. Çünkü Kürtler iki devlette de sürekli isyan halindeydi. Bu durumda Irak'ın Ankara temsilcisi Naci Şevket, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterdiğini belirtmiştir. Çünkü Irak'a göre Türkiye Musul'u almak için Kürtleri kullanıyordu. Irak'ta başa gelen bütün hükümetler de Türkiye'nin Musul'u talep edeceğini düşünüp endişe etmiş olsalar da durum hep bunun tam tersi olmuştur. Hatta Türkiye-Irak ilişkileri diğer komşu devletlerle kıyasla iyi olmuştur (Eyicil & Hamadlak, 2005, s. 77-78).

Irak-Türkiye ilişkileri 1923-1926 yılları genelde İngilizlerle Türkler arasında barış görüşmelerinin yapıldığı bir dönemdir. Ankara Anlaşmasına göre Türkiye'nin Musul bölgesindeki haklarından vazgeçmesi karşılığında 25 yıllık bir süre için petrol gelirinin %10'unun verilmesi kararlaştırılmıştır. 1932 yılında Irak'ın bağımsızlığı resmileşmiş ve komşularıyla diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye ile Irak arasında 1920-1956 yıllar boyunca en önemli konular Musul ve Kürt sorunu olmuştur. Çünkü Kürtler çeşitli zamanlarda Irak-Türkiye sınır bölgelerinde her biri kendi devletine karşı isyanlar çıkarmaya devam etmişlerdir. Aynı zamanda birbirlerine destek de vermişlerdir.

Türkiye'ye göre Irak hükümeti Kürt hareketlerine karşı kendi sınırlarında tam olarak kontrolü sağlayamıyordu. Kürtlerin, Irak'ın Türkiye sınırlarında bağımsız hareket etmesinden dolayı Türkiye Irak'ı eleştirmiştir (Hama kerim, 2008, s. 52-53). Türkiye ile Irak arasında siyasi ilişkiler devam ederken, 1937'de İran, Irak, Türkiye ve Afganistan arasında Sadabad Paktı'nın imzalanması ile bölgede güvenlik ve işbirliğinin sağlanması ve iyi ilişkilerin yürütülmesine yönelik gayretler ortaya çıkmıştır. Türkiye ile Irak Sadabad Paktı'na katılmadan önce bir anlaşma ve birçok görüşmeler yapmıştır. Bu pakt birçok amaca yönelik hazırlanmıştır. Pakt, iç hareketlere izin vermemek, birbirlerinin iç işlerine karışmamak, sınırların ihlal edilmemesi, karşılıklı saldırmazlık, iyi komşuluk ilişkileri, sınır hareketliliklerine karşı karşılıklı destek ve uluslararası sorunlarda karşılıklı dayanışma gibi hükümler içermekteydi (Yılmaz, 2011, s. 120). Bunun dışında uluslararası siyasette meydana gelen gelişmelerde paktın imzalanmasında önemli yer tutmaktadır. İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikaları bu devletleri güvenlik amaçlı bu paktı imzalamaya iten bir diğer etken olmuştur. Irak'ta 29 Ekim 1936'da General Bekir Sıtkı bir askeri darbeye hükümeti ele geçirdiğinde Türkiye'ye karşı dostça bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Irak'ta Türkiye taraftarı bir hükümet kurulmuştur. Bu sayede Türkiye'yle o döneme kadarki en iyi ilişkiler kurulmuştur. Bu iki devlet Sadabad Paktı'nın ortaya çıkmasında önemli aktörler olmuşlardır. Ama bu dönemde eskiden olduğu gibi iki devlette de Kürt Sorunu varlığını devam ettirdi. (Kodal, 2009, s. 397).

II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi atmosferinde Ortadoğu'da bir savunma sistemine olan ihtiyaç Irak ile Türkiye arasında bir yakınlaşmayı doğurmuştur. Bundan dolayı Rusya'nın Ortadoğu'ya sızmasını önlemek amacıyla, Türkiye ile Irak, ABD ve İngiltere'nin desteği ile 1955 yılında Bağdat Paktı'nı kurdular. Bu paktan Mısır ve Suriye oldukça rahatsız olmuştur. Bununla beraber Mısır ve Suriye'nin desteğiyle Rusya Ortadoğu'da daha etkin bir hale gelmiştir. Mısır ve Suriye SSCB'nin komünist ideolojisinin etkisi altında kalmıştır. Bu durum Türkiye-Sovyet ilişkilerinde gerginliğe neden olmanın yanında Türkiye-Arap devletleri, özellikle Irak hatta Mısır ve Suriye ilişkilerine de zarar vermiştir. 14 Temmuz 1958 Abdülkerim Kasım tarafından gerçekleştirilen askeri darbe sonucu Irak'ta krallık kaldırılmış ve yerine cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak bu darbe sonucunda Türkiye'nin Irak ile olan iyi ilişkileri de son bulmuştur. Bunun en somut örneği ise Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelmesiyle Irak'ı Bağdat Paktı'ndan çekmesi ve Irak'ın ilişkilerini kendi parametreleri doğrultusunda

sürdürmeye başlamasıdır (Yılmaz, 2011, s. 121-122). Abdülkerim Kasım, Irak'ta Cumhuriyeti ilan ettikten sonra, Türkiye ile ılımlı bir dış siyaset izlememiştir.

1979 yılında iktidarı tamamen ele alan Saddam Hüseyin, 1980'den itibaren İran'la sekiz yıl sürecek bir savaş başlatmıştır. Türkiye, Irak-İran savaşı boyunca tarafsızlık üzerine kurulu bir politika izlemiştir. Bu dönemde Irak-Türkiye ilişkileri oldukça önem kazanmıştır. Irak-Türkiye ilişkileri savaş döneminde gelişirken, bu iyi ilişkiler 1980'li yılların sonlarına doğru PKK'nın faaliyetlerinin yoğunlaştığı sıralarda Irak, Türkiye'ye istediğinde topraklarına girme ve bu örgüte karşı operasyonlar yapabilmesine izin vermiştir (Yılmaz, 2011, s. 122-123). 1968 yılında Baas Partisi Irak'ta iktidara ele geçirmiştir. Kısa bir süre sonra 1972'de Irak petrolleri millileştirilmiştir. Ancak petrolün millileştirilmesiyle daha çok kalkınma yaşayan Irak, petrol siyasetini geliştirmek için bir yol aramıştır. Bu amaçla elinde bulundurduğu petrol boru hatları yeterli gelmeyen Irak, daha güvenli ve istikrarlı yollar aramaya başlamıştır. 27 Ağustos 1973 tarihinde Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı Projesi'nin inşasına başlanmıştır. 1977 yılında ise bu boru hattından ilk sevkiyat gerçekleştirmiştir. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hatlarının inşasıyla Türkiye-Irak ilişkileri büyük bir ivme kazanmıştır. Irak-İran savaşı arasında özellikle 1984 ve 1987 yıllarında bu boru hattının büyütülmesi, iki devlet için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir (İnan, 2013, s. 69).

1990 yılından sonra Bağdat ile Ankara arasında eskisi gibi bir uzlaşma ortaya çıkmıştır. 1990'da Irak, Kuveyt'i işgal ettiği için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı kararı ile Irak'a uygulanan ambargo yumuşatılmış ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı 1996 yılında tekrar işletmeye açılmıştır. O günden 2002 yılına kadar petrol sevkiyatı taşıma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Amerika, 2003 yılında Irak'ı işgal edene kadar Türkiye-Irak ilişkileri böylece devam etmiştir (Ulutaş A. , 2006, s. 165).

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Bağdat ile Ankara arasında bir uzlaşma ortaya çıkmış ve Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir. Türkiye, özellikle de Turgut Özal döneminde, Iraklı Kürtlere büyük destek sağladığından Irak ile Türkiye arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler tamamen bozulmuştur. Hatta Haziran 1991'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz Ankara'ya resmi bir ziyarette, Turgut Özal ile görüşmesinde şunu söylemiştir: "Eğer Türkiye Iraklı Kürtlere destek vermekten vazgeçmezse o zaman Irak Kürtlere tam bir otonomi verecektir" Ama Özal bu tehditlere önem vermemiştir (Hama kerim, 2008, s. 107).

Soğuk Savaş bitimi ve Birinci Körfez Savaşı sonrası Türkiye-Irak ilişkileri değişiklik göstermiştir. Bu iki devlet arasındaki ilişkiler çok problemlili dönemlere de sahne olmuştur. Su sorunu ve PKK sorunu bu sorunların en önemlilerindendir. Ama Körfez Savaşı sonrasında yani 1995 yılında Bağdat-Ankara arasında ekonomik alanda yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Türkiye bu dönemde Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapalı olmasından dolayı büyük bir zarara uğramıştır. Bu yüzden BM'yi bu sorunu ortadan kaldırmak için ikna etmeye çalışmıştır. Bu ikna çalışmaları sonucunda BMGK'nın 986 sayılı kararı ile 1996'da Kerkük-Yumurtalık boru hattı tekrar açılmıştır. (Tozlu, 2016, s. 535-536).

İki devlet arasındaki ticaretin gelişimi incelendiğinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden dolayı 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Irak'la ticaretinin tamamen durduğu ifade edilebilir. 2003 yılında Amerika Irak'ı işgal ettikten sonra Türkiye'nin Irak ile olan ilişkileri de düzelmeye başlamıştır. Türkiye Irak'ın yeniden inşasında büyük bir rol oynamıştır. Bölgede bulunan fırsatlardan uzak durmak istemeyen Türkiye, hem Irak'ın yeniden inşasında etkin rol oynamak ve ticaretini geliştirmek, hem de IKBY'yle ayrı olarak iyi ilişkiler içerisinde olmak istemiştir (Tozlu, 2016, s. 536). Türkiye 2003 Irak işgalinden en fazla etkilenen devletlerin başında gelmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Türkiye'nin ABD'yle Irak'a girmesine izin veren 1 Mart tezkeresini kabul etmemiştir. Bu hamle ile ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a müdahale etmesinin önü kapanmış oldu. ABD ile Türkiye ilişkilerinin savaş nedeniyle sarsılması, ABD'nin Türkiye'yi, Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapanması, Türkmenlerin durumu ve Irak'ın geleceğinin belirsizliği gibi konular üzerinden sıkıştırmaya başlamasına neden olmuştur. Ayrıca Irak'ta gittikçe kötüleşen güvenlik sorunları, artan riskler ve terör olayları nedeniyle bazı Batılı devletler de ABD'ye destek vermemiştir. Bu durumda Türkiye'den yapılan mal ve hizmet sevkiyatı daha da önemli hale gelmiştir. Bu nedenle 2005 yılında Irak'ın Türkiye ile ticari ilişkileri yüzde %51 artmıştır. Irak da Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı devlet konumuna gelmiştir. Başka bir deyişle 2005 yılından sonra Bağdat-Ankara arasındaki ilişkiler daha çok ekonomi alanında olmuştur (Aydın, Özca, & Kaptanoğlu, 2007, s. 53-54).

2005 Irak Daimi Anayasası kabul edildikten sonra, Irak Meclisi için ilk seçim Aralık 2005'te yapılmıştır. Saddam'dan sonra ilk Irak Federal hükümet böylece kurulmuştur. Ancak bu dönemde iki devlet arasında etnik köken tartışması yaşanmıştır. Çünkü önceden söylediğimiz gibi Irak'ın etnik gruplardan biri Türkmenlerdir. Türkiye

Türkmenler üzerinde siyaset üretmeye ve bunu gündeme getirmeye başlamıştır. Bu yüzden Irak Cumhurbaşkanı Talabani, Türkiye’yi kendi içişlerine karışmakla suçlamıştır. 2007-2012 arasında Ankara ile Bağdat arasında hem siyasi hem de ekonomik alandaki ilişkiler oldukça gelişmiştir. Bu bağlamda dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun fikir babası olduğu “komşu devletlerle sıfır sorun politikası” olarak adlandırılan siyasi anlayış çerçevesinde Ankara ile Bağdat siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda üst düzey ilişkiler geliştirmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin Irak politikası iki temel üzerinde gelişmiştir. Bunlar Irak toprak bütünlüğünün korunması ve PKK ile mücadeledir (Avcı, 2014, s. 10). Ancak 21-29 Şubat 2008 tarihlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri Irak’ın kuzeyinde PKK’ya karşı bir dizi sınır operasyonları yapmıştır. Bu operasyonlara hem Irak hükümeti hem de IKBY hükümeti tepki göstermiştir. Irak Devlet Sözcüsü Ali Dabbah operasyonlara olan tepkisini şu sözlerle ifade etmiştir. “Türkiye Irak’ın egemenliğine saygı göstermeli” demiştir. Ayrıca Irak Dışişleri Bakanı da Türkiye’nin bu yaptıklarına büyük tepki göstermiştir (Rehim & Ali, 2011, s. 120). Ancak buna rağmen 2002-2012 arasında üst düzeyde karşılıklı ikili ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu iyi ilişkiler 2012 yılında kadar devam etmiştir. 2012 yılından sonra Türkiye ile Irak arasındaki iyi ilişkiler bozulmuştur. İlişkilerin bozulmasında rol oynayan en büyük faktör Ankara ile Erbil’in geliştirdiği sıkı ilişkiler olmuştur. İkinci büyük neden ise Tarık el-Haşimi krizi olmuştur. İlerde Tarık el-Haşimi krizinden daha ayrıntılı olarak bahsedilecektir. Genel olarak Bağdat-Ankara arasındaki ilişkilerin önceki dönemden farklılaştığı söylenebilir.

2. Türkiye’nin Güvenliği ve Irak’ın İstikrarsızlığı

Türkiye’nin güvenliği 1990 yılından sonra Türkiye, Irak ve IKBY’nin de dış politikasında en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Bu çalışmada özellikle 2000 yılından sonra Türkiye’nin güvenliği ile Irak’ın istikrarsızlığı ve güvensizliği arasındaki bağlantısını kurmaya çalışacağız. Özellikle 2003 yılından sonra, yani Amerika Irak’ı işgal ettikten sonra Irak’ta güvensiz ve istikrarsız bir durum ortaya çıkmıştır. Her ne kadar AK Parti 2002 yılında iktidara gelince Türkiye’nin dış politikasında güvenlik temel belirleyici olsa da Irak’ta yaşanan bu durumlar Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye’nin kendi güvenliğini kurmada Irak’ın istikrarsızlığı ve güvensizliği büyük bir sorun teşkil etmektedir.

2000’li yılların büyük bir kısmında Türkiye’nin Irak ve IKBY politikasını yönlendiren asıl faktör güvenlik meselesi olmuştur. 1 Mart Tezkeresi’nin TBMM’den geçmemesine

AK Parti içindeki unsurların oynadığı engelleyici rol neden olmuştur. Bunun yanında ana muhalefet partisinin ve dönemin sivil ve askeri bürokrasinin güvenlik endişeleri de etkili olmuştur. Zira bu güvenlik endişeleri AK Parti'nin önde gelen bazı isimleri tarafından kabul görmemesine rağmen büyük ölçüde belirleyici olmaya devam etmiştir. Bunun karşısında Irak'ta günden güne mezhep çatışmaları ve var olan istikrarsız durum daha da artmıştır (Erkmen, 2015, s. 181).

Kürtler iki devlet arasındaki sınır bölgelerinde yaşadığından dolayı Türkiye ve Irak'ın güvenliği, istikrarı ve egemenliğinin karşılıklı olarak birbirine bağlı olması Türkiye'nin en büyük endişelerinin başında gelmektedir. Çünkü Türkiye kendi güvenliğini sağlamak ile Irak'ın siyasi istikrarı arasında göz ardı edilemez bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca Irak Kuveyt'i işgal ettikten sonra Irak güvenlik ve istikrar konusunda başarısız bir ülke konumuna gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye, kendi güvenliği için PKK'yı büyük bir tehdit olarak görmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin PKK'ya karşı durumu ve güvenlik konusundaki duruşu şöyle ifade edilebilir: “1995 yılında TSK'nın IKBY'deki PKK kamplarına yönelik” “Çelik Operasyonu” harekâtının ardından harekâta katılan birliklerin bir kısmı Saddam Hüseyin ile imzalanan mutabakat çerçevesinde IKBY'de kalmıştır. 2007 yılında Bamerni'ye yapılan askeri araç takviyesinin ardından 2008 yılının Şubat ayında Kürt liderlerin taleplerine yönelik TSK'nın cevabı “O karar bizi bağlamaz. Silahlı kuvvetler, son terörist kalana kadar bölgedeki varlığını sürdürecektir” şeklinde olmuştur. Dolayısıyla Türkiye 1995 yılından sonra şimdiye kadar Irak ve özellikle IKBY'de PKK varlığından dolayı birçok kez Irak'ın sınırlarını bombalamıştır (Gökbayrak Ağaçdan, 2014, s. 38-39).

Bir taraftan Irak'ın güvenliği ve istikrarlılığına önem verilirken önceki dönemden daha farklı ve daha yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Irak'ın 2003'te ABD tarafından işgali sonrasında ülkede güvenlik ve istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Çünkü 2003 yılından sonra güvensizlik ve istikrarsızlık yanında mezhep çatışmaları da ortaya çıkmıştır. Özellikle 2003-2008 yılları arasında Irak dünyanın en istikrarsız ve güvensiz yerlerden birisi olmuştur. Ayrıca Irak'ta gittikçe artan şiddet olayları ve istikrarsızlıktan Türkiye çeşitli şekillerde etkilenmektedir (Erkmen, 2011c, s. 15). 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Irak Anayasası yüzde 78,59'luk evet oyuyla kabul edildi. Bununla birlikte 2005'in Ocak ayında yapılan seçimler devletin siyasi durumunu değiştirmiştir. Seçim sonuçlarına göre Şiiilerin yeni hükümete damgalarını vurması beklenirken, Kürtlere dayalı yeni bir geçici yönetim meydana gelmiştir. Irak

kurulduğundan beri ilk kez Sünni Araplar yönetim dışında kalmıştır. Ancak 2004 yılında Şiiler ve Sünniler arasında başlayan mezhep çatışmaları 2005 yılındaki terör olaylarından sonra daha da yükselmiştir. Irak'ın bu siyasi durumu Irak'ın kısa bir sürede istikrar ve güvenliğe kavuşmayacağına düşünülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye Irak'ı kendisi için büyük bir tehdit görmüştür (Turgut, 2006, s. 44). Bu durum sadece bölgedeki devletleri değil, bölge dışı devletleri de bir şekilde bağlamaktadır. Türkiye, hem siyasi hem de ekonomik olarak Irak'ın durumundan bu dönemde en çok etkilenen devletlerin başında gelmiştir.

Türkiye siyasi anlamda kendisi için PKK'nın Irak'ın kuzeyinde yaptığı faaliyetleri daha büyük tehdit olarak görürken, Iraklı Kürtlerin Kuzey Irak'ta resmi bir federal hükümet kurması; Türkiye'nin çatışmaların bir an önce bitmesini ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını istemesine neden olmuştur. Ancak bununla birlikte ekonomik alanda Türkiye için büyük bir fırsat doğmuştur. Çünkü 2005 yılında gittikçe kötüleşen güvenlik ve istikrar ortamı ve artan çatışmalar nedeniyle ABD ve Batılı şirketlerinin çoğu savaş alanını terk etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'den yapılan mal ve hizmet sevkiyatı daha da önemli hale gelmiştir. Özellikle IKBY'nin sınırları içinde ve bazı Sünni yerlerde yüzlerce Türk şirketi farklı alanlarda çalışmaya başlamıştır (Aydın, Özca, & Kaptanoğlu, 2007, s. 53-54).

“Bu dönemde Türkiye ile ABD ilişkilerinin değişen konumu, bölge devletlerinin değişen rolleri ve ağırlıkları, devlet dışı aktörlerin ön plana çıkmaları ve bölgesel istikrarsızlık Türkiye'yi” etkilemiştir. Ancak 2003 yılından sonra Türkiye'nin Irak'ta dış politikası üç konuda çalışıyordu. Birincisi Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, ikincisi Kerkük'ün statüsü meselesi ve üçüncü olarak Türkmenlerin hakları konuları ön plana çıkmıştır (Öztürk, 2010, s. 4-6). 2003-2007 döneminde AK Parti karar vericilerinin yukarıda belirtilenler üzerinden politika sergilemeye çalıştıkları görülmektedir. Ama 2008 yılından sonra, Türkiye'nin dış politikası güvenlik ağırlıklı olmaya başlamıştır (Bölükbaşı, 2016, s. 190). 30 Ocak seçimleri her ne kadar demokrasiye doğru atılan bir adım olarak gösterilmişse de, bu seçim Şiiler için büyük bir fırsata dönüşmüştür. 13 Şubat 2005 tarihinde açıklanan seçim sonuçları (İbrahim El-Caferi Irak'ın ilk başbakanı oldu) bundan sonraki yıllarda devleti yönetecek hükümeti çıkaracak yeni parlamentoyu belirlemiştir. Devlet yapılanmasında Şiiler için büyük fırsatın ortaya çıkması, Amerika ve diğer koalisyon güçleri askerlerinin varlığı, Irak ordu ve güvenlik güçleri birimleri, bu yeni güvenlik teşkilatına katılmak için başvuruda

bulunan Şiiler devlette bir mezhep çatışması çıkarmıştır (İnat, 2006, s. 54-55). 13 Şubat 2005 tarihinde açıklanan seçimler incelendiğinde bugünkü istikrarsızlığın o günlerden beri değişmediği görülmektedir. 2006 yılında bu istikrarsızlığın doruğa çıkması Iraklılar ABD ve bölge devletleri açısından bir an önce çözüm üretilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Erkmen, 2011c, s. 15).

Ayrıca Türkiye'nin güvenlik kaygılarını besleyen ve 2003 yılına kadar süren PKK tehdidi sonraki yıllarda bazı nedenlerle azalmıştır. Çünkü 2004 yılında PKK ile Türkiye ateşkesi sonlandırmıştır. Diğer tarafta 2003-2008 yılları arasında meydana gelen, Amerika'nın Irak müdahalesi ve Irak'taki mezhep çatışması nedeniyle sınır güvenliği sorunu devam etmiştir. Önceden söylediğimiz gibi Türkiye, Irak'ın istikrarsızlığı konusunda her zaman daha fazla hassas olmuştur (Üstünel, 2015, s. 89).

Irak'ta devam eden güvensizlik ve istikrarsızlık, 2007 yılının başına gelindiğinde Irak'ın çatışmalar sonucunda bölünebileceği senaryolarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye bölünme senaryolarının karşısında durmuştur. Çünkü Türkiye'nin dış politikası; Irak'ın toprak bütünlüğü ve mezhep çatışması tehditleri karşısında durma, ve Irak'ın ulusal birliğini kurma çabalarını desteklemek üzerine kurulu olmuştur (Erkmen, 2011c, s. 15). ABD, Irak'ın güvensizlik ve istikrarsızlık kaygılarını ortadan kaldırmak için farklı yollar denemiştir. 2008 yılında Baker Hamilton raporu olarak da bilinen Irak çatışma grubu raporu, daha doğrusu Irak güvensizlik ve istikrarsızlık durumu raporu olmak üzere farklı raporlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Bush yönetimi bütün sorunların temeli olarak gördüğü güvenlik ve çatışma sorununu aşabilmek için Şubat 2007'den itibaren Irak için "hamle" (surve) olarak adlandırılan yeni bir stratejiyi uygulamaya başlamıştır. Bush yönetiminin Irak'taki güvenlik ve çatışma sorunlarının çözülmesinde ön şart olarak gördüğü bu stratejinin ana hatları şöyle ifade edilmiştir: Şiddetin en yoğun olduğu Bağdat ve Ramadi gibi bölgelerde Sünni asker sayısını arttırmak, hedef bölgelerin silahlı gruplardan temizlenmesi, bundan sonra bölgeyi sürekli kontrol altında tutmak ve bölgede temel ihtiyaçlar olmak üzere yeniden inşa faaliyetlerine girişmek (Çetinsaya & Özhan, 2009, s. 31) Sünni Arapların Irak'ın sistemine dahil edilmesi. Sünnilerin el-Kaide terör örgütünden uzaklaşmamaları ve başka bazı nedenlerden dolayı bu yeni strateji 2007'nin ortalarına kadar başarılı bir sonuç vermemiştir. Yine de bu tarihten itibaren Irak'taki şiddet olaylarında görece bir azalma başlamıştır. 2008 yılının son aylarında Irak'ın güvenlik durumu önceki yıllardan daha iyi hale gelmiştir. Özellikle

Sünni bölgelerde Sünni aşiretler ABD'yle işbirliği yapmayı kabul etmiştir. Şii lider Mukteda Sadr da ABD ile çatışma yerine ateşkes kararı almıştır (Erkmen, 2011c, s. 15).

Nitekim Irak, işgal sonrası bölgedeki stratejik ağırlığını daha da artırmış ve bu durum diğer bölge devletlerinde endişeye yol açmıştır. Tüm bunların yanında Irak'ın yeniden güçlenmesinin sebebi Arap Baharı'ndan sonra İran'ın bölgedeki etkisi artmasıdır. Başka bir ifadeyle İran, Irak'ın işgali sonrasında bu devlet üzerindeki hâkimiyetini artırmıştır. Hatta şöyle ifade edilebilir, Irak'ta İran'ın olmadığı bir uygulama ya da senaryonun gerçekleşmesi her ne olursa imkansız görülmektedir. Bu etki bütün Irak'ta geçerlidir (Pınartaş, 2011, s. 96).

Bununla birlikte 5 Kasım 2007'de Türkiye'ye önemli bir fırsat doğmuştur. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan önemli bir zirve toplantısı yapmak için ABD'ye gitmiştir. Tayyip Erdoğan'ın Beyaz Saray'daki Bush ile görüşmesinden teröre karşı "Ortak Mücadele" mesajı çıkmıştır. Bush, Türkiye ve Irak merkezi hükümetinin birlikte hareket edeceğini açıklamıştır. (Öztürk, 2010, s. 10-13). Bu politika Türkiye ve Irak'ın güvenlik ve istikrarı için önemlidir. Çünkü Türkiye'nin bir şekilde Sünni Araplar üzerinde etkisi bulunmaktadır. Yani Türkiye'nin Irak politikasında Sünni Araplar önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim 2005'ten itibaren el-Kaide'ye bağlı grupların faaliyetlerinin Sünni Araplara zarar vermesi nedeniyle aralarında sorunlar çıkmaya başlamıştır. Ancak ABD bunu değerlendirmek için Sünni aşiretlerle ve bazı Şii gruplarla özellikle Mukteda el-Sadr ile işbirliğine girmiştir. Gruplar ve örgütler arasındaki farklılıkları kullanmaya girişmiştir. Ancak ABD Anbar ve Diyala şehirlerindeki Sünni aşiretlere yakınlaşmaya çalışmasına rağmen, bunu büyük ölçüde başaramamıştır. Yine de güvenlik sorununda önceki yıllara nazaran büyük bir azalma meydana gelmiştir (Erkmen, 2011c, s. 15). 2008 yılında Irak'ın güvenliğinin biraz daha iyileşmesinden sonra Türkiye ile IKBY arasında yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler Türkiye ile IKBY arasında psikolojik eşiğin aşılmasına ve ilişkilerde normalleşmenin yaşanmasına yol açmıştır. Türkiye ile PKK arasında 2004'teki ateşkesin bozulmasından sonra en şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. 2008 yılından sonra Iraklı Kürtlerin desteğiyle Türkiye ile PKK arasında yürütülen müzakere sürecinden sonra bir ateşkes dönemi başlamıştır. Fakat 2011-2014 yılları arasında çatışmalar tekrar başlamış ve ateşkes bozulmuştur (Bölükbaşı, 2016, s. 197). Irak'ın güvensizliği ve istikrarsızlığı mezhep çatışması ve terör olayları kaynaklı devam etmiştir. Bu çerçevede yukarıda bahsettiğimiz gibi 2006 yılının sonunda ABD, Irak'ın güvenliğinin sağlanması için bir

strateji hazırlamıştır. Söz konusu strateji bünyesinde 2007 yılında yaşanan gelişmeler karşısında bazı Sünni Arap grupların yaklaşımlarında bir takım değişiklikler gözlemlenmiştir.

2007 yılı içerisinde Sünni grupları yeniden kazanmaya çalışan ABD bir yandan da bazı Sünni gruplara el-Kaide ile savaşmaları için silah vermiştir. Yani ABD Sünni Arap aşiretleriyle iyi ilişkiler kurmuş, onlara maaş bağlamış ve onları silahlandırmıştır. Bu politika çerçevesinde ABD daha sonra Irak siyasal sistemine dâhil edeceği Uyanış Konseyi ve Endişeli Yerel Vatandaşlarla (EYV) ‘Irak’ın Oğulları’ diğer adıyla ‘Meclis Sahva’ teşkilatını kurmuştur. Meclis Sahva’nın gücünün etkinliği sayesinde Anbar, Salahaddin, Diyala ve Musul’daki olaylar büyük ölçüde azalmıştır. Diğer yandan da ABD, Maliki yönetiminin çok fazla İran etkisinde kalmasını engellemeye ve komşu Sünni Arap devletler Türkiye’yle sorun yaşamasının önüne geçmeye çalışıyordu. Çünkü Maliki Türkiye ve Suudi Arabistan’ı Sünnilerin bir destekçisi olarak görmüştür (Özcan, 2009, s. 46).

Söylediğimiz gibi Irak’ın güvensiz ve istikrarsız durumu, işgalden sonra İran’ın Irak’ta en çıkar sağlayan devlet olmasını sağlamıştır. İran, Irak’ın yeniden askeri ve siyasi yönden tehdit oluşturabilecek bir güce kavuşmasını istememektedir. Aslında yönetimde Şiilerin olduğu zayıf ve güçsüz bir Irak görmeyi istemektedir. Bununla birlikte, Irak’ın güvensizliği ve istikrarsızlığı İran’ın Şiilere önem vermesine neden olmuştur. Özellikle Maliki döneminde, yani 2006-2014 arasındaki dönemde İran, Irak’ta büyük rol oynamıştır. İran’ın Irak’taki etkisi; ABD, Türkiye ve Sünni Arap devletleri, özellikle de Suudi Arabistan’ı rahatsız etmiştir.

Ancak 2008 yılında Irak’ın güvensizliği ve istikrarsızlığı önceki yıllara göre daha da iyileşmiştir. Bu dönemde Kürtler ve Sünni Araplar aralarındaki meseleleri sınırlı düzeyde tutarak tartışırken; Şiiler İran’ın desteğiyle Irak’ın hem ekonomik hem de siyasi ve askeri alanda belirleyici gücü olmaya çalışmışlardır. 2008 yılından sonra Kürtler ise Türkiye’yle ekonomik ilişkilerini geliştirirken kendisini daha da güçlendirmek için yabancı petrol şirketlerini bölgeye çekmeye çalışmıştır. Çünkü bu dönemde Irak’ın en güvenli yerleri IKBY’nin yönettiği Irak’ın kuzey bölgeleri olmuştur. Bu yüzden İran, Türkiye gibi IKBY üzerinde de ekonomik ve siyasi alanda etki kurmak istemiştir.

İran ve Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünü istediği halde Türkiye'nin politikası İran'ın politikasından biraz farklı seyretmiştir. Ancak Irak'taki istikrarsızlık ve güvensizlikte komşu devletlerin faaliyetlerin de etkili olduğunu savunan ABD; bu meselede özellikle Suriye ve İran'a ciddi baskı uygulamıştır. Hatta ABD Dışişleri Bakanlığı 2007 yılında Irak'taki güvensizliğin ve istikrarsızlığın sebebi olarak İran'ı göstermiştir. İran'ın Irak'taki dış politikası; Şii, Sünni ve Kürtler aktörler arasında çok farklılık göstermiştir. İran bir yandan olası bir bölünme durumunda ortaya çıkacak bir Kürt oluşumunun yaratacağı siyasi ve güvenlik sorunu ile ilgili endişe taşıırken, diğer taraftan olası bir Şii oluşumunun bölgede elini kuvvetlendireceği düşüncesini taşımıştır. İşgalden sonra Şii gruplar ile İran arasında büyük bağlantı bulunmaktaydı. Hatta İran'ın isteği ve bilgisi dışında Iraklı Şiilerin bir şey yapamayacağı bile ifade edilmektedir. Bu yüzden ABD'den sonra İran Irak'ın güvenliği ve istikrarında en etkili devlet olmuştur (Pınartaş, 2011, s. 97).

Güvenlik alanında 2008 yılının içinde Irak'ta özellikle Sünni yerlerde ve bazı Şii yerlerde yaşanan iyileşmelere rağmen devletteki terör saldırıları ve intihar eylemleri tamamen durmamıştır. Ama bir önceki yıllarla ilgili rakamlardan daha düşük rakamlar açıklanmıştır. ABD'nin, Sünni Arap aşiretlerle işbirliği yapması ve Sadr'ın ateşkes ilan etmesi olayların azalmasının en büyük nedenlerinin başında gelmektedir (Özcan, 2008a, s. 56-57). İran Şii gruplar üzerinde hem askeri hem de ekonomik ve siyasi açıdan etki oluştururken, Irak'ta 2010 yılında yapılan seçimler sonrasında yeni hükümetin kurulması sürecinde aktif rol oynayan aktörlerden biri de İran olmuştur Irak'ın güvenlik ve istikrar durumu iyileştikten sonra ilk seçim 2010 yılında yapılmıştır. 2010 yılındaki seçimlerden sonra yeni hükümetin kurulması dokuz ay sürmüştür. Bu süreçte İran devleti başta Nuri el-Maliki olmak üzere Sadr Grubu ve diğer Şii grupları siyasi olarak yönlendirmiştir. Hatta Şii liderler bir kaç defa İran'a gitmişlerdir. Yaşanan bu süreç önümüzdeki döneme ilişkin planlamalarda başta ABD olmak üzere diğer aktörlerin İran'ı dikkate alması gerektiğini ortaya koymuştur (Pınartaş, 2011, s. 96).

2008 yılı içerisinde Irak'ta en çok konuşulan konulardan birisi de Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesini düzenleyen ve daha çok SOFA olarak bilinen anlaşmadır. ABD askeri varlığına yasal bir çerçeve sağlama zorunda hissetmekteydi. Bu da yıl bitmeden bir anlaşma olacağına yönelik beklentileri güçlendirmekteydi. Ama yıl sonuna yaklaşırken ABD'nin Irak yönetimini üstü kapalı ve gizli bir şekilde tehdit ettiği açıklamalar yapılmıştır. Uzun bir tartışmadan sonra özellikle Şii guruplar tarafından

birçok açıklama gelmiştir. Sonuç olarak ABD ile Irak arasında “Stratejik Çerçeve Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre her iki devlet siyasi, ekonomik, savunma, kültür, enerji, sağlık, çevre, enformasyon teknolojileri ve diğer alanlarda işbirliği yapacaktı. Aslında Irak’ın bu anlaşmayı imzalamak zorunda kaldığı söylenmelidir. 17 Kasım’da Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ile ABD’nin Bağdat Büyükelçisi Ryan Crocher arasında imzalanan SOFA 27 Kasım’da Irak parlamentosunda ve 4 Aralık’ta da Irak Cumhurbaşkanlığı konseyi tarafından onaylanmıştır. Anlaşmaya göre; ABD askerleri şehir merkezlerinden 30 Haziran 2009 ve Irak’ın tümünden de 31 Aralık 2011’e kadar tamamen çekilecektir (Özcan, 2008a, s. 59-61). Ayrıca bu anlaşmayla İran’ın Irak’ta daha büyük rol oynamasının önü de açılmıştır. Maliki’ye büyük destek verilmiştir. Bu yüzden çok kısa bir süre sonra Tarık el-Haşimi krizi ortaya çıkmıştır.

Başka bir ifadeyle Irak’ın güvenliği ve istikrarı yeniden kötüleşmeye başlamıştır. Özellikle 2011 yılından sonra Maliki, Şii bir başbakan olarak Sünnilerle çatışmaya başlamıştır. Bu konuda Türkiye Sünnilere destek vermiştir. Çünkü Türkiye’ye göre eğer bu durum devam ederse, Irak’ın toprak bütünlüğü bozulacak ve Irak üzerinde etkisi kalmayacaktı. Ancak 2011’de şiddet olayları belli ölçüde azalma göstermiştir. Ama 2010 yılında farklı suçlamadan dolayı idamla yargılanan Tarık el-Haşimi hakkında 2012 yılının sonuna kadar 5 kez idam cezası verilmiştir. Bunun üzerine Sünni gruplar ile Maliki arasında gerginlikler yeniden başlamıştır. Bu gerginlikler sebebiyle özellikle Sünni bölgelerde güvenlik ve istikrarsızlık sorunları yeniden ortaya çıkmıştır. Devletin içerisinde siyasi ve güvenlik sorunları derinleşirken 2012 yılının ikinci yarısında merkezi hükümet ile IKBY arasındaki petrol ve bütçe sorunları daha doğrusu Maliki ile Barzani arasındaki sorunlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Irak’ın istikrarı yine bir şekilde bozulmuştur. Maliki, İran’ın verdiği destekle kendini büyük bir güç olarak görmeye başlamıştır. 2012 yılında Maliki ile Sünni Araplar arasında yeniden gerginlik başlamıştır. Bununla birlikte Irak güvenlik güçlerinin Irakiye listesinin önemli isimlerinden olan Maliye Bakanı Refi El-İsavi’yi ve korumalarını tutuklaması Sünni Arapların yaşadığı bölgelerde büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Tarık El- Haşimi gibi İsavi’nin de terör suçu kapsamında tutuklanması kararı verilmiştir. Fitili ateşleyen bu tutuklama Anbar şehrinde gösterilere neden olmuş; Irak güvenlik güçlerinin, özellikle Maliki’ye bağlı özel güvenlik güçlerinin sert tutumu üzerine Salahaddin, Musul, Diyala, Bağdat ve diğer Sünni yerlere de olayların sıçramasına yol açmıştır. Özellikle Anbar ve

Musul'daki gösterilerde hükümet ve Maliki'ye bağlı askeri gücün protestolara şiddetle karşılık vermesi ortamı daha da gerginleştirmiştir (Kalaycı & Gürler, 2013, s. 40-42). Sünni Araplar ve Şiiler (özellikle Maliki) arasındaki gerginlikler, Irak'ın güvensizliğinin ve istikrarsızlığının yeni sebebi olmuştur.

2014'te IŞİD'in Irak'taki toprakları kolay işgal etmesinin bir sebebi de 2012'de Sünni Araplar ile Maliki arasındaki gerginlikler, teröre destek verilme iddiaları ve Irak hükümetinin (Maliki'nin) Sünni yerlere hizmet götürmemesi olmuştur. Irak'ın güvensizliği ve istikrarsızlığı devam ederken 2012 yılında ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesinden sonra, Türkiye Irak'ta etkili olmak ve Irak'taki pozisyonu güçlendirmek için çalışmalara başlamıştır. Türkiye'nin ABD'nin askeri anlamda Irak'tan çekilmesi sonrasında Irak kaynaklı güvenlik endişelerini ortadan kaldırmak için siyasi alanda işbirliği yapmayı ve Irak ile ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bir dış politika izlemiştir.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Şiiler üzerinde İran etkili olduğu için Türkiye daha çok Sünni, Türkmen ve Kürtlerle yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Dolayısıyla Irak'ı, İran'ın etkisinde görmek istemeyen Türkiye özellikle Sünnilerin yeniden siyasi sürece katılması konusunda girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Maliki karşısındaki cephenin en büyük destekçisi Türkiye ve sonra Suudi Arabistan olmuştur. 2012 yılında Sünni Araplara baskı yapılırken Nisan ayında ilişkiler şaşırtıcı ölçüde gerginleşmiş, hatta bu dönemde Başbakan Maliki, "Türkiye düşman devlet haline geliyor" sözünü bile kullanmıştır. Ancak Tarık el-Haşimi krizinden sonra Kerkük ve diğer yerler ya da tartışmalı bölgelerde IKBY ile Maliki arasındaki sürtüşmede Türkiye, Maliki'nin faaliyetlerini devlette istikrarsızlığı ve güvensizliği artırıcı ve iç savaşa götüren bir politika olarak nitelemiş ve Maliki hükümetine tepki göstermiştir (Aydın, Özca, & Kaptanoğlu, 2007).

Genel olarak Irak'ın güvensizliği ve istikrarsızlığı işgalden sonra 2008'e kadar büyük ölçüde devam etmiştir. Ama 2008 yılında ABD'nin izlediği yeni politika ve Sünni Araplarla işbirliği yapılması güvensiz ortamı bir nebze olsun azaltmıştır. Bu dönemden sonra Türkiye ile IKBY arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye sınır ötesi operasyonları bitirme kararı vermiştir. Ama 2014 yılından sonra Türkiye ile PKK arasında yeniden başlayan gerginlik ve çatışmalar Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehlikeye atmış ve sınır ötesi operasyonların tekrardan başlamasına neden olmuştur. Dolayısıyla 2012 yılı Türkiye ile Irak siyasi ilişkileri açısından oldukça

sorunlu bir yıl olmuştur. Bunun karşısında Nuri Maliki döneminde Türkiye, Irak ile çok gergin devam eden ilişkileri normalleştirmek üzere Irak devletine resmi ziyaretler yapmıştır. IŞİD Musul'u kontrol ettikten sonra Türkiye ile Irak arasında bazı konular üzerine anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca Irak'ın işgalinden günümüze kadar, Irak'ta Sünni bölgeler en güvensiz ve istikrarsız bölgeler olmuştur. Bununla birlikte şimdiye kadar Irak'ta güvenlik ve istikrar tam manada gerçekleştirilememiştir. Bu yüzden günümüzde devletlerin ulusal çıkarlarını koruma gayretleri yeni bir güvenlik anlayışını da ortaya çıkarmıştır.

Kısaca Irak'ın istikrarsızlığı ve güvensizliği Türkiye'nin güvenliğini bir şekilde etkilemektedir. Bu güvensizlik durumu devam ederken Türkiye sadece siyasi alanda değil ekonomik alanda da büyük zarar ile karşı karşıya kalmaktadır. Söylediğimiz gibi 2003 yılında sonra Irak'ta büyük yatırım yapan devletlerden bir tanesi de Türkiye'dir. Dolayısıyla Irak'ın komşu devletlerinin, özellikle İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Iraktaki istikrarsızlığında ve güvensizliğinde etkilerinin var olduğuna hiç bir şüphe yoktur. Irak'ın güvensizliği ve istikrarsızlığı karşısında IKBY ile geliştirdiği ticari ilişkiler ve böylece IKBY'de oluşan güvenlik ve istikrar Türkiye'nin Irak politikasında etkili olmuştur. Fakat Türkiye'nin IKBY ile başarılı olan bu politikası Irak merkezi hükümetiyle başarıya ulaşmamıştır. Başka bir ifadeyle uyguladığı komşularla sıfır sorun politikası ve ulusal yaklaşımlar Irak konusunda başarısız görünmektedir. Çünkü Irak'la arasında var olan PKK sorunu, Sünni Araplar meselesi ile diğer siyasi ve ekonomik sorunlar bitirilmemiştir. Bunun sebebi Irak'ın istikrarsızlığı ve güvensizliğidir. Çünkü Türkiye, Irak'ın diğer komşu devletleri gibi Irak'ta sürekli etkili olmayı istemektedir.

3. Nuri el-Maliki Döneminde Irak'ın Türkiye Karşısı Siyaseti

ABD Irak'ı işgal ettikten sonra Şiilerin iktidara gelmesi Irak iç siyasetine damgasını vurmuştur. Bu durum 30 Ocak 2005 ve 17 Aralık 2005 tarihlerinde yapılan Irak geçici seçimleri sonrasında Irak genel seçimlerine kadar sürmüştür. Daha sonra geçici Irak hükümeti kurulmuştur. Bu hükümette Şii lider İbrahim el-Caferi Başbakan olarak seçilmiştir. 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan anayasa referandumunda 15 milyon kişinin oy kullanmış ve Irak Anayasası %78'lik gibi bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Önceden belirlenmiş geçici hükümet, anayasanın kabul edilmesi sonrası en geç 15 Aralık 2005'te hükümet seçimlerini yapacağını duyurmuştu. Ancak geçici hükümet 31 Aralık 2005'e kadar görevine devam etmiş ve daha sonra yeni hükümet görevi üstlenmiştir. 15 Aralık tarihinde Irak'ta gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında Sünni gruplar ile Kürtler

Başbakan Caferi'nin yeniden hükümet kurmasına itiraz etmiştir. Bundan dolayı kriz Şii ittifakın yeni bir başbakan adayı açıklamasına kadar sürmüştür. 22 Nisan'da Irak Cumhurbaşkanı Talabani, Şii ittifakın sözcülerinden Nuri el-Maliki'yi yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir (Özcan, 2008a, s. 61).

Maliki 20 Mayıs 2006'da başbakanlık görevine başlamıştır. Nuri el-Maliki başbakan olduktan sonra Iraklı yetkililer İran'ın Bağdat büyükelçisi ve Kudüs Gücü Komutanı ile düzenli olarak bir araya gelmiştir. Bu dönemde Irak'ta İran'ın etkisi daha da artmış ve Maliki günden güne İran'a yakınlaşmıştır. Maliki başbakanlığının ikinci döneminde kendisini daha da güçlendirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Maliki Irak'taki Şii siyasetçilerin kendisine olan desteklerini çekmesi ve ABD, İran gibi uluslararası güçlerin de Maliki'nin gitmesi gerektiğine yönelik açıklamalarının ardından geri adım atmış ve görevi bıraktığını açıklamıştır. Maliki Irak'ta yapılacak olan seçimleri kazanıp yeniden başbakan olmayı arzulamaktaydı. Maliki'nin üçüncü başbakanlık dönemi isteği Sünniler ve Kürtler tarafından reddedildi.

Maliki 2006 yılında görevine başladığında, Irak'taki Şii ve Sünni mezhep çatışmaları ve bu tarz tartışmalar giderek artmıştır. 2014 yılında görevinden ayrılması sonrası oluşan ortamda Irak'taki Sünni ve Şii geriliminin yumuşatılması için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Maliki, Saddam Hüseyin'den sonra ilk kez seçim yoluyla başbakan olmuştu. Irak'ın %60'ından fazlası Şii olduğu için İran'ın egemenliği kısa sürede ve zorlanmadan artmıştır. Ancak İran'ın Irak merkezi hükümeti üzerindeki etkisinin artması, bir taraftan İran ile Suudi Arabistan diğer taraftan Tahran'ın Ankara ile yaşadığı sorunları da Bağdat'a taşımıştır. Türkiye'nin Sünnilere verdiği destek ve IKBK ile günden güne gelişen ilişkileri Irak'ı, Türkiye'nin nüfuzunu sınırlandırma çabalarını sıklaştırmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Nuri el-Maliki hükümetinin 2008 yılından sonra Türkiye karşısındaki politikası giderek sertleşmiştir (İnat, 2012a, s. 22).

Irak ve Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler özellikle Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu dönemde artmış ve dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir. 2008 yılının başında Türkiye ile Irak arasında stratejik diyalog mekanizması oluşturulmuştur. Türkiye resmi ilişkiler çerçevesinde enerji ve ekonomiden siyaset ve terörizme kadar birçok konuda Bağdat yönetimi ile işbirliği geliştirmeyi hedeflemiştir. Fakat Irak'ta devam eden güvensizlik ve istikrarsızlık Türkiye ile Irak arasında krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Irak Başbakan Yardımcısı Tarık el-Haşimi krizi bu krizlerden birisi olarak gösterilebilir (Yılmaz, 2011, s. 170-171) Aslında Maliki döneminde Irak hükümeti ile Türkiye

arasındaki ilişkilerin bozulmasının hikayesi 2008'in ikinci yarısına kadar geri götürülebilir. 2008 yılından sonra Irak'taki şiddet olayları ve mezhep çatışmaları azalmıştı. Maliki'nin iç politikada her geçen gün güçlenmesi yüzlerce Sünni grupların ve sonraki yıllarda IKBY yöneticilerinin Maliki'nin aşırı otoriter davranışlarından şikayetlerinin yavaş yavaş büyümesine yol açmıştır (Erkmen, 2003d, s. 91). 2009 yılında Irak'ta yapılan vilayet meclisi seçimleri sırasında ortaya çıkan sonuçlar yeni bir tablo oluşturmuştur. Sünni Araplar hâkim nüfus oldukları Anbar, Diyala, Musul ve Salahaddin başta olmak üzere bazı Sünni bölgelerde vilayet meclislerinin yönetimini ele geçirmiştir. Ayrıca Sünni aşiretler güçlenmiş önemli roller oynamaya başlamışlardır. Sünnilerin güçlenmesi Maliki'ye karşı, Türkiye için olumlu bir anlama gelecektir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkiye Irak'ta 2003'ten sonra Sünnileri desteklemiştir. Bu dönemde ekonomik alanda Irak'ın yeniden yapılanmasında Türkiye büyük rol oynamıştır. Özellikle Kerkük-Ceyhan boru hattının kapasitesinin artırılması, Irak petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlara aktarılması için bir hat inşa edilmesi ve iki devlet arasında serbest ticaret anlaşmasının imzalanması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte iki devlet arasında yeni sınır ticaret kapılarının açılması meselesi de hızlandırılmıştır. Ancak 15 Ekim 2009 tarihine kadar ticaret hacminin artmasının bir sebebi de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Bağdat'a yaptığı ziyaretti. Bu ziyaretin amacı 2008 yılından itibaren ilişkilerdeki gerilimi yatıştırmak, Türkiye'nin Iraklı gruplarla diyalog eksikliğini gidermek, özellikle Maliki'nin mezhepçi siyasetinin zararlarını açıklamak ve Türkiye'nin Irak ile ekonomik ilişkilerinin artırılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda diyalog eksikliğinin giderilmesi konusunda Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan Bağdat'ı ziyaret ederek olumlu adımlar atmıştır (Gökbayrak Ağaçdan, 2014, s. 49-50). Fakat bu olumlu adımlar ilişkilere çok olumlu yansımamış ve ilişkilerin tekrar bozulması çok gecikmemiştir. IKBY ile Türkiye arasındaki ekonomik ve enerji işbirliğini gelişmesi Bağdat'ı daha da rahatsız etmiştir. Ayrıca Maliki İran-Türkiye ve Türkiye-IKBY arasında gelişen ilişkileri de bozmaya çalışmıştır.

Irak'ta 2010 yılında yapılan seçimin sonucunda hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek sayıda milletvekili çıkaramamıştır. Bu durum Şiiler arasındaki güç mücadelesine büyük bir etki yapmıştır. Seçime iki ayrı koalisyon halinde giren Şiilere karşı birleşen Sünni aşiretler ile milliyetçi Araplar büyük bir başarı yakalamışlardır. Maliki'ye karşı Iyad Allavi'nin Irakiye Listesi aşiretleri, Şii ve Sünni milliyetçileri de yanlarına alarak geniş çaplı bir koalisyon oluşturmuştur. Ayrıca Türkiye bu seçimde Irakiye Listesi'ne yakın

durmuştur. Bu seçimden sonra Irak'ta 9 aydan fazla bir sürede hükümeti kurulamamıştır ki böylece Irak dünya rekoru kırmayı başarabilmiştir (Yılmaz, 2011, s. 131).

Türkiye, Irak'ta daima Sünnilere ve Türkmenlere destekçi olmuştur. Bu yüzden Türkiye'nin Irak'ta istikrarı ve güvenliği sağlamak için anahtar konumda olduğuna inandığı Sünni Arapları tek bir çatı altında toplama çabası Maliki ile Türkiye arasındaki gerginliğin ilk ciddi adımı olmuştur. Özellikle 2010 seçimlerinden sonra Türkiye'nin Irak'ta Sünnilere ve Irakiye Listesine taraftar olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bütün gelişmelere rağmen yeni dönemde Maliki bir daha Irak'ın Başbakanı olmuştur. Türkiye ile Irak merkezi hükümetinin daha doğrusu Maliki'nin kurduğu hükümetle arası yeniden bozulmaya başlamıştır. 2011 yılından sonra yeniden ilişkiler bozulduğundan dolayı Maliki Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisine yönelik bazı suçlamalarda bulunmuştur ve bu durum ilişkileri daha da gerginleştirmiştir (Erkmen, 2003d, s. 91-92).

2010 yılında Irak'ta Başbakan Maliki önderliğinde yeni hükümet işbaşına gelmiştir. Bu yılın içinde Amerikan askerlerinin (2011 sonunda aldığı kararla) büyük ölçüde Irak'tan ayrılmasıyla İran'ın Irak siyaseti üzerinde etkisinin arttığı görülmüştür (Şamin A. , 2012). 2012 yılından sonra Maliki Irak'taki iktidarını daha da sağlamlaştırmıştır. Maliki, başbakanlığı sırasında kendi akrabalarına rütbelere ve görevler vermiştir. Nuri el-Maliki'nin izlediği mezhepçi siyaset kendi konumunu güçlendirmiştir. Bu çerçevede anayasa ile kazandığı yetkilerle Maliki, devletin yetkili mercilerini sadece kendi yakınları ve kendisiyle işbirliği yapan Şii gruplarla dağıtmıştır. 2011 yılında Amerikan askerleri çekildikten kısa bir süre sonra 2012 yılının başında Tarık el-Haşimi krizi ortaya çıkmıştır. Önemli Sünni liderlerden ve Cumhurbaşkanı yardımcısı olan Tarık El-Haşimi, Maliki'nin kendisinin ve hükümetinin hedefi olmuştur. Haşimi ilk başta uyarılmıştır. Ancak Maliki Tarık El-Haşimi'yi Sünni federal bir bölge kurmakla, terörü desteklemekle ve Irak'ın bölünmesi için çalışmakla suçlamıştır. Daha sonra Tarık Haşimi Sünni federal bölgeye verdiği desteği geri çekmiştir (Mahmet & Diğerler, 2014, s. 264). Maliki ile Haşimi arasında başlayan tartışma Haşimi'nin Bağdat'tan ayrılmasına yol açmıştır. 19 Aralık 2011'de Erbil'e hareket etmek üzere gittiği Bağdat havaalanında gözaltına alınmak istenmiştir. Ama Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin arabuluculuğuyla Haşimi IKBY'ye sığınmıştır. Haşimi aylarca Erbil'de IKBY himayesinde kalmıştır. Nisan ayı başında Kürtler Haşimi'nin diğer devletlere gitmesine izin vermiştir. Bu bağlamda Haşimi Nisan ayında ilk olarak Katar'a daha sonra Suudi

Arabistan'a gitmiştir. Haşimi son olarak da Türkiye'ye gitmiştir. Irak Yüksek Mahkemesi kaçak statüsündeki Cumhurbaşkanı yardımcısı El-Haşimi'yi idama mahkum etmiştir. Irak yönetimi Ankara'dan Haşimi'nin iadesini istemiştir. Ama Türkiye Haşimi'yi iade etmemiştir. Meşruiyeti tartışmalı bir yargılama sürecinin ardından el-Haşimi'nin gıyabi olarak idama mahkûm edilmesi Irak'a komşu devletlerin büyük bir kısmı tarafından özellikle de Türkiye ve Suudi Arabistan tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Suudi Arabistan'ın ve Türkiye'nin Haşimi'ye destek Maliki'nin büyük tepkisine yol açmıştır (İşgalin Aradından, 2012).

2012 yılının Nisan ayında Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler şaşırtıcı ölçüde gerginleşmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler özellikle Şiiler ve Maliki yönetimi üzerinden devam eden gerginlikler Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın sözlerine şöyle yansımıştır: "Maliki bencil bir tutum takınıyor; Sünni, Şii ve Kürtler arasındaki anlaşmazlıkları ateşlemekle." Bu sözlerin ardından ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Irak Başbakan Maliki söz konusu eleştirilere "Türkiye düşman devlet haline geliyor" şeklinde bir açıklamayla cevap vermiştir (Erkmen, 2003d, s. 92).

2012 yılındaki Ankara-Bağdat hattındaki gerilimin bir diğer noktası da 2012 yılında Erbil ile Ankara arasında imzalanan petrol anlaşmasıyla ilgilidir. Bu anlaşma Bağdat merkezi hükümetini birkaç sebepten ötürü rahatsız etmektedir. Bu yıl Bağdat-Erbil arasındaki krizler daha fazla şiddetlenmiştir. Özellikle Barzani ile Maliki arasındaki kriz daha da artmıştır. Hatta 2014 yılında Barzani'den "eski Irak Başbakanı Maliki'nin tekrardan Başbakan olması durumunda hemen bağımsızlık ilan edeceği" şeklinde bir açıklama gelmiştir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde Türkiye'nin Irak politikasında Maliki hükümetinin politikaları büyük engel teşkil etmiştir. Ayrıca İran'ın Maliki ve bazı Kürt partiler ile (özellikle KYB ile) güçlü ilişkilere sahip olması Türkiye'nin hem Irak hem de IKBY'de etkin olmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Türkiye, İran'ın nüfuzunu azaltmak amacıyla IKBY ve Sünni Araplar üzerinden izlenen dar alanda başarılı olabilmek için bir Irak politikası geliştirmiştir. Fakat bu politikanın Irak'ın genelinde başarılı olması çok zor olmuştur (Şamin, 2012a).

Maliki döneminde Irak'ın Türkiye karşısında kullandığı diğer bir konu Kerkük meselesidir. Türkiye Kerkük'ün bir Türkmen şehri olduğunu açık bir şekilde söylemektedir. 2012 yılının sonunda tartışmalı bölgelerden olan Kerkük'ün çevresine Maliki bir grup askerini göndermiştir. Bu nedenle Maliki ile IKBY arasında yeni bir sorun ortaya çıkmıştır. Türkiye, Maliki'nin faaliyetlerini devlette istikrarsızlığı artırıcı

ve iç savaşa götüren bir politika olarak nitelemiştir. Bunun karşılığında Maliki'nin tepkisi; "Türkiye içişlerimize müdahale ederse biz de ederiz." şeklinde olmuştur. Ayrıca bu dönemde Türkiye ile Irak arasında siyasi ilişkiler bozulmasına rağmen ekonomik ilişkiler bozulmamıştır. Rakamlar Türkiye'nin gittikçe IKBY merkezli bir ekonomik ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim IKBY'nin Türkiye'yle geliştirdiği bu yakın ilişkilerden merkezi Irak yönetimi çok rahatsız olmuştur (Erkmen, 2003d, s. 92-93). Maliki hükümetinin 20 Aralık 2012 tarihinde önemli Sünni lideri Refi İsa'vi'nin evine düzenlenen baskında korumalarının gözaltına alınması, Irak ile Türkiye'nin arasındaki ilişkileri bir kez daha germiştir. Ancak Türkiye-Irak ilişkilerinin bu şekilde olmasında Maliki'nin engellemelerinin önemli bir rol oynadığı söylenmelidir (Uras, 2013).

Maliki döneminde Irak siyasetinin Türkiye karşıtı olduğu genel olarak değerlendirilebilir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler ABD işgalinden sonra özellikle 2008-2016 yılları arasında en kötü dönemlerden birisini yaşamıştır. Hatta günümüze kadar etkisi devam etmektedir. Türkiye ile Irak arasında özellikle Maliki döneminde yaşanan gerginliklerin birçok sebebi vardır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Maliki'nin ikinci döneminde Erbil ile Bağdat yönetiminin ilişkileri bozulmuş ve 2014 yılında IŞİD tehlikesi ortaya çıkmıştır. Maliki liderliğindeki Bağdat ile ilişkiler bozuldukça Türkiye-IKBY ilişkileri daha da iyileşmiş ve petrol ve inşaat sektörlerinde işbirliğine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Türkiye (özellikle AK Parti ile arasındaki ilişkiler), enerji ve doğalgaz ihtiyacını da karşılamak ve açılım döneminde Barzani'yi siyasi bir aktör olarak kullanmak için IKBY ile ilişkilerini çok geniş seviyede tutmuştur. Bununla birlikte Irak'ın içerisinde bölünme senaryosu devam ederken 2011 yılında Türkiye, Ürdün ve Suudi Arabistan etkisindeki bazı Sünni siyasi aktörlerin temsilcisi olarak eski Irak Meclis Başkanı Usame Nuceyfi, Sünni federal bölge kurma talebine destek aramak için Ankara'ya gitmiştir. Bu talep 2014'te yeniden gündeme gelmiştir. Nitekim Maliki ve Şii gruplar bu talepler için Türkiye ve Suudi Arabistan'ı suçlamıştır. Ancak Türkiye'nin siyasetinin birbirleriyle rekabet halindeki aktörleriyle farklılaşan ilişkiler geliştirdiği gerçeği de söz konusudur. Öte yandan Türkiye Maliki'nin otoriter siyasetlerinden rahatsız olan Sünni Arapların ve Maliki'ye yakın olmayan bazı Şii Arapların temsilcileriyle ilişkilerini olumlu ve aktif bir şekilde sürdürmüştür. 2011 yılında Suriye'de başlayan krizlerde, Türkiye ve Irak farklı politikalar izlemektedir. Suriye'de yaşanan iç savaşta da Türkiye ve Irak karşıt gruplarda yer almaktadırlar. Irak yönetiminin Şii bir lideri olarak Maliki Suriye

meselesinde İran'la benzer bir politika izlemiştir. Önceden söylediğimiz gibi Irak işgalden sonra tamamen İran etkisinde kalmış ve Maliki bu politikada büyük rol oynamıştır. Öyleki Maliki ve İran Esad Rejimine destek verirken, Türkiye daha çok Suriyeli muhaliflere destek vermiştir. Bu yüzden Ankara ile Bağdat yönetimi karşı karşıya gelmiştir. Maliki Esad rejimine sadece destek vermekle kalmamış Esad rejimine destek veren İran uçaklarına Irak'ın hava sahasını açık tutmuştur. Kısaca Türkiye-Irak ilişkilerinde olduğu gibi Suriye krizi de Türkiye-İran arasındaki olumsuz havayı artırmıştır. 2014'te IŞİD Musul'u işgal ettikten sonra Türkiye Musul'u IŞİD'ten geri almak için ABD desteğiyle yapılan operasyona katılmak istemiştir. Türkiye ile Şii bir lider olan Maliki arasında yaşanan gerginlikler şimdiye kadar da devam etmektedir. 2014 yılından sonra (yeni Irak hükümeti kurulduktan sonra) Maliki'nin Türkiye'ye uyguladığı sert siyaseti yumuşatmak ve ilişkileri normalleştirmek amacıyla Irak'ın yeni Başbakanı Haydar el-Abadi Kasım 2014'te Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bunun karşılığında Başbakan Ahmet Davutoğlu da iki hafta sonra Irak'ı ziyaret ederek hem Bağdat hem de Erbil'de temaslarda bulunmuştur. Genel olarak Maliki'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı bu dış politika Türkiye'nin Irak politikasında olumsuz bir etki yaratmıştır. Ama IKBY ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler ve diyaloglar bu olumsuz etkileri büyük bir şekilde azaltmıştır.

4. Türkiye'nin Irak Politikasında IKBY'nin Özelliklerinin Etkileri

2008'den sonra Türkiye ile Bağdat arasında gerginlikler şiddetlenmiştir. 2012'den sonra Bağdat ile Erbil arasındaki sorunların devam etmesi Türkiye'nin Irak'ta bir rol oynamasına fırsat vermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Irak politikasında etkili olan faktörler aşağıda söz edilecektir. Bu faktörlerden en önemli olanlarına ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu kısımda IKBY'nin Türkiye için önemli olup olmadığı ve Türkiye'nin Irak politikasında IKBY'nin 2003'ten sonraki durumunun etkisinin olup olmadığı incelenecektir.

4.1. IKBY'nin Jeopolitiği

Kuzey Irak'ın jeopolitiği, Türkiye'nin Irak'taki pozisyonunu güçlendirmesi ve bölge üzerinde daha etkili olması için oldukça önemlidir. 2003'ten sonra IKBY, Irak'ın diğer tüm bölgelerinden farklı olarak bir güç olarak ortaya çıkmış ve bölge içinde gözlenebilen bir istikrar söz konusu olmuştur. Dolayısıyla IKBY, 2003'ten önce yaşadığı sorunlara rağmen Türkiye'nin Irak politikası için büyük bir önem taşımaktadır.

Irak'ta Kürtlerin yaşadığı bölgenin jeopolitik önemine bakıldığında; IKBY hangi şartlar olursa olsun, Irak'taki Kürtlerin geleceğini, özerk yönetimlerini ve Türkiye'nin Irak politikasındaima etkilemiştir. Bu sebeple Türkiye'nin Irak'taki politik pozisyonunda IKBY'nin jeopolitiği dikkatle incelenmesi gereken bir konudur.

Genel olarak “coğrafya üzerine geliştirilen politika bilimi olarak ele alınabilen jeopolitik, tarih boyunca dünya egemenliği için hangi coğrafi bölgelerin kontrol edilmesi gerektiği ya da devletlerin yayılmasına gerekçe olacak coğrafi nedenler üzerine yoğunlaşmış” terim olarak tanımlanır (Yakut, 2014). IKBY, Irak'ın özerk bir bölgesi olarak farklı özelliklere ve farklı bir jeopolitiğe sahiptir. IKBY'nin jeopolitik avantajları, doğal kaynakları ve coğrafi özelliğidir. Ortadoğu'da bulunan Irak, bölgede bulunan diğer devletlere oranla önemli miktardaki petrol rezervleri, doğalgaz kaynakları, kayda değer su ve tarım kaynaklarıyla devletleşmiş olan ve bu değerleri nüfusu ile birleştirebilen tek Arap devleti olduğu söylenebilir. 2005'te resmi olarak kabul edilen IKBY de Irak'ın tek federal bölgesi olarak önemli ve stratejik açıdan büyük öneme sahiptir (Ulutaş, 2006, s. 23).

IKBY, 40.000 kilometrekarelik yüz ölçümü ile Irak'ın ortalama yüzde 10'unu kapsayan bir bölgedir. IKBY'nin doğal özellikleri de Irak'ın diğer yerlerinden oldukça farklıdır. Bu bağlamda IKBY'nin sahip olduğu farklı özellikler onu Ortadoğu'dan ayıran en önemli nedenlerden birisi haline getirmektedir. Örneğin IKBY'nin sahip olduğu su kaynakları diğer ülke ve bölgelerde mevcut değildir. Dicle Nehri, asıl su kaynağının yüzde altmışını IKBY'den alır. Bölgesel Yönetim'in etki sahasında bulunan dağlarından dört önemli akarsu kolu Dicle'ye bağlanmaktadır (Akgül, 2007).

IKBY jeopolitiğinin bir diğer kaynağı da sahip olduğu topraklardır. IKBY'nin jeopolitik, jeo-ekonomik ve jeo-stratejik önemi 2003 yılındaki ABD işgaliyle ortaya çıkan bölgesel değişikliklerden sonra daha da artmaya başlamıştır. 2008 yılından itibaren Türkiye ile IKBY arasında gelişen ilişkiler başta enerji, ekonomik, siyasi ve ticaret olmak üzere bölgesel politikalara da etki etmiştir (Erdoğan, 2014, s. 10).

Irak ve IKBY'nin yeniden yapılanmasında Türk şirketleri büyük rol oynamıştır. Denebilir ki bütün sektörler bu şirketler tarafından kontrol altına alınmıştır. Buna karşı İran, Irak merkezi yönetimini tamamen tahakküm altına almaya çalışarak etki alanını genişletme hamlesine girişmiştir. Bundan dolayı İran'ın Irak'ta etkisi her geçen gün artmaktadır. Özellikle Maliki döneminde Türkiye ile Irak arasında başlayan

gerginliklere bağılı olarak İran, Maliki ya da Irak'taki Şii kesimleri kullanarak Türkiye'nin Irak'taki varlığını sınırlandırmaya çalışmıştır. Buna karşılık Türkiye ise yanı başındaki IKBY'nin İran etkisinde olmaması için büyük bir çaba sarf etmiştir. IKBY'nin geleceğı Türkiye açısından çok önemlidir. Çünkü IKBY'de oluşabilecek güvensiz ve istikrarsız bir ortam Türkiye'ye de yansıyacaktır. Bu yüzden Türkiye bölgede etkili olmasını sağlayacak her kabiliyeti geliştirmeye çalışmıştır. Bunun için yumuşak güç denilen dış politika unsurlarını kullanmıştır. Bu yeni politika Türkiye ile IKBY'nin iyi geçindiğı yeni bir döneme denk gelmiştir (Yılmaz, 2011, s. 249). Bunun için 2005'ten sonra Türkiye, Irak'ın yeniden yapılanmasına katılmaya başlamıştır. IKBY de Irak'taki varlığını bölgesel olarak meşrulaştırırken halklarının refahı için Irak kaynaklarından daha fazla pay alma mücadelesine girişmiştir. Bu çerçevede yüzlerce Türk şirketi, IKBY yoluyla Irak'a girmiştir. Türkiye ile IKBY arasında böyle bir işbirliğinden İran rahatsız olmuştur. Çünkü hiçbir şekilde İran, IKBY üzerinde güçlü bir Türk etkisi ve varlığını istememektedir (Çevik, 2011, s. 229-230). Dolayısıyla IKBY'nin jeopolitik önemi Irak ve Türkiye için açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2012 yılında Maliki hükümeti ile Türkiye arasında başlayan ve sonraki dönemde de devam eden gerginlikler, Irak'ın Türkiye ile siyasi ilişkilerine son derece zarar vermiştir. 2012 yılında Irak ile Türkiye arasında başlayan krizler, Irak-Türkiye siyasi ilişkileriyle sınırlı kalmıştır. Çünkü Irak, Türkiye'yle ekonomik ilişkilerini devam ettirmek zorunda kalmıştır. Bunun sebebi de IKBY'nin jeopolitiğidir (Altürk, 2014, s. 314).

Söz konusu dönemde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler bozulduğundan Türkiye-IBKY ilişkileri daha da ileri taşınmıştır. Bu durum IKBY jeopolitiğinin Türkiye'nin Irak politikasına etkilerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle IKBY'nin sahip olduğu bu önemli jeopolitik özellik, Türkiye'nin bu bölgede ya da Irak üzerinde daima etkili olacağının açık bir göstergesidir.

IBKY sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklarının yanında jeopolitik konumuyla da Türkiye'nin dikkatini cezbeden bir yapıdadır. IKBY, Türkiye için siyasi ve ticari avantajlar sunan bir adaydır. Türkiye bu durumu Irak ile ilişkilerinin bozulduğu 2012'de fark etmiştir. Çünkü 2012 yılından sonra Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğalgaz ile ilgili IKBY Doğal Kaynaklar Bakanı, Türkiye'ye doğalgaz satışına başladığını açıklamış ve Türkiye'nin var olan gaz ihtiyacı bir nebze de olsa karşılanmıştır. İki taraf, bu tarihlerde karşılıklı görüşmeler yapmış geleceğı yönelik bir takım hedefler koymuştur. Bu

hedefler gerçekeştiğinde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğalgazın üçte biri IKBY'den karşılanmış olacaktır (Altürk, 2014, s. 314-315).

Genel olarak IKBY'nin Türkiye için birkaç noktada jeopolitik konum olarak önemli olduğunu görmekteyiz. IKBY özerk bir bölge olarak Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler bozulduğunda Irak ile Türkiye ilişkilerinin yeniden kurulmasında etkili bir aktör olmuştur. IKBY jeopolitiğinin en önemli unsurlarından biri de doğal kaynaklarıdır. Bu noktayı Türkiye özellikle 2012 yılında bunu net olarak görmüştür (Aydın, Özca, & Kaptanoğlu, 2007, s. 117).

Kısaca Türkiye için IKBY'nin jeopolitik önemi sadece bir sebepten ibaret değildir. Irak'ın bir parçası olarak IKBY ile iyi ilişkileri olan bir devlet bu doğal kaynaklardan, ticari hacminden ve zengin coğrafyasından yararlanabilir. Türkiye'nin Irak politikası için bu durum daha da önemlidir. Ayrıca IKBY'nin jeopolitiği, Irak için de önemlidir. Toprak ve su bir bölgenin en önemli doğal zenginlikleri olarak kabul edilirken IKBY'nin sahip olduğu coğrafi şartlar ekonomi sektörlerinin geliştirilmesi için de çok uygundur. 2008-2016 yılları Türkiye ile Irak ilişkileri açısından oldukça sorunlu bir dönem olmuştur. Gerilmeye başlayan Türkiye-Irak ilişkileri 2012'deki Tarık el-Haşimi krizi ve 2015'deki Başika kampı krizleriyle en gergin dönemini yaşamıştır. Bu krizler bir kez daha IKBY'nin coğrafi ve jeopolitik önemini Türkiye için ortaya koymuştur. Eğer IKBY, Türkiye ile Irak arasındaki bir bölgede olmasaydı, Türkiye'nin 2012 yılından sonraki Irak politikası bu kadar etkili olmayabilirdi. Bununla birlikte İran, Türkiye'nin Irak'taki nüfuzunu kontrol ettiği aktörler üzerinden bir şekilde engellemektedir. Kısacası IKBY'nin varlığı Türkiye'nin Irak üzerindeki politikalarının etkinliğini sağlayan faktörlerden biridir.

4.2. IKBY Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Irak'ın petrol yatakları; IKBY, Orta ve Güney Irak olmak üzere üç bölümde ele alınabilir. Bu bölümde amacımız Irak'ın petrol ve doğalgaz yataklarını anlatmaktan ziyade IKBY'nin sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının Türkiye'nin Irak'a dair politikalarında ne gibi bir etkiye sahip olduğunu analiz etmektir. 2012 sonrasında Türkiye-Irak ilişkilerinde öne çıkan ve altı çizilmesi gereken konular şunlardır: Bozulmaya başlayan Türkiye ile Irak ilişkileri, Erbil ve Ankara arasındaki petrol anlaşması ve bu anlaşma ile Türkiye'nin IKBY ile her geçen gün iyileşen ilişkileri, Türkiye'nin Bağdat yönetimiyle yaşadığı siyasi ve ekonomik krizler.

IKBY’de bulunan doğalgaz ve petrol kaynakları özellikle 2012’den sonra IKBY ile başlayan anlaşmalar Türkiye’nin Irak’taki pozisyonunu güçlendirmede önemli bir etkiye sahip olmuştur. 2008 yılında Türkiye’nin IKBY’ye yönelik politikası göz önüne alındığında ciddi siyasi revizyonların olduğunu söylemek mümkündür. 2008 yılında Türkiye-IKBY arasında başlayan görüşmelerin sonucunda Ankara’nın Erbil ile doğrudan diyaloga geçmesi ve ABD ile aktif işbirliğine gitmesi olumlu sonuçların doğmasına imkân sağlamıştır. Türkiye’nin doğrudan temasları birçok amaca yöneliktir. Ancak en önemli amacın IKBY ile geliştirilen ilişkilerle Irak üzerinde baskı politikası oluşturmak ve kendi güvenliğini sağlamaktır. Taraflar, aralarındaki sorunun çözümünde bu işbirliklerini bir araç olarak görmeye başlamıştır. Türkiye’nin IKBY politikasında değişikliğe gitmesinde ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi fikri büyük ölçüde etkili olmuştur (Acun, 2017). IKBY’nin sahip olduğu doğal kaynakların Türkiye’nin Irak’taki pozisyonuna etkisinden bahsetmeden önce Türkiye’nin genel olarak enerji politikalarından ve bunun ekonomiye olan etkisinden bahsetmek daha doğru olacaktır. Genel olarak Türkiye ekonomik büyümesini devam ettirmek için enerji güvenliğini sağlamak zorunda olduğunu bilmektedir. Türkiye yeterli enerji kaynaklarına sahip olmadığından enerji ihtiyacı ve güvenliğini ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin tespit edilen petrol rezervi 294,8 milyon varildir. Bu rakam Türkiye için çok yetersizdir. Bu veriden de anlaşıldığı üzere Türkiye, petrol kaynakları bakımından yetersizdir. Türkiye hem petrol hem de doğalgaz ihtiyacını daha çok Rusya ile İran’dan tedarik etmektedir (Baykal, 2015a, s. 44-47). Irak ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya göre, Türkiye ihtiyaç duyduğu kadar petrol kullanabilmektedir. Yine bu anlaşmaya göre istediği kadar petrolü Irak’tan boru hatları yoluyla Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya ulaştırma hakkına sahiptir.

Bu çerçevede 2005 yılından itibaren IKBY’de başlayan yoğun petrol arama faaliyetleri sonucu 45 milyar varillik ham petrol rezervinin bölge sınırları içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. IKBY sınırları içerisinde kalan doğalgaz rezervi ise 5.6 trilyon m³ olarak tespit edilmiştir. Dünyanın en önemli ve en çok bilinen petrol şirketi Exxon Mobil Irak yönetiminin tüm itirazlarına rağmen IKBY ile petrol anlaşması imzalamıştır. Bu şirket Kerkük ve Kerkük’ün etrafındaki tartışmalı bölgelerde de faaliyet göstermiştir. 2006 yılında IKBY irili ufaklı yaklaşık 40 petrol şirketiyle yapılan kontratlar neticesinde hızlı bir şekilde arama ve keşif faaliyetleri başlamıştır (Baykal, 2015a, s. 44-47).

2007 yılında bölgeye gelen Birleşik Arap Emirlikleri kökenli Dana Gaz, Kanada şirketi Western Sands And Heritage Oil ve İngiliz Sterling Energy gibi enerji şirketleri IKBY ile anlaşmış ve bölgede faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. IKBY aynı dönemde; ABD kökenli Hunt Oil Company, Fransız Perenco Hindistan Kökenli Reliance Oil, Alman OMV petroleum Exploration, İngiliz Gulf Keystone ve başka birçok firma ile anlaşmalar imzalamıştır. 2007 yılından sonra yaptığı bu anlaşmaların Irak Anayasası ile çelişmediğini ileri sürmüş ve 20 civarında uluslararası firmayla enerji konularında anlaşma imzaladığını duyurmuştur. Bütün bunlarla birlikte “Gulf Keystone”un Ağustos 2009’da kuzeyde, Türkiye sınırına yakın Şeyhan bölgesinde keşfettiği büyük petrol rezervi yeni bir dönüm noktası olmuştur. Bu petrol kaynağının keşfi IKBY’yi enerji piyasasının en önemli aktörlerinden biri haline getirmiştir. Büyük petrol firmaların bölgede olması ve petrol araması Bağdat karşısında IKBY’nin elini daha çok güçlendirmiştir. Bu durum, Irak Merkezi Hükümeti’nin tepkisine yol açmıştır (Balcı, 2014, s. 11-12).

IKBY Exxon Mobil ile anlaşma imzaladıktan sonra Türkiye ile iki önemli karara imza atmıştır. Birincisi Türkiye ile IKBY arasında yeni bir boru hattı inşa etmek. Bu boru hattı IKBY’nin petrol ve doğalgazını Türkiye’ye ve oradan da dünyaya pazarına taşıyacaktır. İkinci karar ise Türkiye’nin resmi enerji şirketlerinin IKBY içine girmesinin önünü açmaktır. Bu sebeple Irak hükümeti, IKBY ile çalışan petrol şirketlerini kara listesine almıştır (Erkmen, 2003d, s. 92-94). IKBY’nin sahip olduğu petrol ve doğalgaz enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Türkiye hayati bir role sahiptir. Bu bağlamda IKBY’nin Türkiye üzerinden enerji ihraç etmesine karşı çıkan merkezi yönetimle arasında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu yüzden Irak yönetimi hem enerji şirketleriyle petrol konusunda anlaşma yapma yetkisinin hem de petrol ihracatına onay verme yetkisinin kendisinde olduğunu ileri sürerek petrolün mevcut hatlarla uluslararası pazarlara ulaştırılmasına kendisinin onayı olmadığı için müsaade etmeyeceğini deklare etmiştir. Hatta Irak merkezi yönetimi Türkiye’nin IKBY’yle kurduğu ilişkilere özellikle de petrol ve doğalgaz meselesine tepki göstermiş ve bu ilişkilerin mahiyeti konusunda çekincelerini sürekli dile getirmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere, 2009 yılında Türkiye sınırlarına yakın Şeyhan bölgesinde 10 milyar m³ üzerinde petrol keşfedilmesi üzerine Türkiye ile IKBY arasında Kerkük–Yumurtalık boru hattı hariç yeni bir boru hattı inşa edilmeye başlandığını hatırlamak gerekir. Merkezi Irak Yönetimi’nin rızası olmamasına rağmen IKBY Hükümeti iki yıl içerisinde

bu boru hattının kendi sınırları içindeki bölümünü tamamlamıştır. Böylece IKBY Türkiye üzerinden kendi petrolünü uluslararası pazarlara sunma fırsatını yakalamıştır (Dalar, 2015, s. 60-63).

Şekil 3

(Irak ile Türkiye arasındaki boru hatları, IKBY ile Türkiye Yeni boru hatları)

Kaynak : http://www.pukmedia.com/EN/RU_Direje.aspx?Jimare=37372.

Kerkük petrolünün ihracı, IKBY'nin petrol politikası, IKBY'nin IŞİD'ten geri aldığı bölgeler; IKBY ile Irak arasında temel sorunlara neden olmuştur. Dolayısıyla IKBY'de bulunan doğalgaz ve petrol kaynakları ve bu doğrultuda yapılan anlaşmalar, Türkiye'nin Irak'taki pozisyonunun güçlendirmiştir (Erkmen, 2003d, s. 92-94). Burada önemli bir hatırlatma yapmak gerekir; Eylül 2010'da Bağdat'ta Ankara ile Bağdat arasında imzalanan anlaşma ile kriz durumunda iyileşmeler olmuş ve Türkiye ile Irak arasındaki Kerkük-Ceyhan boru hattından petrol sevkiyatı 15 yıllığına yeniden Türkiye'ye verilmiştir. Bu anlaşmaya göre, gümrük vergileri ve depo vergilerini Irak ödeyecektir. Kerkük-Ceyhan petrol boru hattı projesi, 1977 yılında yürürlüğe girmiş ve ilk akış aynı yıl gerçekleştirmiştir. Bu boru hattının vanası IŞİD saldırıları nedeniyle 2014'te birçok kez kapatılmıştır. Irak hükümeti, Kerkük-Ceyhan petrol boru hattını stratejik öneminden dolayı bir koz olarak kullanmak istemektedir (Baykal, 2014a, s. 72).

Irak Merkezi Yönetimi'nin önceliklerinden biri enerji üretimi hızlandırmak ve arttırmaktır. Çünkü Irak gelirlerinin %95'ine yakını enerji sektöründen karşılanmaktadır. Bağdat yönetiminin diğer bir amacı ise enerji sektörünün merkezden yönetilmesidir. Irak'ın kendi imzaladığı kontratlar da enerji şirketleri üzerinde baskı oluşturmakta ve Irak hükümetine faaliyetlerini kontrol etme yetkisi vermektedir. IKBY ise bölgedeki enerji kaynaklarını merkezi yönetimden bağımsız bir şekilde yönetmek istemektedir ve merkezi hükümetin etkisinden uzak, ekonomik bağımsızlığını kazanabilecek bir pozisyona ulaşmaya çalışmaktadır. Bu noktada Irak hükümeti'nin temel hedefi, Kerkük petrolünün IKBY'nin eline geçmesini önlemektir. Bunun için IKBY ile anlaşılan büyük şirketler üzerinde baskı oluşturmaya devam etmiştir (Baykal, 2014a, s. 72-73).

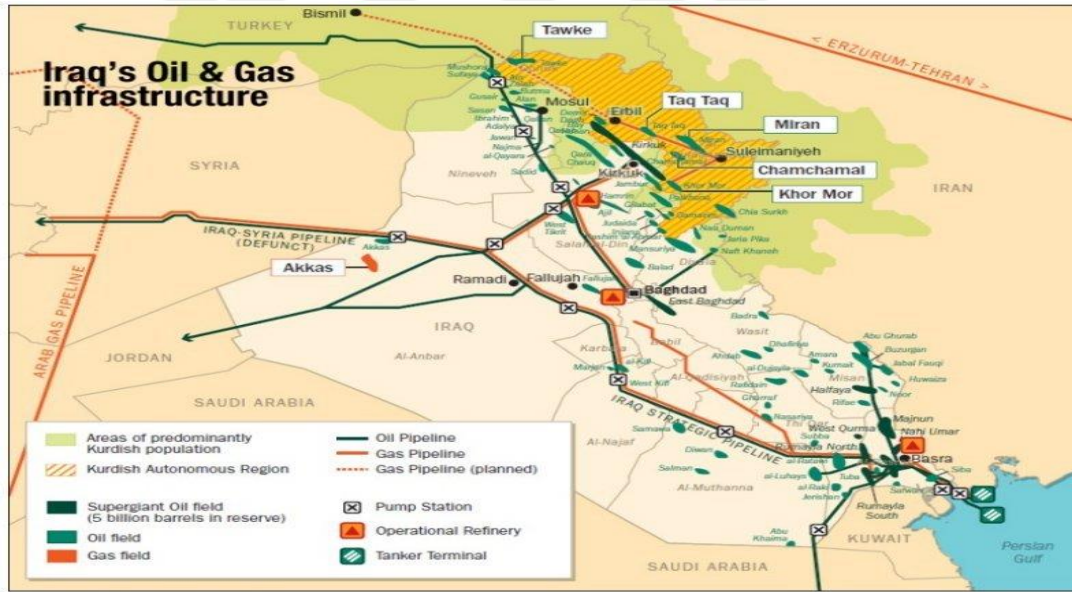
Türkiye'nin jeopolitiği, güvenliği ve istikrarı bir bakıma Ortadoğu'ya bağlıdır. Bu bağlamda enerji ve güvenlik politikalarının merkezinde yakın coğrafya oldukça etkilidir. Irak, Kerkük-Ceyhan'a alternatif olarak kendi toprakları üzerinden petrol ihraç edebileceği nokta Basra Limanı'nı görmektedir. 2012 yılında Basra Limanı'ndan günlük 1,5 milyon varil petrol ihraç etmiştir. Bu rakam Irak için yeterli değildir. Irak'ın batısından Suriye'nin Akdeniz kıyasına ulaşan Kerkük-Banyas petrol boru hattı ilk zamanlarda günlük 700,000 varil petrol taşıma kapasitesine sahipti. Kerkük-Banyas petrol boru hattı 2003 yılında Irak'ın işgali sırasında zarar gördüğünden beri atıl kalmıştır. 2010'da gerekli işlemler yapılarak tekrardan kullanıma açılrsa da Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı, bu boru hattı kullanılamamaktadır. Güneyde ise tek boru hattı Irak-Suudi Arabistan arasındaki petrol boru hattıdır. Bu petrol boru hattının inşasına 1980 yılında başlanmış; Saddam Hüseyin döneminde tamamlanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra Suudi Arabistan boru hattını kapatmıştır. Boru hattı Irak'taki petrolü Kızıl Deniz'de bulunan Suudi terminaline taşımaktaydı. Bu hattı 27 yıl boyunca Suudi Arabistan kendi sınırları içerisinde doğalgaz taşımak için kullanmıştır. Ama Irak hükümeti Şiilerin eline geçtiği günden beri gerek İran baskısından gerekse de içerdeki Şiilerin baskısı ile bu boru hattı kullanılmamıştır (Baykal, 2014a, s. 73-74).

Irak, savaş sonrası ekonomik darboğaza girdiğinden dolayı bu sorunu aşmak için sınır kapılarını daha aktif kullanmayı hedeflemiştir. IŞİD'in saldırıları sonrasında Suriye'den geçen Irak'a ait petrol boru hattı kullanılamaz hale gelmiştir. Irak petrolleri sadece Türkiye üzerinden Ceyhan boru hattı vasıtasıyla dünya pazarlarına ulaşmaktadır. IŞİD'in ilerlemesi üzerine geri çekilen Irak ordusu birçok şehri terk etmiştir. 2014'ten

sonra IKBY güçleri Irak ordusunun boşalttığı bölgeleri kontrol etmeye başlamıştır. IKBY tartışmalı bölgelerin büyük çoğunluğunun kontrolünü sağladığı gibi petrol sahalarının da kontrolünü sağlamıştır. Bu bölgelerde kontrol sağlandıktan sonra Kerkük petroleri IKBY'deki boru hattına bağlanmıştır. Ancak Irak; Suriye ve Suudi Arabistan'daki petrol boru hatlarının güvenliği ve istikrarı konusunda emin olmadığından dolayı en güvenli yol olan Kerkük-Ceyhan petrol boru hattını kullanmayı istemiştir. Bu yüzden 2014 yılından sonra hem Türkiye'nin Irak'taki pozisyonu için hem de Türkiye'nin Irak politikası için bu faktörün önemi daha da artmıştır. Ayrıca Türk petrol şirketleri IKBY'deki petrol üretiminde de faaliyet göstermeye başlamıştır. (Baykal, 2014a, s. 62-63-87-86).

Şekil 4

(Irak tüm petrol boru hatları)

Kaynak : <http://www.vividmaps.com/2015/12/iraqs-oil-and-gas-infrastructure.html>

Irak petrolünün %11'i IKBY topraklarında bulunmaktadır. Irak Merkezi Hükümeti'nin öngörüsüne göre Kürtlerin petrol sahalarına ve güçlü bir ekonomiye sahip olması bölgenin Irak'tan ayrılmasını hızlandıracaktır. Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler, petrol ve doğalgaz potansiyeline ve güvenlik politikalarına dayanmaktadır. Bu yüzden IKBY ile Türkiye'nin enerji konusunda anlaşmaya çalışması Merkezi Irak Hükümeti'nin tepkisine neden olmuştur. Ancak Bağdat yönetiminin engellemelerine rağmen Erbil ile Ankara arasında enerji alanında 50 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır.

IKBY'nin Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na göre şimdiye kadar IKBY, Türkiye üzerinden günlük 700 bin varil petrol ihraç etmiştir. Türkiye ekonomisi 2010 ile 2012 yılları arasında yüzde 6 oranında büyümüştür. Türkiye ekonomik büyümesini devam ettirmek için kendisinin enerji güvenliğini sağlamak ve bunu istikrarlı bir duruma getirmek zorundadır. Çünkü Türkiye doğalgaz ithalatının %58'ini Rusya'dan ve %18'ini İran'dan yapmaktadır. Ancak Türkiye enerji kaynaklarının arz güvenliğini bir tehdit olarak hissetmektedir. Özellikle Rusya ve İran bazı durumlarda enerji sevkiyatını Türkiye'ye karşı bir tehdit olarak kullanmaktadır. Bu yüzden de IKBY'nin enerji kaynakları Türkiye için büyük bir önem arz etmektedir. Doğal Kaynaklar Bakanı Ashti Hawrami, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğalgaz ile ilgili olarak verdiği demeçte: *“2015 yılının Temmuz’unda 18-24 ay içerisinde Türkiye’ye doğalgaz satışına başlamayı düşündüklerini”* açıklamıştır. Irak'ta 3 trilyon metreküplük bir rezerv olduğunu hatırlatan Hawrami, Türkiye'ye gelecek yıllarda yapılacak satışın 15 milyon metreküp bulacağını sözlerine eklemiştir. Bunun gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının üçte biri IKBY'den karşılanmış olacaktır (Altürk, 2014, s. 317). Bütün bunların bir sonucu olarak IKBY ile Türkiye arasında bir doğalgaz boru hattı inşa edilmeye karar verilmiştir. IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığı sitesinde boru hattının 2017 yılının başında faaliyete geçeceği belirtilmiştir. IKBY petrolü ilk olarak 13 Aralık 2013'te boru hattıyla Türkiye üzerinden ihraç edilmiştir. Bununla birlikte doğalgaz boru hattı IKBY için büyük bir sermaye getirisi de sağlayacaktır. Türkiye için IKBY'nin doğalgazı son derece önemlidir. Çünkü Türkiye üzerinden ihracatın başlaması ile ekonomik olarak büyümeye başlayacak bir diğer yandan da Türkiye'nin Rusya ve İran'a bağımlılığı azalacak ve Türkiye daha ucuz alım yapabilecektir. Türkiye'nin Rusya ile İran'dan aldığı bin m³ doğalgaz, IKBY'den aldığı bin m³ doğalgazdan 200-250 dolar daha ucuzdur. Bu bağlamda Türkiye 2012 yılında doğalgaz alımı için 60 milyon dolardan daha fazla bir harcama yapmıştır. IKBY ile yapılan anlaşma ve Invest Group'a göre IKBY'den bin m³ doğalgaz için 200-250 dolar daha ucuza alması, Türkiye için son derece önemlidir. Çünkü Türkiye'nin önceki yıllarda enerji için harcadığı para bu anlaşma ile büyük ölçüde azalacaktır (Qadir, 2014).

Kısaca; IKBY'nin enerji kaynakları sadece Türkiye'nin Irak politikası ve ekonomik kalkınması için değil, enerji konusunda Rusya ile İran'a olan bağımlılığını azaltmak ve Irak'taki siyasetine katkıda bulunması nedeniyle de önem arz etmektedir. IKBY ile ilişkiler, Türkiye'nin Irak doğalgazına ve petrolüne daha kolay ve ucuz ulaşmasının

yolunu açmaktadır. Türkiye ile IKBY arasında yapılan 50 yıllık enerji anlaşması bu bağlamda tarihi bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre çok daha ucuza doğalgaz alabilecek, siyasi olarak bölgede güçlenecek ve ekonomik büyümesini hızlandırabilecektir. Diğer taraftan Türkiye'den geçen petrol ve doğalgaz boru hatlarından alınan gümrük vergileri Türkiye için büyük bir sermaye kazandırmaktadır. Yumuşak güç ilişkisi içerisinde gelişen politikalar 2014 yılına gelindiğinde IKBY petrolünün Türkiye'ye boru hatlarıyla transferi konusunda önemli bir döneme evrilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Irak'taki nüfuz alanına doğrudan etki eden en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Türkiye, gerektiğinde Bağdat'a karşı bunu siyasi bir kart olarak kullanabilmektedir. Çünkü Irak'ın yeniden inşa edilmesi için eldeki petrolün dünya pazarına ihraç edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı Irak bir şekilde Türkiye'yle anlaşmak zorunda kalacaktır. Özellikle 2014 yılında Irak, IŞİD gibi büyük bir sorunla yüz yüze gelmiştir. IŞİD'ten kurtarılan bölgelerin yeniden inşası için büyük bir kaynağa ihtiyaç vardır. IKBY'nin enerji kaynaklarına sahip olması, Türkiye'nin Irak'taki pozisyonu için önemlidir.

4.3. Irak ile Türkiye Arasındaki Ticari İlişkiler

Irak ile Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin gelişmesi iki devletin yararına olduğu açıktır. Bu çerçevede ticarî ilişkilerin son yıllarda hacim olarak arttığı istatistiklerden rahatlıkla okunabilir. Irak ile Türkiye arasındaki ticaretin büyük bir kısmı IKBY üzerinden yapılmaktadır. Son birkaç yıldır ticarete ait rakamlarda rekor kırılmıştır. Özellikle 2008 yılından sonra Türkiye, IKBY merkezli bir ticari ilişkiyi incelemektedir.

Irak'ın yeniden yapılanması için savaş sonrasında Türk şirketleri faaliyete geçmiş ve potansiyellerini göstermişlerdir. Türkiye bu anlamda Irak'ta etkin olmuştur. Irak Türkiye ve IKBY arasındaki ticari ilişkiler kara yoluyla Habur Sınır Kapısı aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda Türkiye ile IKBY ticari ilişkilerini daha da geliştirmek için yeni bir sınır kapısı açma girişimlerine devam etmektedirler (Kuzey Irak'ta, 2010).

Türkiye'nin IKBY ile ticari ilişkileri ve iş yapan Türk şirketleri dikkate alındığında yumuşak güç çerçevesinde yer alan ekonomik temellere vurgu mahiyetinde, ticareti öne çıkardıkları görülecektir. Bu bağlamda bu ekonomik temel Türkiye ile Irak ticari ilişkileri ve Türkiye'nin Irak politikası için yol açıcı olarak değerlendirilebilir. Türkiye, Irak'ın tüm kesimleriyle ilişkilerini geliştirme hedefi çerçevesinde IKBY ile de her alanda yakın işbirliği içinde bulunmaktadır. Türkiye'nin Irak'taki politik ve ekonomik üstünlüğü için ikili ticaretin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Çakmak, 2011, s. 128-130).

Habur Sınır Kapısı, ticari ilişkilerde kilit bir rol oynamaktadır. Çünkü Türkiye'nin IKBY ve Irak'la ekonomik ve ticari ilişkileri bu sınır kapısına bağlıdır. Türkiye, Irak'a yaptığı ihracatın %80'ini IKBY'ye yapmaktadır. Irak ve IKBY'de tüketilen ürünlerin yaklaşık yüzde 80'i Türk mallarıdır. Bununla birlikte on binlerce Türk şirketi orada varlığını devam ettirmektedir. (Dalar, 2015, s. 59).

IKBY'nin bu kadar önemli olmasının birçok sebebi vardır. Ama en önemlisi Irak'ın Türkiye'yle olan tüm sınırlarının Kürtlerin kontrolünde olmasıdır. Bunun yanı sıra Irak hükümetinin zayıflığı, istikrarsızlığı ve güvensizliği de önemli sebeplerdendir. Bu yüzden IKBY, bölgedeki doğal kaynakların kontrolünü, sınırlarda ticaretin kontrolünü ve bütün bu faaliyetlerin güvenle sürdürülmesini de garanti etmektedir. IKBY ile Türkiye'nin gelişen ilişkileri aynı zamanda temelini Ankara ile Erbil yönetiminin yaptığı enerji anlaşmasından almaktadır ki bu da ikisinin ekonomik büyümesinde büyük rol oynamaktadır. Son yıllardaki rakamlara bakılınca Irak, Türkiye'nin Almanya'dan sonra ikinci büyük ticari partneri konumuna yükseldiği görülmektedir. Irak'a yapılan ihracat 2013 yılında en yüksek seviyesine ulaşarak 12 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (Irak Ülke, 2017, s. 13). Bu ihracatın önemli bir kısmı ise Habur Sınır Kapısı üzerinden karayolu ile gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan Türkiye'nin IKBY ekonomisinde ne denli güçlü olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Gıda maddeleri, inşaat, beyaz eşya, turizm ve daha çoğaltılabilecek birçok ticari ürün Habur Sınır Kapısı'ndan gerçekleşmektedir (Bölükbaşı, 2016, s. 198). Bu anlamda IKBY'nin, Türkiye için önemi ortadadır. Coğrafi konum olarak güvenlik ve siyasi gelişmeler nedeniyle Habur Sınır Kapısı'nın kontrolünü elinde tutan IKBY, bu pozisyonunu zamanla politika ve ekonomik anlamda bir avantaja dönüştürmüştür (Aydın, Özca, & Kaptanoğlu, 2007, s. 111). Bu yüzden Türkiye'nin 2007-2012 yılları arasındaki süreçte ya da şimdiye kadar IKBY politikasının iki temel niteliği bulunmaktadır. Ama en önemli nitelik, IKBY ile yapılan dış ticarettir. Bununla birlikte Türkiye'nin IKBY'deki ticari yatırımlarının yanında Irak içindeki Sünni Araplar üzerinde de büyük tesiri olmuştur. Ancak Irak ile Türkiye ticari ilişkilerine bakıldığında IKBY'de Kürtler'in yeniden yapılanmasını Türkiye üstlenmiştir diyebiliriz. Başka bir ifadeyle Türkiye bölgede büyük yatırımlar yapmakta ve bundan büyük faydalar elde etmektedir. (Gümüş, 2013).

IKBY, özellikle Habur Sınır Kapısı üzerinden Irak'a Türkiye'den giden inşaat malzemeleri için bir köprü olmuştur. Türkiye'nin Irak'taki pozisyonu için IKBY ihracatının can damarı olan Habur Sınır Kapısı'nın faal ticari bir alan olduğu Türkiye

tarafından daha iyi anlaşılmaktadır. Kapı, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde ve bölgeye siyasi istikrar sağlamada büyük bir rol oynamıştır. Son yıllarda siyasi sorunlar ve terör olayları nedeniyle bir kaç hafta kapalı kalan Habur Sınır Kapısı ihracatçıların milyonlarca dolar zarara uğramasına neden olmuştur. Bu olaylar bile IKBY'nin sahip olduğu ticari yolların Türkiye için önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır (Ozğan, 2017). Türkiye'nin Irak'a gerçekleştirdiği ihracatın en yüksek olduğu yıl 2013 ve yaklaşık rakam 12 milyar dolardır. IŞİD'in Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesine kadar olan süreçte Ocak - Mayıs döneminde, Irak'a olan ihracatı %11,5 artmıştır. Ama 2015 ve 2016 yıllarında gerilemeye başlamıştır. Devam eden yıllarda Irak'a Türkiye'nin ihracatı sırasıyla 8.6 ve 7.6 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu rakamın da nispeten yüksek olmasında IKBY'nin rolü vardır.

Tablo 1
(Türkiye – Irak Dış Ticaret Değerleri (milyon dolar))

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2006	2.589	121	2.710	2.468
2007	2.845	118	2.963	2.727
2008	3.917	133	4.050	3.784
2009	5.123	120	5.243	5.003
2010	6.036	153	6.189	5.883
2011	8.310	86	8.396	8.224
2012	10.830	149	10.979	10.681
2013	11.958	146	12.104	11.812
2014	10.896	268	11.164	10.628
2015	8.558	297	8.855	8.261

2016	7.640	836	8.477	6.804
------	-------	-----	-------	-------

Kaynak : <https://www.ekonomi.gov.tr>.

Tablo 2
(Türkiye – Irak Dış Ticaret Değerleri (milyon dolar))

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2011	8,31	0,87	9,18	7,44
2012	10,82	0,15	10,97	10,67
2013	11,95	0,15	12,10	11,80
2014	10,90	0,27	11,17	10,63
2015	8,56	0,30	8,86	8,26
2016	7,64	0,26	8,85	6,80

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>.

Yukarıdaki tablolar ithalat ve ihracat rakamlarını göstermektedir. Bu rakamların ürün bazında neyi ifade ettiğine bakıldığında; ayçiçeği ve pamuk tohumu yağları, mücevher, altın ve sarrafiye, buğday unu, demir ve alaşımsız çelik çubuklar ve kanatlı ürünler olduğu görülecektir. İhraç ürünlerinde; altın (işlenmemiş), petrol ve petrol ürünleriyle, plastikten döküntü kalıntı ve hurdalar olduğu tespit edilebilir. (Irak Ülke, 2017, s. 13).

Irak'ta yaşanan son olayların gölgesindeki ticari ilişkilere bakıldığında şu verilere ulaşılmaktadır: *“Habur’dan 2014 yılından önce yaklaşık günde 2 bin 150 araç çıkış yapıyorken 2014 yılından sonra, özellikle Haziran ayından sonra yaklaşık günlük bin 70 araç ve Temmuz ayında bin 300 aracın çıkış yaptığı görülmektedir. Bu olayların iki devlet arasındaki ticareti olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür”* (Türkiye-Irak, 2014). İKBY kendi sahasında IŞİD’le mücadelede güçlü çıktığından yıkıcı bir sonuçlakaşlaşmadığını gözlemleyebiliriz. Ama 2017 yılında İKBY’nin yaptığı referandum bir ay içerisinde bu ticari ilişkileri büyük bir ölçüde düşürmüştür.

Genel olarak IKBY ile Türkiye arasında böyle bir ilişki olmasaydı, Türkiye ile Irak arasında gelişen ihracat hacminin bu denli yüksek olması mümkün olmayabilirdi. IKBY'nin güvenliği olmasaydı Türkiye'den yapılan ihracat hacminin büyümesi sağlanamayabilirdi. 2014 yılında bu test edildi. Musul'un IŞİD unsurlarınca işgali Türkiye'nin ithalat ve ihracat rakamlarına doğrudan yansımıştır. 2008 yılından sonra Türkiye ile Irak arasında derin bir ticari ve ekonomik işbirliğinden söz edilebilir. Bu bağlamda IKBY, Türkiye ile Irak arasında ticari ilişkilerde bir köprü görevi görmüştür. Güvenlik sorunları Türkiye ve Irak ticaret rakamlarının azalmasına neden olduğu IŞİD ve 2017 yılındaki referandum örnekleriyle görülmüştür. IKBY, Habur Sınır Kapısı'nı kontrol ettiğinden Türkiye'nin Irak politikası üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu görmekteyiz.

4.4. Irak'tan Türkiye Göçü Azaltmada IKBY'nin Önemi

Ortadoğu ve dünyada günümüzdeki en önemli konulardan biri mültecilik ve göçmenliktir. Bu çerçevede Irak'ın siyasi ve ekonomik durumu iyi olmadığından barış ve huzur temin edilmediğinden dolayı Iraklılar sürekli bir şekilde ülke dışına göç etmeye devam etmektedirler. Bu yüzden Irak dışına yönelik göçün en önemli durakları komşu devletler olmuşlardır. Bununla birlikte Mart 2011 tarihinde başlayan ve bütün Suriye'ye yayılan kitlesel gösterilerin Suriye rejimi tarafından sert bir şekilde bastırılması insani bir felakete neden olmuştur. Mülteci krizi ya da devlet dışına göç dünyanın son yirmi yılda tanık olduğu en şiddetli ve ağır göç krizi haline gelmiştir. Nisan 2013 tarihinde kurulan terör örgütü IŞİD daha sonra Suriye ve Irak el-Kaidesinden kopmuştur. IŞİD 2013 yılının Mart ayında Suriye'nin Rakka kentini ele geçirmiş ve daha sonra Suriye'nin büyük yerlerini kontrol etmiştir. Bununla beraber 2013 yılının sonunda Irak'ta Felluce'yi ve Ramadi'yi ve daha sonra 2014 yılının Haziran ayında da Musul'u ele geçirmiştir. Bunun üzerine büyük mülteci krizleri başlamıştır. Bu sebeplerle milyonlarca Suriyeli ve Iraklı ya ülke dışına ya da ülke içindeki güvenli ve emniyetli yerlere göç etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda Irak'ın göç meselesinden bahsetmemekteyiz. Çalışmamız Suriye ve Irak'ta son dönemde yaşananların göç meselesini nasıl tetiklediğini ve IKBY'nin kabul ettiği mültecileri konu edinmektedir. Çünkü 2003 yılından sonra IKBY binlerce Iraklıyı kabul etmiştir. Bunun en temel sebebi 2003 yılından sonra Irak'ın en güvenli ve en istikrarlı yeri olmasıdır. Son yıllarda IŞİD ve iç çatışmalardan kaynaklanan terör nedeniyle milyonlarca mülteci kaçak yollardan Türkiye ve IKBY'ye göç etmiştir. Ancak bizim bu

çalışmadaki amacımız IKBY'ye gelen göçmenlerin Türkiye'nin Irak politikası üzerindeki etkisini incelemektir.

Suriye'de 2011 yılının Mart ayından başlayan karşılıklı çatışmalar sonucunda krizin giderek tırmanmasıyla birbiriyle silahlı mücadele yürüten taraflar arasında kalan ve devlet sınırlarına yakın kısımlarda yaşanan sivil halk; Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Irak'a özellikle de IKBY'ne göç etmeye başlamışlardır. Bu durumda Türkiye, Suriyeli mülteci sayısının en yoğun olduğu devletlerden biri haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle Türkiye en çok Suriyeli mülteci barındıran komşu devletlerin başında gelmiştir (Vatandaş, 2016, s. 6-7).

Türkiye'ye Suriye'den ilk toplu nüfus hareketi 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay'ın Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısından 252 kişilik bir grupla başlamıştır. Daha sonra bu göçmen hareketi dört buçuk yıl boyunca aralıksız devam etmiştir. Türkiye hükümeti de Suriye sınırına yakın noktalarda kamplar kurmuştur (Erdoğan & Ünver, 2013, s. 17). Türkiye, Suriye'deki krizin uzun süreli olmayacağını düşünmüştür. İç savaşın biteceğini ve Suriyeli sığınmacıların ülkelerine döneceklerini varsaymıştır. Bu yüzden Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların hukuki durumu 2013 yılına kadar belirsizliğini korumuştur. Bundan dolayı bir ara formül olarak Türkiye'ye gelen mülteciler "misafir" statüsünde kabul edilmiştir (Vatandaş, 2016, s. 7).

Şimdiye kadar Türkiye'de yaşayan sığınmacıların toplam sayısı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ama AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) raporları Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar hakkında şimdiye kadar yapılmış olan en kapsamlı çalışmalara sahiptir. AFAD tahminlerine göre 23 Ağustos 2013 tarihinde 200 bin 386 Suriyeli sığınmacı vardır. BM raporlarına göre ise 2013 yılı sonunda Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıları sayısı bir milyon aşacaktır (Afet, 2013, s. 12). Ne var ki Suriye'deki çatışmalar daha da kötüleşmiştir. Özellikle 2013-2014 yıllarında Türkiye ve Suriye'ye komşu diğer devletler ciddi bir sığınmacı sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye'deki süreçte temel yetkili kurum olan ve kayıtları yapan İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün BMMYK'ye verdiği sayılara göre 20 Ekim 2015 tarihi itibarıyla Türkiye'de Suriyeli mültecilerin sayısı 2 milyon 72 bin 290 kişiye ulaşmıştır. Türkiye'deki Suriyeliler hakkında diğer bir faktör de doğumdur. Doğumlar yaşanan artışları tetiklemektedir. Bu çerçevede Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin toplam sayısının 2012 Kasım ayında 2,1 milyonu kayıtlı olmak üzere 2,2-2,5 milyon arasında olduğu söylenebilir (Erdoğan & Ünver, 2013, s. 17). BM'ye göre

ise 2.715.789 kayıtlı Suriyeli sığınmacı vardır. Buna karşılık AK Parti Ankara milletvekili Yalçın Akdoğan, Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sığınmacı sayısını 2 milyon 733 bin 784 kişi olarak açıklamıştır. Suriyeli mülteciler Türkiye için siyasi, sosyal ekonomik olarak büyük bir sorundur. Genel olarak 2011 yılından şimdiye kadar Suriye'den göçen birçok sığınmacı Türkiye'de Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Kilis, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlere yerleşmişlerdir.

Diğer bir taraftan Türkiye'ye büyük sayıda Iraklı sığınmacılar da gelmişlerdir. 2003 yılından sonra toplam iki milyona yakın Iraklı şiddetten, istikrarsız yönetimlerden ve çatışma ortamından güvenli yerlere yani diğer Arap devletleri ile komşu devletlere kaçmışlardır. Bunların bir kısmı da Türkiye'ye gelmiştir. BMMYK'nın 2007'de yayınladığı bir rapora göre Türkiye'de 10 bin Iraklı bulunmaktaydı. 2003-2008 yılları arasında Irak'ta yaşanan mezhep çatışmaları ve devam eden güvensizlik ve istikrarsızlık devlet dışına göçe ivme kazandırmıştır. Irak'tan en fazla göç eden grup Sünnilerdir. 2014 yılında IŞİD Musul'u ve diğer bölgeleri ele geçirirken Iraklılar yeniden büyük rakamlarla IKBY'ye ve Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20 Eylül 2016'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki konuşmasında Türkiye'de 2 milyon 700 bin Suriyeli mülteci ile 300 bin Afganlı ve Iraklının bulunduğunu bildirmiştir (Çetingüleç, 2017).

Suriye'nin bir komşusu da Irak'tır. Suriye iç savaşı ve çatışmalar 2013 yılının sonundan itibaren günden güne artarken Suriyeliler Irak'a kaçmaya başlamışlardır. Ancak Suriyelilerin büyük kısmı IKBY'de ikamet etmişlerdir. Suriye'den gelen Suriyeli mültecilerin Irak ve IKBY'ye erişimlerini engelleyen bir dizi unsur ortaya çıkmıştır. IŞİD'in Aralık 2013 ayının sonlarından itibaren Irak içindeki ilerleyişi bu unsurların başında yer almaktadır. 2014 yılında Suriye ve Irak arasındaki sınır bölgelerinin büyük bir bölümü IŞİD tarafından ele geçirilmiştir. Bu sebeple Ekim 2014 tarihinde 14 bin Suriyeli mülteci Türkiye sınırında bulunan ve Kasım ayında da açık tutulan İbrahim Halil sınır geçiş noktası üzerinden IKBY'ye girmiştir. IKBY'de 2014 yılında bir ekonomik kriz durumu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı böyle bir büyük sayıdaki mülteci grupları karşısında zorlanmıştır.

2014 yılının başında yayımlanan raporlar Suriye'den gelen ve Irak'ın diğer bölgelerinde ikamet eden mültecilerin büyük bir kısmının Anbar ilçesindeki el-kaim yakınlarında bulunan el-Ubeydi kampında ve çevre bölgelerde yoğunlaştığını tespit etmiştir. (Dışarıda Bırakılanlar, 2014, s. 22). Haziran 2014 tarihinde IŞİD'in Anbar ve Felluce'yi

ele geçirmesiyle birlikte orada yardım faaliyeti yürüten sivil toplum kuruluşları da kampları terk etmek zorunda kalmışlardır. 2014'te Suriye ve Irak'ta yaşanan terör saldırıları ve çatışmalar nedeniyle IKBY büyük mülteci kriziyle baş başa kalmıştır. Haziran 2014'te Irak'ın ikinci büyük kenti düşerken Irak'ta özellikle Sünni Araplar, Hristiyan, Ezidi ve Türkmenler büyük bir insani krizin için sürüklenmişlerdir. Anbar, Musul ve Irak'ın orta kesimlerinde süren şiddetli çatışmalardan dolayı kaçan halkın büyük çoğunluğu IKBY'ye göç etmiştir.

On binlerce Suriyeli IKBY'ye göç etmeye başlayınca IKBY hükümeti, BM ve uluslararası sivil toplum kuruluşları kamplar açmaya başlamıştır. İlk başlarda IKBY'de sekiz mülteci kampı bulunmaktaydı. Duhok'taki en büyük kamp olan Domiz'da Suriye'den gelen 50 binden fazla Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır (Dışarıda Bırakılanlar, 2014, s. 23). Bununla beraber BM verilerine göre Irak'ta son üç yılda ortalama beş milyon kişi evlerini terk etmiş ve bunların çoğu IKBY'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Irak Göç ve Göçmenler Bakanı Casım Elcaf Halih iç göçmen durumunda olan üç milyon kişinin üçte birinin Musul kentinden kaçan sivillerin oluşturduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte BM ve IKBY'nin İçişleri Bakanlığı'ndan elde edilen raporlara göre Musul, Duhok, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye kentinde iç göçmen ve Suriyeli sığınmacılar için yaklaşık 67 kamp oluşturulmuştur. IKBY İçişleri Bakanlığı ortak kriz koordinasyon merkezi Ağustos ayında yayımladığı son raporunda üç kentte Duhok, Erbil ve Süleymaniye'de iç göçmen ve Suriyeli sığınmacı olarak bulunanların sayısını yaklaşık 1 milyon 400 bin olduğunu açıkladı (Okudcu, 2016).

Türkiye'ye 60 kilometre uzaklıkta yer alan Duhok'ta 27 kamp bulunmaktadır. IKBY'de en fazla iç göçmen ve Suriyeli sığınmacı kabul eden vilayet olarak Duhok ön plan çıkmaktadır. Kerkük'te iç göçmenler için 7 kamp ve IKBY'nin başkenti Erbil'de hem iç göçmen hem de Suriyeli sığınmacılar için 13 kamp, IKBY'nin İran sınırına yakın Süleymaniye'de her iki göçmen tipi için 7 kamp bulunmaktadır. Ancak bu kamplarda 1.400 iç göçmen ve Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Çok fazla sayıdaki mülteci IKBY'yi hem ekonomik krize sürüklemiş hem de IKBY'nin sosyal yaşamını da olumsuz etkilemiştir. IKBY çok yakın bir coğrafya olduğu iç göçmenler buraya gelmeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca 2013'ten sonra IŞİD'in yaptığı katliamlardan dolayı Sünniler suçlanmıştır. Çünkü bazı Sünni gruplar IŞİD'e destek vermişlerdir (Okudcu, 2016). Bundan dolayı Sünni göçmenler güneye Şii bölgesine gitmektense IKBY'ye gitmeyi daha makul bulmuşlardır.

İç göçmen ve Suriyeli sığınmacılar için IKBY’de kurulan kamplar göçmenlerin Türkiye’ye yönelmesini engelleyici bir rol oynamıştır. Eğer IKBY de Irak’ın diğer yerleri gibi IŞİD’in eline geçseydi Türkiye daha büyük bir göçmen ve mülteci kriziyle karşı karşıya kalacaktı. Bu sayede Türkiye hem Sünnilere daha fazla destek olabilmıştır hem de insani yardım etmek için daha rahat hareket edebilmiştir. Aksi taktirde çok daha fazla Kürt, Arap ve diğer etnik gruplar IŞİD’den kurtulmak için Türkiye’ye gitmek zorunda kalacaktı. Nitekim bu durumun Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yaşamını da daha olumsuz etkileyeceğini eklemek gerekir. Bu noktada IKBY olumlu bir rol oynamıştır. Bu yüzden göç ve mülteciler sorunu IKBY’nin onlara yardımları Türkiye’nin Irak’taki pozisyonunda önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada IKBY’nin büyük bir şekilde etkili bir faktör olduğu söylenmelidir.

4.5. IKBY, Türkiye ve İran Arasında Denge Kurmak

ABD, 2003 yılında Irak’ı işgal ettikten sonra Irak’ın siyasal sistemi büyük değişim geçirmiştir. Bu tarihten sonra Irak’ın üç bölge ayrıldığını görmekteyiz. IKBY’nin var olduğu sahada 1991 yılından bugüne kadar kontrol Kürtlerde olmuştur. 2003’ten sonra da bu konum ve kontrol daha da güçlü bir hale gelmiştir. Güney ve bazı bölgelerde çoğunluğu Şiiler oluşturmaktadır. Ancak ABD’nin 2003 yılındaki işgalinden sonra Şiiler kurulan yeni hükümetlerin en güçlü ve en önemli mezhep gruplarından biri haline gelmişlerdir. Daha doğrusu yeni siyasi sürecin öncüleri Şiiler olmuştur. Bu yüzden Irak’ın hem siyasal sistemi hem de iç politikası yeni bir denge arayışıyla karşı karşıya kalmıştır. Başka bir ifadeyle Irak’ta işgal sonrası siyasal yapıdaki dengesizlikler, büyük ölçüde etnik ve mezhepsel düzlemde şekillenmiştir (Ali al-Safoq, 2016, s. 33-36). Bunda Sünni olan Baas rejimi ve Saddam’ın devrilmesi etkili olsa da İran’a karşı olan ABD’nin buna göz yumması paradoksal açıdan irdelenmesi gerekmektedir.

Irak’ta Geçici Ulusal Meclis’in kurulması amacıyla 30 Ocak 2005’te yapılan genel seçimlerde Şiiler, Birleşik Irak Koalisyon Listesi adıyla katılmışlar. Seçimde meclisteki 277 sandalyeden 123’ünü Şiiler elde etmiştir. Şiilerin başarı elde etmelerinde tek liste çatısı altında birleşmeleri büyük rol oynamıştır (Abbs, 2013, s. 286). Bu başarı sayesinde İran da Irak üzerinde nüfuzunu arttırmıştır. Özellikle 2010 yılından sonra Maliki’nin başbakan olmasından itibaren İran’ın etkisi önemli düzeyde artmıştır. Uzmanlara göre Irak’ta Amerika’nın yerini İran almıştır. Ayrıca Irak’ta 2011 yılından sonra Amerikan askerlerinin çekilmesiyle Tahran’ın ülkenin tüm güvenlik ve istihbarat yapılarına nüfuz ettiği herkesçe malumdur. Irak Cumhuriyeti, 1921 yılında

kurulduğunda Şiiler Irak'ta nüfus açısından çoğunluk olmalarına rağmen siyasi açıdan hep azınlıkta kalmışlardır.

Şiiler, Amerika'nın 2003 müdahalesinden sonra nüfus avantajlarını iyi kullanmışlardır. Sünni Arapların 80 yıllık yönetim sistemi, Baas rejiminin ortadan kaldırılmasıyla 2003 yılında sona ermiştir. Saddam Hüseyin döneminde nüfus olarak egemen olmamalarına rağmen iktidara hâkim olan Sünni Araplar, 30 Ocak 2005'te yapılan seçimi boykot etmiştir. Bu boykot üzerine Irak'ın siyasi hayatına Şiiler ve Kürtler egemen olmuştur. Sünnilerin Irak'ın iktidarında nüfuzu giderek düşmüş ve Şiiler ile Kürtler Irak'ın iktidarını paylaşmıştır. 2005 Aralık seçimlerinden sonra artık Irak'ta yeni bir süreç başlamıştır (Çevik, 2011). Ancak İran'la ilişkileri iyi olan Şii gruplar 2003 yılından sonra bu ilişkilerini daha da geliştirmişlerdir.

2003-2010 yılları arasında Sünni Araplar, Irak tarihi boyunca en zayıf dönemlerinden birisini yaşamışlardır. Çünkü Baas'tan arındırma projesi çerçevesinde ABD'nin Sünni Arapları sistem dışına itmesi ordu ve istihbarat gibi güvenlik teşkilatlarının ötesinde her alana sirayet etmiştir. ABD'nin bu siyaseti başarılı olmadığından dolayı Sünni Arapların en büyük destekçisi olan Türkiye bu dönemde siyasi alanda nüfuzunu tam olarak kullanamamıştır. Ancak daha sonraları Türkiye dahil Irak'a komşu bazı devletlerin devreye girmesiyle beraber ABD eski rejimle işbirliği yapan aşiretler, eski Baas unsurları ve ordu mensupları ile çeşitli görüşmeler yaptıktan sonra Sünni Arapları sisteme yeniden entegre etme girişimi başlatmıştır. Ne var ki 2005 yılında yapılan seçimde Şiilerin sandalye çoğunluğunu kazanması Tahran lehine olumlu bir adım olmuştur. Yani 2005 yılında ortaya çıkan siyasi tablonun Türkiye için olumsuz bir gelişme olduğu söylenebilir. Çünkü Irak, Türkiye-İran, arasında bir çekişme sahası olmuştur (Erkmen, 2014e).

Çekişme döneminde Türkiye, Irak'ta etkili olmak için başka yollar aramaya başlamıştır. En iyi nüfuz alanı olarak da Kürtleri belirlemiştir. Çünkü Kürtlerin çoğunluğu mezhep olarak Sünni'dir. Bununla birlikte 2003'ten sonra Irak'ta büyük güce sahip olmuşlardır. 2005 yılında kabul edilen daimi anayasada da Kürtler hem büyük kazanç elde etmiş hem de güçlenmişlerdir. 2008 yılından sonra Türkiye'nin yumuşak güç çerçevesinde bölgede etkili olmaya başlamasıyla IKBY ile iyi ilişkiler de kurulmuştur. Bu bağlamda güçten kastedilen IKBY'nin askeri gücü dışındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel güç vasıtalarının sonuç alacak şekilde kurgulanması ve bir güç manivelası haline getirilmesidir (Yılmaz, 2011). Böylece IKBY'nin Türkiye için önemi artmıştır. Çünkü

Türkiye ile IKBY arasında gelişen siyasi ve ekonomik ilişkiler, Türkiye'nin Bağdat'ta ya da daha doğrusu Irak'ta nüfuzunu artırmasında büyük rol oynamıştır. Türkiye'nin İran gibi nüfuzunu artırması büyük ölçüde 2008 yılından sonra IKBY ile geliştirdiği ilişkiler sayesinde olmuştur. 2005 yılında Irak Daimi Anayasası yazılırken Kürtler anayasaya eklenen maddeler ile büyük siyasi kazançlar elde etmişlerdir. 2008 yılından sonra IKBY'nin özellikle Türkiye ve Batı devletleri ile geliştirdiği ilişkiler de kendisini güçlendirmiştir. Bu ilişkiler ağı Türkiye'nin Irak politikasını ve nüfuzunu arttırmasında etkili olmuştur. IKBY'nin Irak Daimi Anayasası'nda çeşitli siyasi ve egemenlik hakları vardır. Nitekim Kürtler anayasaya göre ve seçim haklarıyla farklı makamlarda görev almışlardır. Bakanlık, büyükelçilik, başkonsolosluk, konsolosluk, askeri alanlar ve diğer siyasi makamlarda bulunarak Irak yönetimi içinde yer almışlardır. Bununla birlikte IKBY'ye ait topraklar Irak'ın bir parçası olmuştur. Türkiye'nin Irak sınırlarının tamamı da IKBY'nin kontrolü altındadır. IKBY'nin sahip olduğu topraklar çok önemlidir. Özellikle Türkiye'nin Irak üzerinde nüfuzunu artırması için bu toprakların önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca IKBY'nin sahip olduğu petrol ve enerji kaynaklarıyla coğrafi ve kültürel yakınlığıyla ticari pazar potansiyeliyle Türkiye'ye göz kırpmıştır. Türkiye'nin 2005 sonrası IKBY politikasındaki belirleyici faktörler bunlar olmuştur. Aynı zamanda İran, Irak üzerinde Şii grupların desteğiyle nüfuzunu arttırırken Türkiye Irak'taki nüfuzunun dışında kalmak istememektedir. Türkiye'nin IKBY üzerinden barışçıl bir diyalog geliştirmesi, Irak üzerinde nüfuzunun ve etkilerinin artmasına katkıda bulunmuştur. IKBY, Irak Daimi Anayasası'na dayanarak topraklarında bulunan enerji ve doğal kaynaklar üzerindeki egemenliğine istinaden Türkiye'yle geniş ekonomik ve ticari ilişkiler kurmuştur. Bu şekilde Türkiye'nin Irak'taki rolü ve nüfuzu artmıştır. Başka bir ifadeyle Türkiye-IBKY ilişkileri sayesinde İran'ın Irak'taki nüfuzuna karşı bir denge kurulmuştur. İran, Irak'ın tamamını kontrolü altına almak istemektedir. Bu şekilde Türkiye, Irak'ın tümünün İran'ın nüfuzu altında kalmasına engel olmuştur. Bu siyasetin IKBY ayağının mimarı ise KDP olmuştur. Türk Hükümeti ya da daha doğrusu AK Parti ile KDP arasında çok geniş tabanlı ilişkiler kurulmuştur. Bu sayede IKBY, Türkiye'nin Irak politikasında belirleyici olmuştur. Tarihi boyunca Sünnilerin elinde bulunan Irak iktidarı 2003'teki Amerikan işgalinden sonra Şiilerin eline geçmiştir. Bunun karşısında iktidarın tekrar Sünnilerin eline geçeceğini düşünmek şimdiki şartlarda imkânsız görülmektedir. Irak'ta Türkiye ve İran arasında nüfuz meselesi çerçevesinde IKBY bir denge unsuru olarak katkıda bulunmuştur. Bu

bağlamda işaret edilen faktörler, Türkiye'nin Irak'taki politikasında etkili olmuştur. İran hâlihazırda Irak'ın siyasi hayatında en önemli oyuncularından biridir. Şiiler, İran için bölgede siyasi dengelerin oluşmasında bir koz haline gelmişlerdir. Bu yüzden İKBY İran'ın karşısında, Türkiye'nin Irak'taki pozisyonu açısından önem kazanmaktadır. Bu anlamda İKBY ne kadar güçlü olursa Türkiye'nin Irak politikası da o kadar güçlenecektir. Türkiye, denge politikası bakımından Irak'ın toprak bütünlüğünü savunurken Sünni Kürt ve Arapları da aynı çerçevede gözetmektedir. Türkiye meseleye “kazan-kazan” gözüyle bakmaktadır.

4.6. Türkiye ile Irak Arasındaki Su Anlaşmazlığı

Su sorun uzun yıllardan beri Ortadoğu ülkelerinin temel gündemi olmaya devam etmektedir. Çünkü su; doğal hayat, tarımsal üretim ve sağlık turizmi sektörünü (kaplıca vs.) geliştirmek için en önemli faktördür (Anwar, 2018, s. 99).Günümüzde su arzı azalırken; nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme nedeniyle su talebi hızla artmaktadır (Günel, 2005). Su sorununun gelecek yıllarda da uluslararası politikanın önemli bir konusu olmaya devam edeceği görülmektedir. Kritik safhaya ulaşan su sorunu, Ortadoğu Bölgesi'nin önemli sorunlarından biridir. Ortadoğu dünya nüfusunun yüzde 5'ini oluşturmaktadır. Sadece yüzde 1'inin kullanıma uygun, tatlı suya ulaşma imkanı vardır (Anwar, 2018, s. 99-101). Birleşmiş Milletler'in (BM) Su Raporu'nda belirtildiği gibi 2025 yılında dünya genelinde su sıkıntısı yaşanacak ve 2040 yılına gelindiğinde ise tatlı su kaynakları yok olmanın eşiğine gelecek. Su kaynakları bakımından dışa bağımlılık, devletlerin güvenliğini tehdit etmektedir. Bu yüzden su çatışması, bölgesel güç yapısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacaktır. Çünkü raporlara göre 21. yüzyılda ve gelecekte enerji ile birlikte en önemli kaynak su olacaktır (Akbaş, 2015, s. 94-97).

Fırat ve Dicle nehirleriyle birlikte sınır aşan su meselesi; Suriye, Irak ve Türkiye arasındaki bir sorundur. Türkiye, petrol ve diğer doğal kaynaklara yeterli derecede sahip olmadığı için dünyadaki diğer devletlerden daha fazla suya önem vermektedir. Bu bakış açısıyla aktörlerin su nedeniyle çatışması muhtemeldir. Ancak bu çalışmada Türkiye ile Irak arasındaki su sorunu, Türkiye'nin Irak'taki pozisyonunda etkili olan bir faktör olarak değerlendirilecektir (Akbaş, 2015, s. 96).

Su meselesinin Türkiye ile Irak arasında uzun bir geçmişi vardır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra su meselesi ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa TBMM'deki 1 Kasım 1929 tarihli konuşmasında su meselesiyle ilgili şöyle demiştir: “Su işlerinin

kuruluş etütleri yeni başlamıştır” (Çelikdönmez, 2018). Su sorunu, Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde toplam 21 baraj ve 19 hidroelektrik santrali inşa etmeye karar vermesiyle başlamıştır. Daha sonra Türkiye’nin nehirler üzerinde faaliyetlerinin artması neticesinde aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak tarafından tepkilere neden olmuştur (Eroğlu , T,y).

Tarihte bir çok medeniyetin can damarları olan Fırat ve Dicle nehirlerinin toplam olarak yaklaşık 85 milyar metreküp su kapasitesi bulunmakta olup, bu iki nehirden bırakılan suyun % 42’sini Irak, % 58’ini ise Suriye kullanmaktadır (Günel, 2005). Irak’ın, Fırat Nehrinin üzerinde aktığı toprağın %40’ına sahip olmasına rağmen nehre katkısı sıfırdır. Irak’ın en önemli su kaynağı Dicle Nehri olup, bu nehir %54 dolayında drenaj alanına sahiptir. Nehirlerin katkıları dikkate alındığında Irak’ın toplam sahip olduğu su rezervi, 76,0 ila 84,4 milyar m3 arasında değişmektedir (Dalar, 2009a, s. 87-89).

Dicle nehri, Irak’ın en önemli ve vazgeçilmez su kaynağıdır. Cizre ilçesi yakınlarında Suriye ile Türkiye arasında 32 km’lik sınır oluşturarak Irak topraklarına dökülmektedir. Türkiye’de sınırları aşmadan önce Cizre ilçesinde bu nehrin akımı 19,7 milyar m3/yıl olarak ölçülmüştür. Samarra ve Tikrit arasında deltaya dönüşerek Mezopotamya’nın alçak topraklarını sulayan Fırat-Dicle sistemi kompleksinin doğu kısmını oluşturmakta ve Zagros dağlarından kaynaklanan Büyük Zap, Küçük Zap, Adhaim ve Diyala Irmaklarıyla beslenerek Irak’ta ana su kaynağı haline gelmektedir. Ana Nehrin Musul’da ölçülen yıllık akımı 23,2 milyar m3 iken, bu besleyici ırmakların Irak topraklarında Dicle Nehrine katkısı yıllık yaklaşık 28,7 milyar m3 dolayındadır. Bu da Kurna’da ölçülen doğal akımın %58’ini oluşturmaktadır. Irak’ın güneyindeki Kurna kenti yakınlarında Fırat Nehri ile birleşerek uzunluğu 179 km olan Şattül Arap Nehri olarak Basra Körfezine dökülmektedir (Dalar, 2009a, s. 86).

Türkiye-Suriye-Irak arasında sınır aşan suları kapsayan birçok anlaşma yapılmıştır. İlk uluslararası anlaşma Lozan Antlaşması’dır. Bu antlaşmanın 109. maddesinde antlaşmanın imzalandığı tarihte yeni bir hudut çizilmesi yüzünden bir devletin su sistemi diğer bir devletin ülkesinde yapılacak işlere bağlı kaldığı için, bu ülkeler arasında menfaatlerini muhafaza edecek bir anlaşma yapılacağı belirtilmektedir. Ama bu anlaşma ülkeler arasındaki su sorununu bitirmemiştir. Daha sonra 1946 yılında Türk-Irak Dostluk Antlaşması’nın 1 numaralı protokolünde Fırat ve Dicle nehirleri ile kolları sularının düzene konması için, Türkiye’nin inşa edeceği tesisler her iki ülkenin yararına olacağı kabul edilmekte, Türkiye’nin inşa edeceği tesislerden, Irak’ı haberdar etmesi

gerektiği belirtilmiştir. Bu anlaşılmaya göre Türkiye'nin inşa edeceği deploama tesislerinin her iki ülkenin de menfaatine olacağı vurgulanmaktadır (Külekçi, Kuvıbasaroclu , & Aksoy, 2012).

Türkiye, Irak ve Suriye arasında yaşanan su sorunu 1950'li yıllarda başlamış olup hala çözüme kavuşturulamamıştır. Bunun en temel nedenlerinin başında ise tarafların sorunu kendi açılarından değerlendirmeleri ve çözümü de yine kendi bakış açılarına göre istemeleridir (Eroğlu , T,y).

Atatürk Barajı'nın yapılmasından önce Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokol de bu sorunun bir süre durağan bir seyir izlemesini sağlamıştır. 1987 yılında imzalanan bu protokole göre Türkiye, Fırat'tan akan suyun yıllık 500 m3/sn olduğunu taahhüt etmiş fakat ilerleyen yıllarda Suriye ve Irak nihai uygulamanın yetersiz olduğunu ve yıllık 700 m3/sn olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. 1990 yılı başında Atatürk Barajı'nda su tutulmaya başlandığında, Suriye ve Irak başta olmak üzere Arap dünyası tepki göstermiş ve uluslararası camiada Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede her iki ülke Irak ve Suriye özellikle Suriye PKK'yı destekleyerek su konusunda Türkiye'ye şantaj yapmaya başlamıştır (Eroğlu , T,y). Çünkü 1992 yılında Atatürk Barajı açma töreni sırasında dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel şöyle demiştir:“Suriye ve Irak'ın Türkiye'nin su kaynağı üzerindene kadar hakkı varsa Türkiye'ninde onların petrol kaynağı üzerinde o kadar hakkı vardır. Su kaynağı Türkiye aittir ve Irak'ın petrol kaynağı onlara aittir. Biz onlardan petrol hissesiistemiyoruz ve Irak ile Suriye'nin de su hissesiistemeye hakkı yoktur”. Buna karşı Saddam döneminde Irak su bakanı Mukaram Talabai kendi hatıratında bu meseleyi şöyle ifade etmektedir: “1974 yılında Türkiye, Suriye ve Irak arasında su paylaşım meselesi büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye Atatürk Barajı'nı tamamlamak için Dünya Bankası'ndan borç istedi. Fakat Irak Dünya Bankası'nın kararı üzerinde etkili olarak Türkiye'nin bu hamlesini engelledi. Irak Dünya Bankası'na bu konuyla ilgili bir heyet göndermiştir. Bundan sonra 1975 yılında Türkiye bu konuyu halletmek için bize resmi bir davetiye göndermiştir”. Mukaram'ın dediğine göre Saddam dönemi Irak hükümetinde su önemli ve stratejik bir değer taşımaktaydı(Aziz, 2015)

Sorunun bir diğer önemli boyutu da özellikle Türkiye'de kişi başına düşen su miktarının gün geçtikçe azalıyor olmasıdır. Ama Irak'ın kişi başına düşen su miktarının Türkiye'den fazla olduğu ve su zengini sınıflandırmasına göre zengin sayılabileceği

anlaşılmaktadır. Ancak her iki ülke de su taleplerini artırmaya devam ettirmektedir. Bu durumun devamı ülkeler arasında çatışma riskini artıran bir unsur olarak ifade edilebilir (Akbaş, 2015, s. 90-102).

2003 yılından sonra Türkiye ile Irak arasındaki resmi ziyaretlerde su sorunu her zaman birinci konu olmuştur. Şimdi ve gelecekte Türkiye için su en önemli belirleyicilerden birisidir. Hatta AK Parti'nin gelecek ile ilgili tasavvurlarından biri de 2023 yılında bir varil suyun bir varil petrol karşılığında uluslararası piyasaya satılmasıdır. AK Parti bu anlamda suyu bir yumuşak güç unsuru olarak görmektedir. Yani Türkiye dış politikasında özellikle Irak ve diğer devletlerle politikasında suyu bir yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. Irak Su Kaynakları Bakanlığı tarafından sağlanan bilgilere göre, Irak'a Fırat Nehri'nden gelen suyun oranı, on yıl öncesinden daha azdır. Gelecekte Irak tatlı su konusunda en kötü devletlerden biri haline gelecektir. Ayrıca Irak sularının yüzde altmışı IKBY'nin elindedir. Yani IKBY su ile ilgili büyük bir sorun yaşamamaktadır. Çünkü Irak'ın en önemli su kaynağı Dicle Nehri olup merkezi hükümete ait topraklara katkısı çok azdır. Irak'ın, Fırat Nehri'nin üzerinde aktığı toprağın %40'ına sahip olmasına karşın nehre katkısı sıfırdır. Böylece, IKBY bol miktardaki su payını kontrol ederken Irak'a karşı ellerinde koz bulundurabileceklerdir. Bununla birlikte Türkiye Irak'a karşı su sorununu PKK sorununda politik bir araç olarak kullanması da olayın seyrini etkilemektedir (Dalar, 2009a, s. 89).

IKBY su konusunda avantajlı bir taraf olarak durması Türkiye'nin Irak politikası üzerinde etkili olabilecektir. Türkiye suyu etken bir faktör olarak IKBY'ye karşı politik bir amaçla kullanırsa, IKBY de Irak'a baskı yapabilir. Çünkü ifade edildiği gibi Irak'ın tatlı su kaynaklarının çoğunluğu IKBY'nin elindedir. Bu yüzden su bir yumuşak güç unsuru olarak Türkiye'nin dış politikasında Irak'taki pozisyonunu güçlendirmesine katkı sağlayacaktır.

4.7. IŞİD Meselesi ve Musul'un Önemi

Türkiye ile Irak arasındaki Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) meselesinden önceki bölümlerde kısaca söz edilmiştir. Bu bölümde ise IŞİD meselesi ve Musul'un önemi Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler bağlamında daha geniş bir şekilde değerlendirilmektedir. Özellikle de IKBY'nin bu konuya nasıl müdahil olduğu ve Türkiye'nin IŞİD meselesine dair politikasına Irak'ın nasıl tepki verdiğine bakılmaktadır. IŞİD henüz ortaya çıkmadan önce Irak patlamaya hazır bir bomba gibi durmaktaydı. Çünkü Nuri el-Maliki'nin uygulamış olduğu mezhepçi politikalar halkının

çoğunluğu Sünni olan Musul'da uzun sreden beri tepkiyle karşılanmaktaydı. Dolayısıyla IŞİD'in Irak'ta ortaya çıkması sürpriz olmamış tam tersine beklenen bir durum olmuştur. Suriye'deki kriz, parçalanma ve terör ortamı nedeniyle Irak'taki sosyal ve siyasi hayata sirayet etmiştir. Örgüt 2014 yılında Irak ve Suriye'deki birçok şehri işgal ederek daha da güçlenerek sahneye çıkmıştır (Duman, 2013).

IŞİD Arap Baharı'nın Ortadoğu'da devlet otoritelerini sarsmasıyla oluşan güç boşluğunda düzensiz savaş stratejilerini kullanarak Irak ve Suriye'de geniş topraklar üzerinde hakimiyet kurmuştur. IŞİD olarak bilinen terör örgütü devletlerin parçalanmasını tetikleyerek hızlandırmıştır (Yeşiltaş & Diğerler, 2016, s. 39-52). Örgüt lideri Ebu Bekir El-Bağdadi 2003 yılının Temmuz ayında El-Kaide'den ayrılarak Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) adlı örgütü ilan etmiştir.

Türkiye ile Irak arasında IŞİD meselesi ve Musul'un gündem olarak ortaya çıkması 10 Haziran 2014 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte IŞİD Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul'u kontrol altına almıştır. Türkiye IŞİD karşıtı blogta yer almış ve onu terör örgütü olarak ilan etmiştir. Ayrıca IŞİD en büyük zaarlardan bir tanesini de Türkiye'ye vermiştir. IŞİD Musul'u ele geçirdiğinde Musul'daki Türkiye Başkonsoloslugu'nda görevli 49 Türk memuru rehin almıştır. IŞİD bu rehinerleri ancak üç ay sonra serbest bırakmıştır. Türkiye bu olaydan dolayı ve IŞİD'in Musul'u kontrol etmesinden dolayı Maliki yönetimini suçlamıştır. Bununla birlikte IŞİD Musul'a bağlı olan Sincar ve Başık ile Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Irak'ın Musul kentine bağlı Telafer ilçesinin kontrolünü de ele geçirmiştir (IŞİD, Türkmen , 2014). IŞİD daha sonra IKBY topraklarına saldırmaya başlamış ve Peşmerge güçleriyle savaşmaya başlamıştır. Hatta IŞİD'in ilerleyerek IKBY'nin başkenti Erbil'e 40 kilometre mesafeye kadar yaklaştığı ve bu mesafede çatışmaların yaşandığı bilinmektedir. bir bölgede çatışmaların şiddetlenmesi ve cephelerin genişlemesi beraberinde birçok yeni durumu da ortaya çıkarmıştır. IŞİD Ezidilerin yaşadığı şehir olan Sincar'e saldırmış ve binlerce Ezidi kaçmak için dağlara sığınmış ve buraya mahsur kalmışlardır. Bu durumdan istifade etmeye çalışan PKK da Sincar ve Sincar etrafında askeri varlığını artırmış ve IŞİD'le silahlı çatışmalara girmiştir. Bu sırada Peşmerge güçleri ise Musul'un kuzeyini ve doğusunu güvenlik altına almaya çalışmış ve Irak ordusu ile koordineli bir şekilde IŞİD'le savaşmıştır. Çatışma ortamının yaygınlaşması sonucu binlerce Ezidi, Türkmen, Hristiyan ve Arap IKBY'e göç etmeye zorunda kalmışlar. Irak Türkmen topluluğu da IŞİD'in 2014 yılında kuzey ve batı Irak'taki geniş toprak alanlarını ele geçirmesinin en

büyük etkisini hisseden gruplardan olmuşlardır. Bu nedenle Türkiye Türkmen topluluğunun rolünü canlandırmak, onların hayatlarını koruyabilmek ve topraklarına geri dönmelerini sağlayabilmek için Kızılay ile AFAD organizasyonlarıyla Türkmenlere yardım ulaştırmıştır. (Erkmen, 2014).

Bu dönem, önceden ele alındığı gibi Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin en kötü olduğu dönemlerden birisi olmuştur. Bununla beraber Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler bakımından ise en iyi dönemlerinden birisi olmuştur. IŞİD'e karşı Türkiye IKBY'nin peşmerge güçlerine hem destek vermeye hem de eğitim vermeye başlamıştır. Aynı zamanda IŞİD'e karşı mücadelede yaralanan 60 IKBY güvenlik kuvveti mensubunun tedavilerinin Ankara'daki kamu hastanelerinde yapılmıştır. 2014 yılında İstanbul'da Dünya Ekonomik Forumu toplantısında Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ile bir araya gelmiştir. Erdoğan bu görüşmede Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini güçlendirmesine vurgu yapmış; Türkiye'nin bütün alanlarda IKBY ile bu ilişkilerine ve anlaşmalarına olan bağlılığını yinelemiş ve Türkiye bütün alanlarda IKBY'ye yardım edecektir demiştir. Bununla birlikte Türkiye Sünni askerlere de yardım etmeye çalışmıştır. Çünkü IŞİD saldırılarından dolayı Musul'daki Irak Ordusu mensubu ve çoğunluğu Sünni olan askerler Erbil ve Dohuk'a kaçmışlardır. Bu yüzden Türkiye onlara destek vermiştir. (Turkey Vows, 2014) IŞİD olaylarından sonra Türkiye için Musul'un önemi yeniden ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Irak politikasında IKBY'nin önemi de bir kez daha ortaya çıkmıştır. Musul Türkiye için önemli bir yerdir. Türkiye ile Irak arasında Musul meselesi tarihi bir anlaşmazlıktır. 2014 yılından sonra Musul Meselesi Türkiye ve Irak arasında tekrar üzerinde en çok tartışılan önemli bir konulardan biri haline gelmiştir. Musul'un Türkiye için ayrı bir önemi vardır. Zira bu bölgeler üzerinde tüm komşu ülkelerin hesapları olurken Türkiye için daha farklıdır. Çünkü Türkiye Musul meselesinden dolayı Irak ve İngilizlerle uzun bir dönem mücadele etmiştir.

Musul'un IŞİD'den geri alınması için ABD öncülüğünde uluslararası bir koalisyon oluşturulmuş ve Irak'a askeri anlamda yardım etmeye başlamıştır. Irak ile Suriye üzerinde başta hava saldırıları ve IŞİD'e karşı yardımlar yapılması konusunda ülkeler bir araya gelmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye özellikle yapılacak askeri yardımlar konusunda net olarak Irak'a IŞİD'le mücadelede her türlü yardımın yapılacağına yönelik açık bir şekilde pozisyon almıştır (Duman, 2013). Bu operasyon için Musul çevresinde koalisyon devletleri tarafından kamplar kurulmuştur. Irak'ın isteğiyle

Türkiye de burada bir kamp kurmuştur. Bununla ilgili olarak Erdoğan Al Jazeera kanalıyla yaptığı röportajda şöyle demiştir: “Sayın İbadi, 2014'teki Türkiye ziyaretinde bizlerle bunları konuştuğunda ve bizden kendilerinin eğitim amaçlı talepleri oldu ve bu talepler sebebiyle de biz o zaman Başika Kampı'nı kurduk. Bunların hepsinden bilgileri var, haberleri var". Yani Başika Kampı koalisyon kamplarından biri olarak kurulmuştur (Başika Kamp, 2015). Barzani de Başika kampı için şunları ifade etmiştir: “İŞİD, IKBY'e saldırmaya başladığı zaman uluslararası koalisyon güçleri bölgeyi korumaya başladı. Peşmerge güçlerinin eğitilmesi için birkaç askeri kamp kuruldu. Aynı zamanda Türkiye de Musul'dan kaçan polis ve emniyet güçlerinin eğitilmesi için iki askeri kamp kurdu. Bunun yanında Musullu gönüllü güçlere de eğitim verilmeye başlandı ve kamp açıldı. Oradaki kampların güvenliğinin sağlanması için başka askerler sevk edildi. Bunların hepsi Irak merkezi hükümetiyle dayanışma içinde yapıldı ancak bazı taraflar, bu durumu abarttı." (Barzani'den, 2016) 2015 yılında Abadi Hükümeti ABD ve koalisyon güçleriyle bir operasyon planı hazırlamışlardır. Bu operasyona 'Musul Operasyonu' adı verilmiştir. Türkiye de Başika'daki kampta Peşmerge ve Haşdi Vatani güçlerini teröre karşı eğiterek Musul operasyonuna hazırlamıştır. Türkiye bu operasyona bizzat kendi güçleriyle katılmak istemiş ama Irak'ın yeni hükümeti bu isteği reddetmiştir. Bu yüzden Ankara ile Bağdat yeniden karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'nin peşmergelerle “yakın dirsek teması” ve Türkiye IKBY'nin tarafını tutması Irak ile Türkiye ilişkilerini yeniden bozmuştur. 2015 yılında Başika'da bulunan Türk askeri, nöbet değişimi yaparak 150 asker ve 20'ye yakın tank ile birlikte Zelikan Kampı'na gönderildi. Bu nöbet değişimi sırasında Abadi, Türk askerinin Musul yakınlarındaki Başik'ten çekilmesi çağrısında bulundu. Hatta BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak bu isteğini resmi elden dile getirdi. Ama Türkiye bu karara uyamıştır. Çünkü Türkiye için Musul'un özel bir önemi vardır (Başika Kamp, 2016).

Musul operasyonu 17 Ekim 2016 yılında Irak Başbakanı Abadi'nin yaptığı basın açıklamasıyla başladı. Operasyona, IKBY güçleri olan Peşmerge ve ABD koalisyon güçlerinin yanı sıra Türkiye'nin Başika Kampı'nda eğittiği Haşdi Vatani güçleri de katılmıştır. Burada Türkiye'nin operasyona neden katılmakta ısrar ettiği ve Musul'un neden Türkiye için o kadar önemli olduğu şöyle açıklanabilir.

Musul Türkiye için sınırsız ve derin bir stratejiye sahiptir. Musul'u idare etmek Irak'taki bütün Sünnileri idare etmek ve mezhepler arasında denge kurmak demektir. Ayrıca Şii mezhebe denge kurmak için karar alma sürecinde merkezi bir yerdir. Türkiye açısından

Musul ile tarihi ve kültürel bağın olmasının yanı sıra şehirde yaşayan Türkmenlerin varlığının da korunması gerekmektedir. Bununla birlikte Musul'daki Türkmenler ve Türkmenlerin topraklarına güvenli bir şekilde geri dönmelerini güvence altına almak ve Şiilerden korumak için Türkiye Türkmenlere yardım etmektedir. Yani Türkiye'nin Türkmen politikası çerçevesinde de Musul önemlidir. (Anwar, 2018, s. 99-121).

Türkiye'nin Irak'taki özellikle Musul bölgesindeki askeri varlığı çok önemlidir. Türkiye Irak arasında askeri konulardan doğan gerginlikler bulunmaktadır. Türkiye askeri varlığını bölgede devam ettirmek istemiştir. Bu politika üzerine Irak Başbakanı Abadi ile Irak parlamentosu Türk askerinin Musul yakınlarındaki kamplardan çekilmesini istemiştir. Ancak Türkiye bu karara uygun görmemiş ve reddetmiştir. Türk askerlerinin Irak'taki ve Musul civarındaki varlığının bir çok siyasi ve askeri önemi vardır. Türkiye'nin amacı, Irak'ta PKK varlığı ve Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile PKK'nın Irak'taki faaliyetlerini izleyebilmektir. Türkiye'nin Irak içindeki PKK'ya karşı oluşturduğu askeri ve siyasi politikasına Irak karşı çıkmakta IKBY ise destek vermektedir. Buna IKBY özellikle KDP ile IKBY hükümeti büyük bir katkı sağlamaktadırlar. Hatta 2018 yılında Türkiye Sincar bölgesinde PKK'yı vurduğu zaman, PKK IKBY ile KDP'yi suçlanmıştır (Anwar, 2018, s. 99-121).

Musul, İran ile Türkiye arasında da önemlidir. Çünkü Musul'un jeostratejik konumu hem IŞİD'in ülkedeki varlığı açısından hem de Irak'ın toprak bütünlüğü bakımından önemlidir. IŞİD İran'ın Ortadoğu bölgesindeki yayılmacı emellerine özellikle de Şii hilali projesine büyük katkı sağlamıştır. Bu çerçeveden bakıldığında İran açısından Musul ve Halep'in oldukça stratejik bir önemi vardır. Özellikle 17 Ekim'de başlayan Musul operasyonu, Türkiye, Suudi Arabistan ve İran arasında ciddi rekabete yol açmaktadır (Ali Ş. , 2017). Bu yüzden Musul'un batısının İran ile Şiiler için ehemmiyeti çoktur. Çünkü bu bölge Akdeniz'e ulaşmak için önemli bir koridordur. Yani İran Akdeniz'e ulaşmak maksadı ve Şii Hilali'ni gerçekleştirme planlarında Musul ve batısı stratejik bir yerdir. İran bu proje için büyük çaba harcamakta ve siyasal yatırım yapmaktadır. Çünkü bu yolla Körfez'den, ardından da aynı hat üzerinde Akdeniz'e kadar inen bir hâkimiyet koridoru oluşturmayı amaçlamaktadır. (Havîn, Êvar, 2017) Eğer bu proje başarılı olursa İran rahat bir şekilde Ortadoğu'daki Sünni bölgelere üstünlük sağlayabilir. Türkiye bu çerçevede Musul'un önemini çok iyi anlamaktadır. Bunun için Türkiye Musul'u Şii Hilali'nden koparmak ve İran ile Irak'ın Şii milislerinden uzak tutmak için çaba harcamaktadır. İran'ın Musul'daki askeri varlığı

dikkate alındığında, Türkiye bütün Sünni bölgeler ile Sünni ülkeleriyle aynı yönde bir tavır sergilemektedir (Anwar, 2018, s. 99-121).

İŞİD saldırıları başladığında en büyük zararı Sünni Araplar, Ezidiler, Hristiyanlar ve Türkmenler gördüler. Türkiye bu yüzden Musul operasyonuna katılmak istedi. Bununla beraber Türkiye, özellikle Irak'taki siyasi süreç içerisinde İŞİD'in etkinliğinin kırılması noktasında Sünnilerin siyasi sürece katılımının sağlanması konusunda bir tavır benimsemektedir (Duman , 2014 g).

Bu çerçevede İŞİD ortaya çıktığı zaman Türkiye ile Irak ilişkileri gergindi. Özellikle de Türkiye ile IKBY arasındaki gelişen siyasi ve ekonomik iyi ilişkiler ve İŞİD meselesinden dolayı anlaşmazlıklar artmıştı. Çünkü Irak'a göre Türkiye sınırlarının kontrolünü sağlamamıştır. Irak'a göre İŞİD'e katılan yabancı savaşçıların hepsi Türkiye üzerinden geçerek katılım sağlamıştır. Hatta ABD Başkanı Donald Trump'ın eski İŞİD'le Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk, foreign Affairs gezetesinde yayınladığı makalede bu meseleye şöyle değirmiştir: “ABD bir kaç defa Türkiye ve Erdoğan'ı sınırlarının kontrolünü sağlamak için uyarmışlardır, fakat Türkiye bu talebimizi altı ay sonra kabul etti.

Bu yüzden İŞİD ve Musul konuları ile ilgili olarak IKBY Türkiye'nin Irak politikasında büyük bir faktör olmuştur. Türkiye peşmerge güçleri ile Haşdi Vatani Sünni Arap grubuna askeri eğitim vermiştir. Türkiye bu yolla hem Türkmenlere hem de Sünnilere destek vermiştir. Musul operasyonuna İran ise desteklediği Şii Haşd-i Şaabi milisleri üzerinden katılmıştır. Bununla beraber Türkiye IKBY yoluyla Sünni Araplara ve Türkmenlere de destek sağlamıştır. Yine Musul operasyonu zamanında Irak'taki İran destekli Şii milisilere karşı mesafeli durmuştur.

4.8. Sincar ve PKK Meselesi

Irak'ta Türkiye ile PKK arasındaki çatışma ve gerginliklerin uzun bir geçmişi vardır. Türkiye'nin PKK ile çatışma politikası, bir yandan PKK'nın iktidarını ortadan kaldırmak için bir yandan da PKK'nın Irak Kürtlerine yönelik stratejisini de içeren Türk dış politikasının oluşumunda belirleyici bir etken olmasını önlemek için oluşturulmuş bir stratejidir. Turgut Özal döneminden beri Türkiye PKK meselesinde bu stratejiyi benimsemiştir. “Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması” (Ekim 1984) ve Ankara ile Bağdat arasında Kuzey Irak'taki PKK'ya baskın yapılmasına izin veren “Güvenlik Protokolü” bu stratejinin hayata geçmiş aşamalarını oluşturmaktadır. Türkiye, PKK ile

bağlı gruplarını Irak topraklarında marjinalleştirme ve yok etme çabalarının bir parçası olarak Iraklı Kürtler ile ortaklığını sürdürmektedir.

Önceden bahsettiğimiz gibi PKK 2003 yılından sonra Irak'ta rahat hareket edebildiği için Türkiye kendi güvenliği endişe duymaya başlamıştır. IŞİD, 3 Ağustos 2014'te Ezidiler'in yoğun yaşadığı yerlerde, Irak'ın Musul kentine bağlı Sincar ilçesine ağır silahlarla saldırarak kenti ve köylerini ele geçirmiştir. Çoğunluğu Ezidi olan bölge halkı katliama uğramıştı. Bu çerçevede Sincar'ı gündeme taşıyan, 2014 yılındaki IŞİD'in saldırıları olmuştur. Zulme uğrayan, yüzyıllardır yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalan Ezidilerin trajedisi medyada geniş yer bulmuştur (Özcan, 2017). IŞİD zülmünden kaçan bölge halkı, günlerce Sincar dağlarında kurtarılmayı beklemiştir. Bu bağlamda PKK, Ezidiler Sincar saldırısından koruma, bir koridor açma ve peşmerge'ye destek bahanesiyle Suriye ve Kandil'den gelerek bölgede konuşlanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra bir taraftan Türkiye ile Irak arasında diğer taraftan Türkiye ile IKBY arasında PKK'nın Sincar'daki varlığı tartışma konusu olmaya başlamıştır. Sincar bölgesi sadece PKK için önemli değil aynı zamanda Türkiye, İran, Irak ve IKBY için de çok önem taşımaktadır. PKK'nın Sincar'e girmek için birden fazla nedeni vardır. Birincisi Sincar'ın stratejik öneme sahip askeri değeri. Sincar, Suriye'nin kuzeyinde fiili kontrolü elde geçen PKK'nın IKBY üs bölgelerine uzanan hat üzerinde büyük rol oynamaktadır. Coğrafi konumu ona militan ve lojistik transfer noktası, geri üs bölgesi, rolleri biçmektedir. Bölgede yer alması, onu uzun süre tartışmalı bir konumda tutacaktır. Başka bir ifadeyle, resmi olarak Sincar IKBY'ye dahil değildir. Dahası, Suriye ve Irak gibi iki çökmüş ülkenin sınırında yer almaktadır. Bu vasıflarda, konumu tartışmalı bir bölgenin PKK'ya manevra imkânı sağlayacağı açık olmuştur.

İkinci olarak Sincar PKK ve İran işbirliği için de önem taşımaktadır. PKK Şii hilali stratejisinde kullanılmak üzere önemli bir bölge olan Sincar'ı elinde tutmaktadır. Ayrıca İran açısından PKK'nın Sincar'deki varlığı Türkiye'nin Irak politikasına karşı kullanılmak için önemli bir manevra alanı sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye zaman zaman İran'ı PKK'ya destek olmakla suçlamaktadır. Erdoğan net bir şekilde "Peki bu gerçeğe rağmen İran neden hala PKK- PYD hattını koruyup kolluyor? Aslında bu yeni değil, İran uzun yıllardır PKK'ya ciddi destek veriyor". demiştir (Övür, 2018). Üçüncü olarak ise PKK bölgede üstlendiğinde bir yandan Türkiye'nin güneye ilerleme istikametini kapatırken, bir yandan da geniş bir bölgeye yayılarak kontrol altına almaktadır. Diğer nokta, Ezidilerin yaşadıkları, propaganda savaşında PKK'ya önemli katkılar sunmuştur.

PKK Sincar'daki varlığını kalıcı hale getirmek için bölgedeki Ezidileri kendi ideolojisi çerçevesinde örgütleyebilmiştir. Bu durumdan sadece Türkiye değil IKBY de rahatsız olmuştur. (Kekılı, 2018). Neçirvan Barzani PKK'nın Sincar'daki varlığın bölgenin istikrarına hizmet etmediğini ve askeri güçlerinin bölgeyi boşaltmalarını beklediklerini dile getirmiştir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani, Duhok Amerikan Üniversitesi'nin açılış töreninde bu duruma değinmiştir. PKK'nın Sincar bölgesinden çıkması gerektiğini vurgulayan Barzani, "PKK'nın Sincar'daki varlığı bölgede istikrarsızlığa sebep oluyor. Sincar'ın yeniden inşa edilememesinin sebeplerinden biri de PKK'nın oradaki varlığıdır" ifadelerini kullanmıştır (Barzani'den, 2014). Ayrıca bu olayda IKBY'deki KDP'ye muhalif KYB ve Goran Hareketi gibi unsurlar 2017'de meydana gelen KDP-PKK geriliminde PKK'dan yana tavır sergilemişlerdir. Neçirvan Barzani'nin bu ifadeleri IKBY referandumundan sonra olmuştur. Çünkü 2008 yılından 2017 yılına kadar yani IKBY bağımsızlık için yaptığı referanduma kadar Ankara ile Erbil arasındaki ilişkiler en iyi dönemlerden birisini yaşamıştır. Bunun karşısında bu yıllar arasında Bağdat ile Ankara en gergin ve en kötü dönemlerden birisini yaşamıştır.

Türkiye'nin Irak politikasında en çok önem verdiği konu, Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmaması ve PKK ile diğer terör örgütlerinin bu devlet topraklarını kullanmasının engellenmesidir (inat). Türkiye açısından Irak ve IKBY'yle geliştirilen ilişkilerin farklı nitelikleri olsa da Türkiye'nin Irak politikası kapsamında Erbil'i bir alternatif olarak görmediği ve bu konuda hiçbir zaman Bağdat'a tercih etmeyeceği söylenebilir (Duman , 2014 g).

Mesut Barzani IKBY'nin 25 Eylül 2017'de bağımsızlık referandumu yapacağını açıklamıştır. Bu karar 7 Haziran 2017 Çarşamba günü yapılan toplantıda gerçekleştirilen oylama sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra Ankara ve Erbil arasındaki ilişkilerde ciddi bir krizler meydana gelmiştir. Bunun karşısında Bağdat ile Ankara arasındaki gerginlikler yerini normalleşmeye bırakmıştır. Hatta bu gergin ilişkiler iyi bir ilişki ve işbirliğine çevrilmiştir. İkili ilişkiler o kadar gelişmiştir ki asker alanda da işbirliği ortaya çıkmıştır. TSK'nın 18 Eylül'de Şırnak'ın Silopi ilçesi'nde yaptığı askeri tatbikata bir grup Irak askeri de katılmıştır. Irak, Türkiye ile İran'ın tansiyonu yükselten bu girişimin ardından gözler Türkiye ve Irak arasındaki askeri işbirliğine çevrilmiştir. Referanduma Irak, Türkiye ile İran ilk andan itibaren karşı çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Irak Dışişleri Bakanı İbrahim Caferi ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ortak bir bildiri

yayımlamıştır. PKK'nın Sincar'deki varlığını Irak ile konuşmuştur. (Bağımsız Kürdistan'a, 2017). Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım'ın 7-8 Ocak 2017 tarihlerinde Irak'ı ziyaret etmiştir. Burada Abadi'yle referandum konusunda aynı fikirde olduklarını ve Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenlikliğine saygı duyduklarını dile getirmiştir. Türkiye'nin ısrarcı tavrı Irak'taki dengelerle birlikte okunduğunda Sincar'ı terörden arındırmanın imkanları 2017'ye nazaran olgunlaşmıştır. Özellikle IKBY'nin bağımsızlık referandumu sürecinde Ankara-Bağdat hattındaki yakınlaşma Sincar'da PKK varlığına ilişkin hassasiyeti noktasında Bağdat'ın Türkiye'ye yakın durmasını sağlamıştır. Erdoğan, 18 Eylül'de 2017 Abadi'yle bir araya geldiğinde Erdoğan, "Irak'ın toprak bütünlüğüne olan bağlılığını" belirtmiş ve "ülkesinin Irak'ın bölgenin güvenliği ve istikrarı için işbirliği yapma isteğini" vurgulamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Irak'a "tüm adımlarında tam destek" sağlayacağına dair söz vermiştir. İki liderin görüşmesi geçmişte Ankara'nın Bağdat'ın yanı sıra Erbil'le olan işbirliğinin artması konusunda da büyük farklılıklar göstermesi bakımından önemliydi. Örneğin, 11 Ekim 2016'da Başika'daki Türk birliklerinin varlığı konusundaki tartışmalar sırasında Erdoğan, "benim seviyemde değilsin, eşdeğerimde veya aynı kalitede" diyerek Abadi'ye hakaret etmiş ve bağırarak bizim için önemli değil, istediğimizi yapacağız demiştir (Turkey and the KRG, 2017). Bu çerçevede Türkiye için Sincar'daki PKK'nın varlığının ortadan kaldırılması için Irak'ta büyük bir fırsat ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin resmi ziyaretlerinde Sincar meselesi diğer meseleler gibi ana konulardan biridir. Irak hükümeti, 2017'de tartışmalı bölgelere yönelik askeri operasyondan sonra Sincar başta olmak üzere birçok yerde kontrolü tekrar sağlamıştır. Ancak Sincar Bağdat yönetiminin kontrolüne girdikten sonra 2018 yılı Mart ayında PKK, Sincar'dan çekildiğini öne sürmüş, Irak ordusunun da PKK boşalttığı kamplara yerleştiği iddia edilmiştir. Fakat birçok kaynak bölgede hala PKK varlığının bulunduğunu söylemektedir. Türkiye'yi eskin etmeye yönelik bir açıklama olarak PKK'nın buradan ayrıldığı öne sürülmüştür. PKK bölgede yayılmacı politikasına hala devam etmektedir (Çetin, 2017).

2018 yılında Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler normalleşmiştir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmış ve Erdoğan'la görüşmüştür. Türkiye'nin Irak politikası için IKBY büyük bir faktördür. Referandumdan sonra IKBY ile Türkiye arasındaki ekonomik bağlar önemini korumaya devam etmiştir. IKBY, Türkiye'nin kaybetmek istemediği önemli bir ekonomik ortak olduğu farkındadır. Türkiye için ise IKBY'yle ilişkilere devam etmek, özellikle KDP'nin bölgedeki varlığı

önemli bir müttefiklik sağlamak ve bölgedeki diğer siyasi partilere karşı bir mevzi yaratmaktadır. (Iddon , 2018) Erbil Ankara ilişkilerinin normalleşmesiyle özellikle KDP ve Türkiye PKK'nın Sincar'dan çekilmesine yönelik ortak bir düşünceye sahip olmuşlardır. Bu ortaklaşmayla 13 Aralık 2018 tarihinde Türkiye tarafından Irak'ta Sincar ve Karacok Dağı'ndaki PKK kampları havadan vurulmuş ve düzenlenen operasyonlarda PKK'ya ağır darbe vurulmuştur. Bu operasyonda IKBY, özellikle KDP büyük bir rol oynadı. Hatta KDP'nin PKK'nın buradaki önemli yerleri ve liderleri hakkında Türkiye'ye bilgiler verdiği iddia edilmiştir. Genel olarak IKBY her ne olursa Türkiye'nin Irak politikasında bilhassa güvenlik ve PKK meselesi bağlamında büyük katkılarda bulunmaktadır. IKBY, referandumdan sonra ekonomik kazanımları ve ortak çıkarları korumak için Türkiye ile olan ilişkileri yeniden tesis etmek için çaba sarfetmiştir. Bundan dolayı Türkiye'ye güvenlik ve siyasi alanlarda destek sağlamışlardır (Erişmiş, 2017).

5. Türkiye Irak İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Haydar el-Abadi Dönemi

5.1. Referandumdan Önce Genel İlişkiler: İhtirazlar ve Fırsatlar

2014 yılı boyunca Irak'ta birçok önemli gelişme yaşanmıştır. 2014 yılı seçiminden sonra Nuri el-Maliki yeniden başbakan olmuş ve bu yüzden Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler yeniden gerilmiştir. Aynı zamanda Bağdat ile Erbil arasındaki krizler de sertleşmiştir. Yine de 2014 yılı aynı zamanda Irak için önemli değişimlerin ve dönüşümlerin yılı olmuştur. Irak'ın bir komşusu olan Türkiye için 2014 yılında Irak'ta yeni bir siyasi başlangıç yapılması herkesi kapsayıcı yeni bir hükümetin teşkil edilmesi büyük önem taşımıştır. Ancak bu konuyu yazarken bazı önemli gelişmeden bahsetmek gerekir. Olaylar seçilirken dikkat edilen temel noktalar yarattıkları kalıcı etkiye, stratejik bir faktör olmasına, diğer gelişmeleri tetiklemesine ve gelecek yıllarda yaratabilecekleri yeni durumlara bağlı olarak seçilmiştir. Bu çerçevede Irak'ta 2014'te yılında Türkiye'nin Irak'la ilişkilerini etkileyen en önemli olaylar ve şöyle incelenmelidir.

İlk önce 2014 yılındaki genel seçimin ardından Maliki'nin yeniden başbakan olması ve ülke içerisinde daha güçlü bir pozisyon elde etmesi konu edilecektir. 2013 yılında gerçekleştirilen Irak genel seçimleri ABD'nin Irak'tan askeri olarak çekilmesinden sonra yapılan ilk seçim olması nedeniyle Irak siyaseti için büyük bir öneme sahiptir. 30 Nisan 2013 tarihindeki yerel seçimler 18 vilayete sahip Irak'ta çeşitli nedenlerden dolayı ancak 12 vilayette gerçekleştirilebilmiştir. Buna IKBY vilayetleri dahil değildir. Çünkü IKBY kontrolünde yer alan Erbil, Süleymaniye ve Duhok'ta IKBY'nin kendine

ait seçim tarihi ve sistemi bulunmaktadır (Kalaycı,& Gürler,, 2015(a), s. 18-19). Irak Başbakanı Maliki; uygulamalarından dolayı İyad Allavi, İbrahim Caferi, Ammar El-Hekim ve Mukteda El-Sadr gibi önemli Şii liderler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin;Mukteda El-Sadr, Maliki'ye karşı çok sert açıklamalarda bulunmuş ve onu diktatörlükle itham etmiştir. Bununla birlikte Sünni Arapların ve Kürtlerin Maliki yönetiminden duydukları hoşnutsuzluğa rağmen Maliki 30 Nisan seçimlerine hazırlanmaya başlamıştır. (Kalaycı & Gürler, 2015).

Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek sandalyeye ulaşmamıştır. Başbakan Maliki'nin liderliğini yaptığı KDK (Devlet el-Kanun/Kanun Devleti Koalisyonu) seçim sonuçlarına göre seçimlerin yapıldığı 12 vilayetin 8'ini ve toplamı 378 olan eyalet meclisindeki sandalye sayısının 96'sını kazanarak birinci parti olmuştur. Maliki kazandığı zaferden gurur duymuş ve bu yüzden üçüncü kez başbakan olmak istemiştir (Kalaycı,& Gürler,, 2015(a), s. 18-19). Ancak 8 yıl başbakan olan ve Irak'ta işgal sonra Şii siyaset yaşamının en güçlü aktörü haline gelen Maliki seçimdeki 93 sandalye ile birincisi olmasına rağmen makamını kaybetmiştir. İran, bir kısım Şiiler, Türkiye, Sünni Arap ve Kürtler ve ABD Maliki'den desteğini çekmiştir. Böylece Irak'ta başbakan değişmiştir (Erkmen, 2014f). Irak'ta 2008-2014 yılları arasında başbakanlık yapan Maliki, hükümette ortaya çıkan sorunlarda birinci derecede sorumluluk sahibidir.

Önceki bölümde bahsettiğimiz gibi Türkiye ile IKBY arasında gelişen ilişkilerin birçok sebebi vardır. Bağdat-Erbil arasındaki sorunlar da bu sebeplerden birisidir. Diğer bir sebep ise daha önce 2011 yılında başlayan Suriye krizidir. Türkiye'nin açık olarak Suriye'de rejim muhalefetini desteklemesine karşın Irak'ın Beşar Esad otoriter rejiminin yanında yer alması iki devlet arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Hatta Irak Parlamentosu'nda Maliki'nin partisinden bazı milletvekilleri Türkiye'nin Musul ve Basra Başkonsolosluklarının kapatılmasını dahi talep etmiştir. Maliki 2014'te yapılan genel seçimler öncesi üçüncü kez başbakan olmak için uğraşmış fakat Irak'taki iç gruplar ile komşu devletler Maliki'nin değişmesini istemiştir (Duman, 2013a).

Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek sandalyeye ulaşmadığı için koalisyon pazarlıkları başlamıştır. Ancak hükümet kurma pazarlıkları sürecinde IŞİD'in Haziran ayında Musul başta olmak üzere Diyala, Anbar ve pek çok Sünni bölgeyi kontrol altına alması Maliki'ye olan tepkileri daha arttırmıştır. Ancak söylediğimiz gibi hem devletin içinde hem de devletin dışında özellikle İran ve ABD'nin Maliki'nin arkasında durmaması Maliki'nin gidiş sürecini hızlandırmıştır.

Böylece seçimden üç ay sonra 15 Temmuz'da Meclis Başkanı ve 24 Temmuz'da Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı 11 Ağustos'ta hükümeti kurma görevini Haydar El-Abadi'ye vermiştir (Kalaycı & Gürler, 2015, s. 17). Maliki'nin koltuğunu kaybetmesinin diğer bir sebebi de IŞİD meselesi olmuştur. 2013'te örgüt lideri Ebu Bekir El-Bağdadi, El-Kaide'den ayrılmış ve Irak ve Şam İslam Devleti adlı örgütü ilan etmiştir. Maliki üçüncü kez başbakan olmak için çalışırken IŞİD Irak'a saldırmaya başlamıştır. Ocak 2014'te ilk olarak Anbar'daki çatışmalarda IŞİD, Felluce'yi ve Ramadi'nin bir kısmını kontrolü altında almış, 3 Ocak 2014'te de Felluce'de bağımsız bir İslam Devleti ilan etmiştir. IŞİD'e bazı Sünni Arap aşiretlerinin bir kısmı da destek vermiştir. Irak ordusu ve Şii milislere karşı savaşıyan IŞİD, bu desteği sayesinde Musul'a saldırmaya başlamıştır. İlk önce şehrin kuzey batısına saldırmış daha sonra şehre batıdan girmeyi başarmıştır. Ancak 10 Haziran 2014'te öğle saatlerinde IŞİD Irak'ın ikinci büyük şehrinin kontrolünü tamamen ele geçirmiştir (Sandıklı, 2015, s. 19-20). Sonunda bu alanları birleştirerek Halep'in doğusundan Diyala'ya kadar uzanan bir coğrafyada İslam Devleti adını verdiği bir yapılanma kurmuştur. Ancak Maliki'nin başbakan olmasıyla ortaya koyduğu icraatlar şiddet döngüsü olarak geri dönmüştür. Maliki'nin politikaları Irak'ı tekrar Ortadoğu'nun en önemli sorunlarından birisi haline getirmiştir. ABD başta olmak üzere batı ülkelerinin askeri güçlerinin Irak'a geri dönmesine yol açmıştır. Ama en önemlisi 8 yıldır konuşulan parçalanma senaryosunun ülkenin orta bölgesinden başlamak üzere hayata geçtiği görülmüştür (Erkmen, 2014f).

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilere bakınca 2014 yılı Ağustos ayında görevi bırakan Maliki döneminde Ankara ile Bağdat'ın en kötü dönemlerinden birini yaşadığı görülmektedir (Duman, 2013a). Bu çerçevede Türkiye Abadi hükümetiyle ilişkilerin normalleşmesini arzulamıştır. Bu yüzden Maliki'nin görevi bırakmasının ardından Abadi'nin Başbakanlık koltuğuna oturması ilişkilerde yeni bir sayfanın açılacağı umudunu doğurmuştur. Bu umutla dönemin Başbakanı Davutoğlu 2014'ün Kasım ayında Bağdat'ı ve ertesi gün Erbil'i ziyaret etmiştir. Bununla beraber Irak'ın yeni Başbakanı Abadi bir ay sonra bazı Iraklı bakanlarla birlikte Ankara'yı ziyaret etmiştir (Göksedef, 2017).

Ancak Türkiye ile Irak'ın yeni hükümeti arasında bir kriz baş göstermiştir. Telafer, Sincar, Mahmur ve Güver IŞİD'in kontrolüne geçince, Mahmur kampını kurtarmak için PKK/KCK üyeleri Peşmerge'ye destek vermiştir (Sandıklı, 2015, s. 20-21). Irak

Mahmur kampı ve Sincar'ın bazı yerlerine yerleşmiş olan PKK'ya ve Irak'ın diğer bölgelerindeki İran yanlısı milis güçlerine destek vermiştir. Bu durum Türkiye'nin ve bölgedeki Irak Türkmenlerinin çıkarlarını tehlikeye düşüreceğinden sert tepki ile karşılanmıştır. Daha sonra IŞİD tehditlerini artırmış ve 6 Ağustos'ta Erbil'e yaklaşmıştır. 2014 yılında Türkiye, Irak Hükümeti'nin bilgisi ve IKBY'nin talebi dahilinde Başika'da bir askeri üs kurmuştur. Buradaki amaç Peşmerge ve Sünni kesimleri askeri olarak eğitmektir. Musul'un 25 kilometre yakınlarında bulunan Başika Bölgesi'nde Musul'un terör örgütü IŞİD'ten geri alınması için kurulan kamp daha sonra iki ülke arasında gerginlik sebebi olmuştur. Başika'da 2015 yılının başından bu yana varlığını sürdüren askeri eğitim kampında, Türk askeri IŞİD'e karşı Peşmerge ve Sünni olan yerel birliklere eğitim vermektedir. Türkiye'nin Başika'da askeri kamp oluşturmamasının birçok sebebi bulunmaktadır, onlardan en önemlileri yeni oluşturulan Şii milisler grupları dengelemek, PKK'nın Sincar'daki varlığı ve IŞİD tehlikesidir. 2015 yılının başından itibaren Türkiye ile Irak ilişkileri yeniden kriz aşamasına varmıştır. Bu kez Başika kampı kriz sebebi olmuştur. Irak 17 Ekim 2015'te henüz Musul operasyonu başlamadan önce Türkiye'den Başika kampını kapatmasını istemiştir. Çünkü bu kamp Irak tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Aralık 2015'te kampta yaşanan nöbet değişimi ve asker takviyesi sırasında kriz patlak vermiştir. Bağdat, Tahran'ın da desteğiyle kamptan Türk askerinin çekilmesini istemiştir. Ancak Ankara "Irak'taki dış politikasının en önemli noktalardan birisi, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak olduğunu ve sınırındaki tehdide karşı sahada var olmaya devam edeceğini" açıklamıştır (Göksedef, 2017).

Irak Başika askeri kampında Peşmerge ve Sünni Arap güçlerinin eğitime başlanmasını bir tehdit olarak algılamıştır. Buna sebep olarak Şiiler bazı Sünnileri suçlamıştır. Ancak Musul operasyonunun başlamasının hemen ardından Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ümit Yalçın'ın başkanlığındaki bir heyetin Irak'ı ziyaret etmesi ve Türkiye'nin pozisyonunun Irak'a iletilmesi sonrasında gerginliğin azaldığı görülmüştür (Duman, 2017) Ankara'nın Başika'da kalmakta ısrar etmesinin temelinde yatan iki nede vardır. Birincisi Şii milislerin Musul merkezine girmemesi; ikincisi Sincar'daki PKK varlığının büyümesi endişesi. Bu yüzden yeniden önceki dönem gibi Türkiye-Irak arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir.

17 Ekim'de Musul operasyonu başlamadan önce ABD devreye girmiş ve iki devletin işbirliği yapması kampın koalisyonun kontrolüne bırakılması önerisinde bulunmuştur.

Türkiye'nin karşı çıkışları sonucunda Türk askerinin Başika'da eğittiği yerel Sünni Araplardan oluşan Haşdi Vatani birliklerinin de Peşmerge ve Irak ordusuyla birlikte Musul operasyonuna katılacağı ve Musul'a Şii milislerin girmeyeceği açıklanmıştır. (Göksedef, 2017). Bu işbirliği Türkiye, Irak politikasını olumlu yönde geliştirmiştir.

Şekil 5

(IKBY'nin 2014 yılından Sonra Topraksal Büyümesi)

Kaynak: <http://www.hurriyet.com.tr/pesmerge-cekiliyor-40614090>

Kısacası Türkiye ile Irak arasında 2012 yılında yaşanan gerginlikler özellikle 2014-2015 yıllarında yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı devam etmiştir. Türkiye Irak ilişkileri böyle gergin olarak devam ederse, IŞİD sonrası dönemde İran'ın Şii gruplar üzerindeki etkisini artıracak bir gerçektir. Bu yüzden Türkiye, Irak'la ilişkilerde yumuşamayı istemektedir. Çünkü Türkiye'nin Irak politikasını güçlendirmesi, Irak'la iyi bir ilişki geliştirmesiyle mümkündür. Özellikle 2016 yılında Rusya, İran, Suriye ve Irak'ın Bağdat'ta terörle mücadele etmek amacıyla bir ortak operasyon merkezi kurması Türkiye ve Suudi Arabistan'dan tepki çekmiştir. Çünkü bu ortaklığın amacı daha çok Esad rejimini desteklemek olmuştur. Bu noktada Türkiye'nin dış politikası ile Irak'ın dış politikası eskisinden farklı olmuştur.

Türkiye'nin yeni Başbakanı Binali Yıldırım 2017 yılında Irak'a yaptığı ziyaret sırasında "Türkiye ile Irak arasında ilişkilerinde yeni bir sayfa açıyoruz" ifadelerini dile getirmiştir. Bununla birlikte Irak'ın egemenliği Türkiye için çok önemlidir. Irak'ın egemenliğine zarar verecek hiçbir girişime izin verilmeyeceğini de aynı ziyarette

açıklamıştır (Duman, 2017). Türkiye özellikle PKK'nın Sincar'daki varlığına dikkat çekmiştir.Çünkü Türkiye PKK'nın bu şekilde Irak'ın içerisindeki varlığını kendi pozisyonu için tehlike olarak görmüştür. Bu yüzden bu ziyarette Türkiye Başbakanı, yeniden Irak'ın toprak bütünlüğünden söz etmiş ve Başika'nın bir askeri eğitim kampı olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın Irak Başbakanı Haydar Abadi iki devlet arasında üst düzey ziyaretlerin devam etmesini istemiştir. Abadi ayrıca PKK'nın Irak'ın topraklarını kullanması ve Türkiye'yi tehdit etmesine izin vermeyeceklerini, PKK'nın Irak terk etmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Özetle; Türkiye Irak arasındaki ilişkiler Maliki döneminde bozulduktan bu yana hala tam olarak düzelmemiştir. Hükümetin değişmesiyle gerginlik biraz daha azalmıştır. Bu dönemde IKBY, Türkiye'nin Irak'taki pozisyonunu güçlendirmesinde ve etkili olmasında büyük rol oynamıştır.

5.2. IKBY Referandumu

Türkiye'nin Irak politikasının en önemli konusu bu devletin toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda Irak devletine her türlü desteğin verileceğini her fırsatta açık bir şekilde ifade etmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi 2014 yılı boyunca Irak'ta birçok önemli gelişme yaşanmıştır. Yani Nuri el-Maliki döneminde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler ve Bağdat ile Erbil arasındaki krizler sertleşmiştir. Maliki'nin başbakanlığı döneminde Irak, Türkiye ile IKBY arasında gelişen ilişkilere ve Ankara'nın Erbil'le yapmış olduğu anlaşmalara ciddi şekilde tepki göstermiş ve karşı çıkmıştır.

Türkiye Abadi hükümetiyle ilişkilerin normalleşmesini arzulamıştır. Türkiye yumuşamaya dair hamlesini 2017 yılının başı itibariyle yapmış ve Başbakan Binali Yıldırım 2017 yılının ilk yurt dışı ziyaretini Irak'a gerçekleştirmiştir. Başbakan Yıldırım Irak içerisindeki gelişmelerde Irak'ın özellikle IŞİD sonrası süreçte Türkiye'nin desteğine ihtiyacı olacağını bir kez daha göstermiştir. Her iki devlet de ilişkilerin normalleşmesini, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini talep etmiştir. Bu ziyaretten sonra Abadi de bir ay sonra Türkiye'yi ziyaret edeceğini söylemiştir (Duman, 2017h).

Irak Başbakanı Abadi, Musul'da IŞİD'e karşı opeasyonda zafer kazanıldığını resmen ilan etmiş ve Irak'ın ikinci büyük kenti Musul'un IŞİD'den tamamen kurtarıldığını açıklamıştır (Coles & Kalin, 2017). IŞİD'le savaşın sonuna yakın IKBY Başkanı Mesud Barzani ABD ile AB ve koalisyon devletlerinin IŞİD'e karşı Kürtlere verdiği

desteklerden ötürü Kürtlerin bağımsızlık yönündeki taleplerine de destekte bulunacaklarını hesaplamıştır. Bu gündemle Mesud Barzani 7 Haziran'da, Erbil'in Salahaddin kasabasında IKBY siyasi partilerinin temsilcileriyle bir araya gelmiş ve toplantının ardından referandum tarihinin resmi olarak belirlendiğini duyurmuştur. 25 Eylül 2017 yılında referandum yapılması için yapılan toplantıya IKBY partilerinden Goran Hareketi ve Kürdistan İslami Cemaati, (Komele) haricinde bütün siyasi partiler katılarak oy kullanmıştır.

IKBY'nin bu politikasına bazı devletler hariç hiç bir devlet destek vermemiştir. Barzani'nin tüm riskleri göze alarak referandumdan vazgeçmemesine rağmen, bu adımın bağımsız bir Kürt devleti ile sonuçlanması ihtimali oldukça düşük olmuştur ki Barzani de referandumun hemen ardından bağımsızlık ilan etmeyeceklerini ifade etmiştir. IKBY, ABD ve AB'nin de açık ve istikrarlı bir destek garantisini olmadan referanduma gitmiştir (Konukçu, 2017). Başka bir deyişle IKBY'nin bağımsızlık referandumuna ABD, AB, Türkiye, İran ve bazı Arap devletler ile Irak başta olmak üzere birçok devlet karşı çıkmıştır. Uluslararası güçler, referandumun ertelenmesi için Barzani ve IKBY hükümeti'ne baskı uygulamışlardır. Bu bağlamda Barzani ve IKBY'nin referandumun yapılması konusundaki ısrarı Irak, Türkiye ile İran'ı birbirlerine yakınlaştıran büyük bir rol oynamıştır. Bununla birlikte IKBY Türkiye'nin ciddi ve sürekli itirazlarına rağmen, 25 Eylül'de bağımsızlık konusundaki tartışmalı referanduma devam etme kararı Ankara ve Erbil arasındaki ilişkilerde ciddi bir kriz yarattı (Turkey and the KRG, 2017). Referanduma dışardan karşı tepkiler olduğu kadar içerden tepki oluşmuştur. Bazı Iraklı Kürt siyasetçiler, bazı eski IKYB parlamento milletvekilleri ve işadamlarının yanında Şahsuvar Abdülvahid önderliğindeki Yeni Nesil Hareketi (Newey Nwe) lideri de 'Şimdilik Hayır' sloganıyla karşıt bir kampanya yürütmüştür. Barzani ve Barzani'yi destekleyen bağımsızlık yanlısı Iraklı Kürtler, uzun yıllardır devam eden kötü muamele karşısında kendi kaderlerini tayin etme zamanının geldiğini bir kaç kez yaptıkları "Evet" kampanyalarıyla dile getirmişlerdir (Iraklı Kürtlerin, 2017).

Bu tarihten sonra IKBY bir taraftan Irak'la diğer taraftan İran ve Türkiye ile ilişkilerinde ciddi bir kriz yaşamıştır. Ancak ilk tepkiler Irak hükümeti tarafından başlamıştır. Bu çerçevede Bağdat hükümeti tek taraflı bir referandum çağrısının meşruiyetini reddetmiştir. Hükümet sözcüsü Saad Al-Hadisi, 9 Haziran 2017 tarihinde yaptığı açıklamada, "Hiçbir parti diğer taraflardan ayrı olarak kendi başına Irak'ın

kaderine karar veremez." demiştir. Hadisi Irak'ın, anayasal olarak tam bir egemenliğe sahip demokratik, federal bir ülke olduğunu belirtmiştir. 7 Haziran'da referandum kararı onaylanmadan, Kerkük Valisi Necmeddin Kerim ile vilayet meclisi Kerkük'te Irak bayrağının yanında IKBY bayrağının da asılmasına karar vermiştir. 2017 yılı Nisan ayı 2017 Kerkük'teki bazı kamu binalarına IKBY bayraklarının asılması, Bağdat'taki merkezi hükümet ile İran ve Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Kerkük'teki Arap ve Türkmenlerden tepkiler yükselmiştir. Kerim daha sonra şehirdeki tüm oluşumlara referanduma katılma çağrısı yapmıştır. Ama buna karşı Kerkük'teki Arap ve Türkmen partiler referandumu boykot edeceklerini söylemiştir (Thames Nehri'nden, 2018). 2015 yılında KDP ve Goran Hareketi arasındaki krizlerden dolayı IKBY Parlamentosu kapatılmıştı. Bağımsızlık referandumunun meclis tarafından da onaylanması gerektiği için parlamentonun açılması gerekmiştir. KDP, KYB ve diğer partilerle parlamentoyu tekrar açmıştır. Açılan IKBY Parlamentosu, bağımsızlık referandumunu 25 Eylül'de düzenlemeye karar vermiştir. Söz konusu karar, 65 üyenin oyuyla alındı. Ancak önceden sorunlu ilişkilere sahip olan Ankara ile Bağdat, IKBY'de gerçekleştirilecek bağımsızlık referandumunu temel tehdit olarak gördüler (Erboğa, 2017).ve bu ortak tehdide karşı birlikte hareket ettiler

25 Eylül'e yaklaşırken IKBY üzerinde Irak, Türkiye ile İran tarafından gelen tepkiler daha da yükselmiştir. Söz konusu referandumun ardından Bağdat yönetimi bölgeye yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Erdoğan, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Kurulu toplantısı sırasında New York'ta 18 Eylül'de Abadi'yle görüşmüş ve "Irak'ın toprak bütünlüğüne olan bağlılığını" vurgulayarak "ülkesinin Irak'ın bölgenin güvenliği ve istikrarı için işbirliği yapma isteğini" belirtmiştir. New York'ta bulunan Erdoğan verdiği röportajda referandumun düzenlenmesi halinde Türkiye'nin IKBY'ye yönelik yaptırımları devreye sokabileceğini söylemiştir. Referandumdan vazgeçirme çabalarına da değinen Erdoğan, delegelerini Barzani'ye "bölgeyi" sonsuz bir etnik ve mezhepsel savaşa sürükleyeceği, bu hatayı yapmamalarını" söylemesi için gönderdiğini söylemiştir. Ona, Türkiye'nin "ihtiyaç duyduğu her zaman yardım ettiğini" hatırlattığını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak IKBY 25 Eylül günü gerçekleştireceği referandum nedeniyle, IKBY'ye yaptırımlar uygulamak da dahil olmak üzere karşı tedbirler almanın gözden geçirildiğini de ifade etmiştir (Turkey and the KRG, 2017).

Türkiye ve İran referandumun düzenlenmesine karşı net bir pozisyon almışlardır. Ankara'dan yapılan açıklamalarda referandumun tarihi bir hata olacağı ve beraberinde

sadece bölgesel değil, küresel bir krizi getireceği ifade edilmiştir (Iraklı Kürtlerin, 2017). Bu çerçevede New York'ta Irak'a destek vermek için Türkiye Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, İran Dışışleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ve Irak Dışışleri Bakanı İbrahim Caferi referanduma karşı ortak bir bildiri yayımlamışlardır (Türkiye, Irak, 2017). Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım ise referandum için “bir hata, bir macera” olacağı şeklinde açıklama yapmıştır. Türkiye'nin “sahadaki gelişmelere” göre diplomatik, siyasi ve ekonomik önlemler alacağını eklemiştir (Bılınsoy, 2017) . Türk Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu da yaptığı açıklamada, Irak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini korumaya kararlı olduklarını söylemiştir. Başbakan Yıldırım gazetecilere verdiği başka bir demecinde, "Bölgemizde yeterince sorununuz var. Yeni bir çatışma alanı yaratmanın doğru olmadığına inanıyoruz." demiştir. Türkiye'den bölgedeki devletlere nazaran daha fazla açıklamalar yapılmıştır. Bunun sebebi Türkiye'de Kürt nüfusunun diğer devletlerden daha fazla olması olabilir. Türkiye IKBY'nin bağımsız olması durumunda Türkiye'deki Kürtlere etkisi olacağından kaygılanmıştır (Bılınsoy, 2017).

İran Dışışleri Bakanı Cevad Zarif de yaptığı bir açıklamada şöyle demiştir: "IKBY'nin referandum seçimi yanlış bir seçim. Irak'ın geleceği belirsizleşir ve bir felakete yol açabilir. Bu felaket sadece Kürtleri içine almakla kalmaz, Irak ve bölgenin güvenliğini de etkiler" IKBY referandumuna karşı Irak da sert tepkilerde bulunmuştur. Kürtlerin en yakın dostlarından olan Şii İttifakı'nın Lideri Ammar el Hakim “Irak'taki bağımsızlık referandumuna izin vermeyeceklerini” söylemiştir. Hakim Kürt yönetimini özellikle Kerkük konusundaki egemenlik iddiaları konusunda da uyarmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve eski Irak Başbakanı Maliki de "Irak'ın kuzeyinde ikinci İsrail'in kurulmasına izin vermeyeceğiz" demiştir (Barzani referandum, 2017). Ağustos ve Eylül aylarında Erdoğan, Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu ile Ulusal İstihbarat (MİT) Başkanı Hakan Fidan'ı Erbil'e göndererek referandumun iptal edilmesi amacıyla IKBY Başkanı Mesud Barzani'yle görüşülmesini istemiştir. Ama Barzani bu görüşmelerde referandumun iptal edilmesi konusunda ikna olmamıştır (Turkey and the KRG, 2017).

Bölgedeki devletler özellikle Türkiye ile İran'ın karşı çıkmasının yanı sıra IKBY'nin referandum kararına uluslararası tepkiler de olumsuz olmuştur. ABD ile Rusya da tepki göstermiştir. Rusya Dışışleri Bakanı Sergei Lavrov Rûdaw kanalına konuşarak "Nihai kararlar alınırken, bu adımın siyasi, jeopolitik, demografik ve ekonomik sonuçlarıyla ilgili tüm hususların ve Kürt sorununun modern Irak'ın sınırlarının ötesine geçtiği ve

tüm komşu ülkelerin durumunu etkileyeceği gerçeğinin göz önünde bulundurulacağını umuyoruz" demiştir (Iazarov Ywazah, 2017). ABD Başkanı Donald Trump'ın IŞİD'le Mücadele Koalisyonu Özel Temsilcisi McGurk de IKBV'nin 25 Eylül'de "Yasal bir referandum için gözlemciler ve Birleşmiş Milletlerin olması gerekiyor. 25 Eylül'de yapılacak referanduma herhangi bir uluslararası yasal dayanağın sağlanması zor görünüyor. Bu yüzden seçilen yolun riskli olduğunu belirtiyoruz. Sadece ABD değil tüm uluslararası koalisyondaki ülkeler referandumu desteklemediklerini bize ilettiler" açıklaması yapmıştır. Bununla birlikte McGurk Erbil'de Barzani ile görüşmüştür. Toplantıda Barzani'ye referandumun ertelenmesi için bir alternatif sunulmuştur. McGurk, "Sunulan alternatifi kabul edilmesi temennisinde bulunuyoruz çünkü tercih edilen referandum çok risklidir" ifadelerini kullanmıştır. Ama Barzani yaptığı referandum kampanyalarında McGurk'ın sunduğu alternatifi bizim için yararlı olmadığı ifade ederek reddettiğini açıklamıştır (Anadolu Ajansı, 2017). ABD Dışışleri Bakanı Rex Tillerson da 25 Eylül'deki bağımsızlık referandumundan iki gün önce IKBV Başkanı Barzani'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta Rex Tillerson, Barzani'ye BM ve İngiltere ile birlikte başka bir alternatif teklif edilmiştir. 23 Eylül 2017'de Erbil'de Franso Hariri Stadyumu'nda yapılan referandum kampanyasında Barzani BM ile ABD'nin bağımsızlık referandumunun ertelenmesi için sunduğu öneriyi neden uygun görmediğini açıklamıştır. Barzani, Washington'dan ileri tarihteki olası bir referandum için destek garantisi istediklerini söyledi. Ama bu mektupta destek garantisinin bulunmadığını ifade etmiştir (Hennerbichler, 2018).

Türkiye, IKBV'nin özellikle de KDP ve KYB tek taraflı attığı adımlara sert bir biçimde karşı çıkmıştır. Bu tutumunu IKBV'de 25 Eylül 2017'de yapılan bağımsızlık referandumu süreciyle birlikte daha da sertleştirmiştir. 2017 yılına kadar Irak ile Türkiye arasında uzun yıllardır gergin olan ilişkiler referandum ve Kerkük ile tartışmalı bölgeler nedeniyle yumuşamaya başlamıştır (Duman, 2017h). Başbakan Abadi, referandum sürecinden dolayı normalleşen ilişkiler üzerine Türkiye'ye önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Çok sayıda bakanı ile birlikte Türkiye'nin başkenti Ankara'da önce Erdoğan, sonra Binali Yıldırım ile görüşmüştür. Görüşmelerin ardından her iki lider birlikte kameraların karşısına çıkmış ve karşılıklı işbirliği mesajları ifade etmişlerdir (Erişmiş, 2017). Referandumdan önce Türkiye ile Irak IKBV'ye gözdağı vermek için bir askeri tatbikat yapmışlardır. Tatbikat, Irak kuvvetlerinin de katılımıyla Türkiye-Irak ortak tatbikatına dönüştü. Bütün bunlara rağmen Barzani, Cuma günü

erken saatlerde yaptığı açıklamada oylamanın ertelenmeyeceğini ifade etmiştir. Barzani, "IKBY referandumuna alternatif olabilecek bir teklif henüz almadık" demiştir. IKBY Başkanı Barzani, BM, ABD, İngiltere, Türkiye, İran ve Irak'ın uyarılarına rağmen Erbil, Duhok ve Süleymaniye şehirlerinin yanı sıra tartışmalı bölgelerde referandum süreci başlamıştır. Ancak 25 Eylül 2017 IKBY Halkı ve tartışmalı bölgeler referandum gerçekleştirmiştir. IKBY Yüksek Seçim Komisyonu tarafından yapılan açıklamaya göre referanduma katılanların yüzde 92'si "evet", yüzde 7'si ise "hayır" oyu kullanmıştır. (IKBY parlamentosu, 2017).

Referandumun ardından ve sonraki süreçte Abadi hükümeti bölgeye yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Abadi, referandumun yasadışı ve anayasaya aykırı olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Irak Parlamentosu, referandumun düzenlenmesini reddeden bir karar vermiştir. Abadi referandumun iptali için Federal Mahkeme'ye de başvurmuştur. Mahkeme, 6 Kasım 2017'de verdiği kararda ülkenin toprak bütünlüğüne vurgu yapmış ve "anayasaya göre hiçbir bileşenin ayrılma hakkının bulunmadığına" hükmetmiştir. Federal Mahkeme Abadi'den Irak'ın toprak bütünlüğünü korumasını, ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmesini ve bu konuda gerekli tüm tedbirleri almasını istemiştir. Türkiye Irak merkezi yönetiminin bu politikasına destek vermiştir. Çünkü Türkiye'nin Irak politikasının temeli bir Irak'ın birlik ve bütünlüğünün korunmasına dayanmaktadır (Hennerbichler, 2018). Bağdat yönetimi, Türkiye ve İran'a IKBY'ye baskı yapılmasını talep etmiştir. Bu bağlamda Türkiye ile İran Irak'ın yaptırımlarını tamamen desteklemişlerdir. Ek olarak Türkiye, IKBY'ye yönelik Türk firmalarının uçuşlarını durdururken, Erbil ve Süleymaniye'ye yönelik uçuşlara hava sahasını da kapatmıştır. Irak merkezi hükümeti ile sıkı ve çabuk bir işbirliğine giden Türkiye, referandum öncesi bir kaç kez Habur Sınır Kapısı kaptacağını söylemiştir fakat referandum sonrasında bu kararı uygulamamıştır.

Kısacası IKBY referandumu Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılması için bir faktör olmuştur. Ancak Türkiye aynı zamanda Irak Hükümeti'nden tam anlamıyla emin olamadığından IKBY'yi tamamen kaybetmek istememektedir. Çünkü Türkiye IKBY'nin Türkiye'nin Irak politikasında basit bir faktör olmadığını birçok konuda test etmiş ve görmüştür. Ayrıca Türkiye IKBY olmadan Irak politikasını uygulamasının kolay olmayacağını farkındadır. Çünkü Irak'ta Türkiye'nin karşısında İran bulunmaktadır. İran, Türkiye'nin Irak'ta geniş bir nüfuz kurmasına ve politikasına karşıdır ve Türkiye'yi kendine karşı doğrudan tehlikeli bir rakip olarak görmektedir. Bu

yüzden İran, Irak'ta Türkiye'nin varlığına karşı çıkmaktadır. Türkiye'de Irak'taki nüfzunu kaybetmemek için IKBY'ye ihtiyaç duymaktadır.

IKBY ve Türkiye de iki tarafın birbirine ne kadar ihtiyacı olduğu da farkındadırlar. Erbil'in referandumu askıya alma girişimi ilişkilerin yeniden düzelmesi için bir adım olmuştur. Barzani veya IKBY kazanımlarının kaybedilmesi Türkiye'nin de bölgedeki kazanımlarının kaybedilmesi demektir. Zira Barzani kaybederse başka unsurlarla İran'ın IKBY'de daha aktif olması mümkündür.

5.3. Referandumdan Sonra Türkiye ile Irak Arasındaki İlişkiler

Türkiye ve Irak arasında başlayan yeni dönemin bazı temel dinamikleri bulunmaktadır. Başka bir idafeyle IKBY'nin 25 Eylül 2017'de gerçekleştirdiği bağımsızlık referandumun ardından Irak, IKBY ve Türkiye'de ciddi dönüşümler yaşandığı gibi Ortadoğu bölgesi de yeni bir döneme girmiştir. Bilhasa 12 Mayıs 2018'de gerçekleştirilen seçimlerle Irak'ta yeni bir siyasi tablo meydana gelmiştir.

IKBY bağımsızlık referandumu Türkiye ve Irak'ın yakınlaşmasını tetikleyen temel dinamik olmuştur. Ortaya çıkan tehdit iki devletin ulusal güvenlik önceliği olarak müşterek hareket etmesini beraberinde getirmiştir. 2017 yılında Türkiye IKBY ile yoğun ilişkilere sahip olmasına rağmen IKBY'in bağımsızlık kararı son derece olumsuz olmuştur. Bu durum Ankara'nın Tahran ve Bağdat ile eşgüdüm içinde olmasını beraberinde getirmiştir. Ankara ve Erbil arasındaki ilişkilerin bozulması, Türkiye'nin Irak'a verdiği destekle Ankara ile Bağdat arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır (Acun, 2017).

2017 yılında IKBY iç ve dış politikasında referandum süreci ile birlikte ciddi bir karmaşa yaşamıştır. KYB'nin bazı liderleri ile Talabani ailesi referandumdan hemen sonra KDP'yi yalnız bırakmıştır. KDP'nin iddialarına göre KYB ve Talabani ailesi referandumu boşa çıkarmak için Irak ve İran ile anlamıştır. Bu yüzden KYB'nin referandum sonrası atmış olduğu adım Irak hükümeti ile anlaşmak olmuş ve bu IKBY'deki bütün taşları yerinden oynatmıştır (Kurdistaniki, 2017). 16 Ekim 2017 tarihinde yani referandumdan sonra KYB içindeki bir kliğin Irak ve İran istihbaratı ile yaptığı görüşme sonrası Kerkük ve diğer yerleri Şii milis gruplara teslim etmiştir. Referandum sonucu istediği gibi olmamasından dolayı IKBY ciddi bir fatura ödemiştir. İran'ın destekleriyle Abadi'nin talimatıyla 16 Ekim 2017 yılında sabahı harekete geçen Irak ordusu ve Haşdi Şabi milisleri Kerkük'e girmiş ve müteakiben IKBY'nin kontrolündeki tartışmalı bölgelerin çoğu Bağdat yönetimine geçmiştir. IKBY Başkanı

Barzani Al-Jazeera televizyonunun çektiği belgeselde 16 Ekim olaylarına ilişkin “KYB’nin yaptıkları büyük ihanet” demiştir. (jezera).

Referandumun hemen sonrasında Abadi Hükümeti bölgeye yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Türkiye IKBY referandumunu Irak politikasında özellikle Irak’ın toprak bütünlüğü ve Kerkük’teki Tükmen meselesi için büyük bir tehdit görmüştür. Türkiye, bu süreçte, Irak’ın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin muhafazası için Irak’la birlikte hareket etmiştir. Türkiye açısından Erbil’in referandumu bir kırmızı çizgi ve hiçbir şekilde bunun aşılmasına müsaade etmeyecektir. Bu yüzden Irak’ın IKBY’ye yaptırımlar uygulamasına Türkiye destek vermiştir. Irak ve Abadi Hükümeti IKBY'nin elindeki havalimanları ile sınır kapılarının merkezi hükümete bağlı olması gerektiğine karar vermiştir. IKBY’deki hava sahası da Bağdat Merkezi Hükümeti’nin talebi üzerine kapatılmıştır. Bu bağlamda IKBY’nin anayasal sınırları üç şehirlerde Duhok, Erbil ve Süleymaniye, Türkiye, IKBY’ye yönelik Türk firmalarının uçuşlarını durdururken, Erbil ve Süleymaniye’ye yönelik uçuşlara da hava sahasını kapatmıştır. Bu durum referandum nedeniyle zaten dışarıdan ciddi baskı gören ve yaptırımlar uygulanan IKBY’yi, iç politika açısından da zor duruma sürüklemiştir. (Duman, 2018i)

25 Ekim 2017 tarihinde Abadi Türkiye’ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Erdoğan ile görüşen Abadi bu ziyaretle iki ülke arasındaki ilişkilerin artarak gelişeceğini net bir biçimde dile getirmiştir. Erdoğan “yaptığımız görüşmeler ve Türkiye, İran ve Irak olarak attığımız adımlar sonucunda olumlu bir noktaya geldiklerini ”söyledi. Aynı gün Yıldırım, Abadi ile yaptığı görüşmenin ardından, merkezi hükümeti “havaalanlarını ve sınır kapılarını alma konusunda destekleme politikasının bir parçası olarak, Türkiye’nin “Habur sınır kapısının kontrolünü Irak’ın merkezi hükümetine bağlı olması” gerektiğini söylemiştir. Habur sınır kapısı tamamen IKBY kontrolü altında olduğundan dolayı yeni bir sınır kapısı açılması gündeme meydana gelmektedir. Çünkü IKBY ile Irak Merkezi Hükümetin yaşadığı siyasi ve ekonomik gerginlikler Türkiye-Irak ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Eğer bu projeye gerçekleşirse IKBY daha da zor durumda kalacaktır (Turkey and the KRG, 2017).

2017 yılında Ankara’nın Bağdat’la gelişen ilişkilerine rağmen Erdoğan IKBY'nin tamamen Abadi'nin denetimine girdiğini görmek istemediği için IKBY ile olan bütün köprülerini yakmamıştır. Çünkü IKBY ile Türkiye her iki tarafın da birbirine ne kadar ihtiyacı olduğunun farkındadır. Bu yüzden Habur sınır kapısı hala IKBY yetkilileri tarafından yönetilmekte ve Irak petrol yetkililerinin erken duyurularına rağmen, IKBY

petrol kuvvetlerinin ihracatındaki düşüş halen IKBY ile yapılan anlaşmalara göre devam etmektedir. Bununla birlikte referandumu takip eden gergin aylar boyunca, IKBY ile Türkiye arasındaki ekonomik bağlar da devam etmiştir. Türkiye, IKBY'yi sert bir şekilde kınamasına rağmen, İran'ın Eylül 2017'den Ocak 2018'e kadar yaptığı bölgeyi engellemek için sınır geçişlerini hiçbir zaman kapatmamıştır. Referandum ve 16 Ekim olaylarından sonra IKBY Başkanı Barzani görevini 1 Kasım'da bırakacağını açıklamıştır. Henüz yeni başkan seçilemediği ve seçim yapılamadığı için IKBY Parlamentosu başkanlık yetkilerini kurumlar arasında paylaşmıştır. Referandum sonrası oluşan gergin atmosferi Başbakan Neçirvan Barzani yumuşatmaya çalışmış, Türkiye ve Irak ile yeni bir sayfa açmaya çalışmıştır. ABD bu dönemde Başbakan Neçirvan Barzani ile Başbakan Yardımcısı Kubat Talabani'yi desteklemiştir. Diğer taraftan Ankara ile Bağdat arasındaki ilişkiler de her geçen gün geliyordu. Bu çerçevede Bağdat'ın Ankara yanında pozisyon alması için Türk yetkililer Irak'a üst düzey ziyaretler gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Ocak 2018'de Irak'ı ziyaret ederek Sincar ve Kuzey Irak'ta terörle mücadele konusunu ele almıştır. Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar Mart 2018'de Irak'a ziyaret gerçekleştirmiş, sınır güvenliği ve terörle mücadele konularını dile getirmiştir (Kekilli, 2018, s. 2-4).

Türkiye'nin bölgedeki en büyük rakibi olan İran'ın Irak'ta ve IKBY'de özellikle KYB yoluyla etkin nüfuzu daha da artmaktadır. Özellikle Türkiye ve IKBY arasındaki gergin bir ilişki devam ederse Türkiye'nin Irak politikasında özellikle ekonomik alanda büyük kayıpları olacaktır. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin Barzani yönetimine karşı olan tavrının İran lehine sonuçlar doğurduğu sıkça dile getirilmektedir. Irak içi dengelerin tamamen İran tarafına kaydığı ve bundan Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının zarar göreceği vurgulanmaktadır. IKBY; Irak ve İran'a karşı Türkiye'nin kaybetmek istemediği önemli bir ekonomik ortak olduğunun farkındadır. Ayrıca Türkiye, İran'ın adımlarından da şüphelenmiştir. Ancak Türkiye ve IKBY her iki tarafın birbirine ne kadar ihtiyacı olduğunun farkındadır. Dolayısıyla Erbil'in referandumu askıya alma girişimi ilişkilerin yeniden düzelmesi iyi bir adım olmuştur (Erboğa, 2017). 2018 yılında Türkiye'de yapılan başkanlık sistemi seçim sonuçlarına göre Erdoğan başkan seçildi. Neçirvan Barzani, telefonda Erdoğan'ı seçim başarısından dolayı tebrik etti. Daha sonrasında IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Başkan Erdoğan'ın yemin töenine resmi olarak davet edimiştir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin bu katılımı Ankara ile ikili ilişkilerdeki kriz alanlarının giderilerek ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi

yönünde ciddi beklentiler doğurmuştur. Türkiye'nin dış politikasında Irak ile IKBY büyük bir önem taşımaktadır (Kekilli, 2018a, s. 2-3). Sonrasında ilişkiler yavaş yavaş yumuşamaya devam etmiştir. Rûdaw Araştırma Merkezi tarafından Erbil'de düzenlenen panele Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Müdür Yardımcısı Ali Rıza Güney katılmıştır. Güney bu toplantıda Irak'ın Türkiye için ne kadar önemli olduğu dile getirmiştir. Güney Irak'ın Türkiye için çok büyük önem taşıdığını dile getirerek, "Irak Ortadoğu'nun omurgasıdır" demiştir. Bu bağlamda IKBY'nin de Türkiye için önemli olduğu açık bir şekilde söylenebilir. (Güney, 2019). Ağustos 2017'de Türkiye PKK'nın Süleymaniye'de Türk istihbarat ajanlarını kaçırmamasından sonra KYB temsilcilerini Ankara'dan sınır dışı etmiştir. Ayrıca, Türkiye referandum sürecinden sonra hava sahasını Erbil Uluslararası Havaalanına açarken bunu Süleymaniye uluslararası havaalanı için yapmamıştır (Güney, 2019). Çavuşoğlu, Türkiye'nin hava sahasını Süleymaniye'ye giden hava trafiğine yeniden açmayı reddetmesini "Türk öfkesinin bir göstergesi ve KYB'den hoşnutsuzluk" olarak değerlendirmektedir. Irak'ın yeni Cumhurbaşkanı Barham Salih 2019 yılında Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Bu ziyarette Barham Salih Türkiye'nin önemini takdir etmiş ve Ankara'nın dostluğunu önemine vurgu yapmıştır. Ancak bu ziyaretten sonra Türkiye Süleymaniye hava sahası üzerindeki uçuş yasağını kaldırmıştır (İddon , 2018). Bu ziyaret 2018 yılı boyunca Türkiye'den Irak'a yapılan ilk üst düzey ziyaret olmuştur. Çavuşoğlu'nun Ekim 2018'deki Irak ziyaretinde ise Erbil ziyareti programa dahil edilmiştir. Bununla birlikte IKBY referandum kararının ardından Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Erbil'i ilk kez ziyaret etmiştir. Ancak bu şekilde IKBY ile Türkiye arasında yeni bir dönem başladı (Duman, 2019b). Genel olarak Türkiye-IRBY ilişkilerinin normalleşmesi Türkiye için IKBY'nin önemini göstermektedir. Çünkü Türkiye, Şiiilerin iktidara sahip olduğu Irak Hükümeti'ne şüphe ile yaklaşmaktadır. Türkiye'nin Irak'taki çıkarlarına ters olabilecek politik gündeme sahip Şii ağırlıklı bir yönetim Türkiye'nin nüfuzunu olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü Türkiye; İran'ın Irak Hükümeti üzerindeki gücünün ve nüfuzunun farkında olduğu için bu durumu kendisine bir tehdit olarak görmektedir. Aynı zamanda İran da Türkiye'nin Irak politikasına kaygıyla yaklaşmaktadır. Bu yüzden referandumdan sonra IKBY yönetimi değişince Türkiye IKBY ile ilişkilerinde aşamalı şekilde yumuşamaya gitmiştir.

Aynı zamanda Irak referandumla birlikte Türkiye'nin yoluyla IKBY üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Özellikle de petrol, hava sahasını kaptmak ve sınır kapılarının

kontrolünü ele almak için Türkiye’den destek istemiştir. Ama Türkiye bazı konularda özellikle de petrol ve sınır kapıları konusunda Irak'a tamamen destek vermemiştir. Çünkü Ankara-Erbil ilişkileri önemli kazanımlar sağladığının farkındadır. Buna rağmen Türkiye Ovaköy projesini Irak tarafına teklif etmiştir. Ovaköy projesinin gerçekleşmesi durumunda Ankara-Bağdat ilişkileri birçok açıdan etkilenecektir. Ekonomik açıdan Habur üzerinden sürdürülen ticaret genişleme imkanı yakalayacak ve iki devlet doğrudan bir hatla birbirine bağlanacaktır. Ama IKBY'nin merkezi hükümetle normalleştirdiği ilişkiler bu projenin gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. Çünkü bu projeye ABD karşı çıkmaktadır. Bu yol ABD’nin Suriye’deki çıkarları için önem taşımaktadır. Ayrıca bu proje Sünni bölgelerde gerçekleşeceğinden dolayı Irak hükümeti bu konuya çok önemi vermemiştir. Ayrıca Irak’ın amacı ile Türkiye’nin amacı çok farklıdır. Ancak Irak, Türkiye ile geliştirdiği ilişkileri IKBY üzerinde baskı yapmak ve IKBY’nin ekonomisi ile elindeki tüm alanları merkezi hükümete bağlamaya çalışmıştır. Ama Türkiye IKBY’ye Irak’ın istediği şekilde baskı yapmayı tercih etmemiştir. Türkiye Irak’taki politikası ve çıkarları için IKBY ile ilişkilerinin normalleşmesinde görmüştür. Çünkü ifade edildiği gibi Türkiye Şii Irak hükümetlerinin politikalarından emin olamamaktadır. Özellikle Irak 2003 yılından sonra Irak hükmetleri her zaman İran etkisinde olmuşlardır. Bu yüzden IKBY Türkiye’nin Irak politikasında büyük bir faktördür.

SONUÇ

Irak'ın Kuzeyi, Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan 36'ncı paralelin kuzeyi değildir. Irak'ın Kuzeyi'nin kavramsal olarak ilk olarak ortaya çıkışı 1918 yılında İngiliz ve Fransızlar arasında Suriye ve Irak'ın sınırını değiştirmek için imzalanan anlaşma ile olmuştur. Ancak IKBY'nin ortaya çıkmasının daha başka birçok sebebi vardır. Ama en önemli sebebi Kuzey Irak'ta uçuşa yasak bölgenin oluşturulması olmuş ve o zamandan itibaren kavram yerleşik bir hal almıştır. Saddam Hüseyin Kuveyt'e saldırdığında Irak hükümeti zayıflamış ve Kürtler Kuzey Irak'ta hükümete karşı ayaklanma imkanı bulmuşlardır. Saddam Hüseyin ayaklanmayı bastırmak için peşmerge güçlerine saldırmış ve milyonlarca sivil İran ve Türkiye sınırlarına doğru kaçmıştır. Bu durum Türkiye ve İran üzerinde büyük bir ekonomik baskı yaratmıştır. Sonuç olarak BM 986 kararı ile uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve daha sonra Kuzey Irak'ta IKBY Hükümeti kurulmuştur. Bu dönemden sonra Türkiye ile Iraklı Kürtlerin ilişkileri başlamış ve kademeli olarak artmıştır. Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle başlattığı ilişkiler Türkiye'nin Irak politikasındaki değişimlerden bir tanesidir. 1991 yılın sonunda her ne kadar Turgut Özal'ın Iraklı Kürtlere verdiği destekle yakın ilişkiler geliştirmeye yönelik bir politika sürdürse de, bu ilişkiler hep IKBY'deki PKK varlığına bakılarak belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, Iraklı Kürtlerle geliştirilen ilişkiyle PKK'ya karşı güvenlik işbirliği oluşturulmaya çalışılmıştır. AK Parti ve özellikle Davutoğlu döneminde konunun güvenlik boyutu tamamıyla ortadan kalkmasa da 2007-2008 yıllarından itibaren güvenlik, Türkiye'nin IKBY'ye yönelik tek bakış açısı olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine Türkiye-IRBY ilişkilerinde önemli bir ekonomik boyut oluşmuş, iki aktör arasındaki yatırımlar, ticari ilişkiler, doğal kaynaklar ve enerji anlaşmaları ön plana çıkmıştır.

Bunun gelişmesindeki etkenlerden birisi de AK Parti iktidarından sonra Türk dış politikasının farklı bir biçime evrilmesidir. Türkiye'nin yakın tarihine geri dönüp ülkenin dış politikasını karşılaştırılırsa AK Parti'nin ülkenin özellikle komşularla dış politika stratejilerini ve yönünü değiştirdiğini görülmektedir. AK Parti iktidara gelmeden önce Türk dış politikası ve özellikle Iraklı Kürtler ve Türkiye ilişkilerinin temeli çoğunlukla ulusal güvenliğe dayanmaktaydı. Bununla beraber AK Parti iktidara geldiği zaman ve sonrasında yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü 2003'teki Irak'ın Amerikan işgali ve sonrasındaki süreç Irak'taki Türk dış politika stratejilerini önemli biçimde etkilemiştir. Bununla birlikte Türkiye ile IKBY arasındaki gelişen ilişkiler daha

çok Türkiye hükümeti ile KDP arasında var olan ilişkilerin çerçevesinde bulunmaktadır. PKK konusunda iki taraf da aynı fikirdedir. Bununla birlikte KDP siyasi olarak IKBY iktidarının çoğunluğunu elinde bulundurmaktadır. Bu bağlamda KDP IKBY’de en güçlü parti olduğu için Türkiye ile IKBY özelinde ikili ilişkilerin gelişmesi kolay olmuştur. Aslında KDP’nin Türkiye’nin Irak politikası için ne kadar önemli olduğunu görmektedir. Bu yüzden Türkiye ile Iraklı Kürtlerin ilişkileri özellikle ekonomik alanda çok gelişmiştir. İlişkilerin iyileşmesi ve ilerlemesinde Ahmet Davutoğlu büyük bir rol oynamıştır. Bilhassa 2008’de Türkiye Dışişleri Bakanı olduktan sonra stratejik derinlik çerçevesinde kendi siyasi ilkelerini uygulamaya çalışmıştır. Bu şekilde Iraklı Kürtlerle olan ilişki tarzını değiştirmeye başlamıştır. Türkiye ile IKBY arasında ekonomik ve iş imkanları açılmıştır. Dolayısıyla şu kolaylıkla söylenebilir ki 2008 öncesinde Türkiye ile Iraklı Kürtlerin ilişkileri askeri esaslara dayansa da bu ilişkiler evrim geçirip ekonomik ve ticari boyuta geçmiştir. Bu siyasal değişim IKBY’ye de dünyaya daha kolay erişme şansı sağlamıştır.

Türkiye’nin Irak politikasında etnik ve dini grup olarak özellikle Türkmenler ile Sünni Araplar büyük bir yer almaktadır. Türkiye’nin Irak politikasında Türkmen meselesi hem AK Parti öncesinde hem de AK Parti döneminde büyük bir önem taşımıştır. AK Parti 2003 yılından sonra da her zaman Türkmenlere sahip çıkmıştır. Özellikle Musul meselesi, IKBY referandumu ve Kürtlerin Kerkük’te astığı bayrak konularında Türkmenlere her türlü destek vereceğini ilan etmiştir. Türkiye’nin Irak politikasında bu durum açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Türkiye; Irak ve IKBY’yi Türkmenlerin hakları ve Kerkük meselesi konularında çok defa uyarmıştır. Sünni Araplar ise Türkiye’nin Irak politikasına daha çok AK Parti döneminde girmiştir. Özellikle 2003 yılından sonra Sünnilere verilen destek artmıştır. Yine de Sünni Araplar Türkiye ile IKBY arasındaki gelişen ilişkilerde esas faktör olmamışlardır. Hatta tam tersine Türkiye’nin Irak politikasında Sünni meselesinin tartışılmasında, Sünni Araplara yardım etmede ve Türkiye ile Sünniler arasındaki ilişkilerin kurulmasında IKBY’nin kendisinin bir faktör olduğu söylenebilir.

Burada diğer bir nokta ise Türkiye-Irak ilişkileridir. 1991’den önce taraflar arasındaki ikili ilişkilerin iyi olduğu açıktır. Çünkü bu dönemde en önemli konu Kürt sorunu ve ekonomik meselelerdir. Bununla birlikte tarihe geri dönersek Irak ve Türkiye ilişkileri arasında çok sayıda iniş ve çıkışların bulunduğu görülür. Ancak ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon 2003 yılında Irak’a saldırdığında Türkiye Irak’taki olası rolünü

kaybetmiştir. Çünkü Türkiye kendi topraklarının Irak'a savaş açılması için kullanılmasına izin vermemiştir. Diğer taraftan Türkiye, Saddam Hüseyin'in hemen sonrasında oluşturan yeni Irak rejimi nezdinde olumsuz bir imaja sahip olmuştur. Ancak Irak'ın yeniden yapılanmasında ABD'nin Türkiye'ye ihtiyacı olmuştur. Çünkü Irak, Türk şirketlerinin yatırım ve imarına muhtaçtı. Bu sebeple Türkiye Irak'ta yeniden rol üstlenmeye başlamıştır. İkili ilişkiler 2008-2012 arasında bir dereceye kadar normale dönmüştür. Ancak Tarık el-Haşimi krizinden sonra ilişkiler tekrar ciddi şekilde zarar görmüştür. Buna karşılık Türkiye-IKBY ilişkilerinin gelişmesi ve 50 yıllık bir petrol anlaşmasının imzalanması Irak merkezi hükümetini oldukça rahatsız etmiştir. Diğer taraftan Irak'taki Şii-Sünni rekabeti ve mezhep çatışmaları ortaya çıkmıştır ki bu da Türkiye-Irak ilişkilerini daha da kötü etkilemiştir. 2012'de Sünni lider Tarık el-Haşimi Irak'tan kaçtığında Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Bu da Türkiye-Irak ilişkileri üzerinde bir başka olumsuz nokta olmuştur. 2014'te Irak'ta yeni bir kabinenin oluşturulması da ilişkilerde ilerlemeye katkıda bulunmamış ve Türkiye-Irak arasındaki ilişkiler yine eskisi gibi kalmıştır. Genel olarak o dönemde Davutoğlu ile birlikte AK Parti, Türkiye ile IKBY arasında ilişkilerin siyasi ve ekonomik olarak ilerlemesinde büyük bir rol oynamıştır. Özellikle Barzani ve KDP ile kurulan ilişkiler IKBY'nin, Türkiye'nin Irak politikasında önemli bir faktör olmasının nedeni olmuştur. Burada IKBY referandum ayrı bir dönem olarak ele alınmalıdır. 2008-2017 yıllarında yani IKBY referandumuna kadar Türkiye Irak politikasını IKBY yoluyla Irak'a yönlendirmiştir.

2005-2016 yılları arasında Türkiye ile Irak arasındaki gergin ilişkilerinden büyük sebebi başbakan Maliki'nin uyguladığı mezhepçi politikalar olmuştur. Maliki dönemi, Irak dış politikasında Türkiye'ye karşı en kötü hatta en gergin dönemlerden biri olmuştur. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler ABD işgalinden sonra 2005-2016 yıllarda en kötü dönemlerden birisini yaşamıştır. IKBY ile Türkiye arasındaki ekonomik ve enerji işbirliğini gelişmesi Bağdat'ı daha da rahatsız etmiştir. Ayrıca Maliki İran-Türkiye ve Türkiye-IKBY arasında gelişen ilişkileri de bozmaya çalışmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Irak politikasında en önemli konular olan Sünni Araplar ile Türkmenlere yardım etme uygulamaları Maliki'yi daha da rahatsız etmiş ve Maliki Türkiye'nin Irak politikasındaki etkisini azaltmaya çalışmıştır. Bu çerçevede IKBY, Türkiye'nin Irak politikasında Sünni Araplarla işbirliği yapmasına yardımcı olmuştur.

IKBY Türkiye'nin Irak'taki politikası üzerinde büyük bir role sahip olmuştur. IKBY, Türkiye için pek çok alanda önem taşımaktadır. En önemlisi IKBY Türkiye için çok önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. IKBY'nin jeopolitiği nedeniyle Türkiye, Irak'ta etkili olabilen aktörlerden biri olmuştur. IKBY'nin, Türkiye'nin Irak politikasının bir parçası olmasının diğer bir sebebi de jeopolitiği ve doğal kaynaklarıdır. Çünkü IKBY'nin doğal kaynaklarından istifade eden esas ve en büyük ülke Türkiye olmuştur. Türkiye Irak'taki rolü sayesinde İran'ın Irak'taki hegemonyasını da azaltmıştır. Aynı zamanda IKBY Türkiye'nin Irak'a giriş kapısı olmuştur. Başka bir ifadeyle IKBY vasıtasıyla Türkiye Irak'ta büyük bir rol oynamıştır. Türkiye'nin Irak'taki politikasında IKBY'ye dair diğer önemli bir bulgu da bölgenin doğal kaynaklar açısından çok zengin olması ve Türkiye'nin enerji konusundaki stratejik hedeflerine uymasındır. Bu konuda Türkiye büyük avantajlar elde etmiştir. Çünkü Türkiye IKBY'nin petrol ve doğalgazına çok ucuz ve kolay erişmiştir. Bununla birlikte bu sektörün kalkınması ve gelişmesinde en çok rol Türk şirketlerine verilmiştir. Diğer taraftan Türkiye IKBY petrolünü uluslararası pazara göndererek büyük gelir elde etmektedir. Çünkü Türkiye enerji kaynakları bakımından arz güvenliğini bir tehdit olarak görmektedir. Özellikle Rusya ve İran bazı durumlarda enerji sevkiyatını Türkiye'ye karşı bir tehdit olarak kullanmaktadır. Bu yüzden IKBY'nin enerji kaynakları Türkiye için son derece önemli olmuştur. Çünkü petrol ihracatının başlaması ile Türkiye ekonomik olarak büyümesini devam ettirmiş, diğer yandan da Rusya ve İran'a bağımlılığı kısmen azaltmış ve daha ucuz alım yapabilmıştır. Dahası, IKBY, Türkiye ile İran arasında da denge sağlamış durumdadır. IKBY'nin Türkiye'nin Irak'taki politikasında etkisi olan bir diğer nokta da Irak'taki Sünni meselesidir. Türkiye, Irak'taki Sünni gruplara IKBY üzerinden kolaylıkla yardım edebilmektedir. Ayrıca 2014 yılında bölgeye yönelik IŞİD saldırılarında IKBY'nin Türkiye için önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

IKBY IŞİD'den kaçan milyonlarca Suriyeli ve Iraklı mülteciye kapılarını açmıştır. IKBY olmasaydı bu insanlar Türkiye'ye sığınmak zorunda kalacaklardı. Aynı zamanda Türkiye bu göçmenlerin ihtiyaçları için hizmet sunmak ve onları desteklemek için ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaktı. IKBY'nin Türkiye için önemini gösteren bir başka nokta, şu anda IKBY'nin farklı sektörlerde faaliyet gösteren 1500'den fazla Türk şirketine ev sahipliği yapıyor olmasıdır. IKBY ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi yıllık 12 milyar dolardan fazladır.

2014'te IŞİD saldırıları başlayınca Irak'taki en büyük Şii dini merci Ayetullah Ali es-Sistani “cihad” çağrısı yaparak, bütün Şiileri ve Iraklıları IŞİD'e karşı mücadeleye çağırmıştır. Bu fetva ile birlikte Iraklı Şii milis gruplar oluşmuş ve “Gönüllü Birlikler” olarak anılan farklı milis güçleri Haşdi Şabi çatısı altında bir araya gelmiştir. Bununla birlikte Haşdi Şabi'nin tam anlamıyla hükümetin kontrol altında olmadığı bilinmektedir. Haşdi Şabi bünyesindeki milislerin büyük bölümünün İran'la yakın ilişkileri bulunmaktadır. Ancak Türkiye bu grupları kendi çıkarları ve Irak'taki politikası açısından büyük bir tehdit olarak görmüştür. Türkiye'nin Irak politikasına bir tehdit olarak Haşdi Şabi meselesi Sincar ile Başika kampı krizleriyle açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye, Şii milisleri kendisi için büyük bir tehdit olarak görmüştür. Çünkü bu gruplar sadece güvenlik alanında kalmamışlar siyasi hayata da müdahale etmişlerdir. Bu gruplar siyasi partilere dönüşerek Irak'ın siyasi hayatının bir parçası olmuş ve seçimlere katılmışlardır. Bununla birlikte İran'ın onları Türkiye'nin Irak politikasına karşı her zaman kullanması mümkündür.

IKBY referandumu; Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfasının açılmasında faktör olmuştur. Fakat Türkiye Irak Hükümetinde tam anlamıyla emin olamadığından, IKBY'yi kaybetmek istememiştir. Çünkü Türkiye IKBY ile Irak politikasında basit bir faktör olmadığını birçok konuda tespit edip görmüştür. Ayrıca Türkiye IKBY olmadan Irak politikası uygulamasının kolay olmayacağını farkındadır. Nedeni ise Türkiye ve Irak karşısında İran'ın bulunmasıdır. Ayrıca İran ,Türkiye'nin Irak'ta geniş bir nüfus kurmasını ve politikasına karşıdır. Bununla beraber Türkiye'yi kendisine karşı doğrudan tehlikeli bir rakip olarak görmektedir. Bu konuda IKBY ve Türkiye de birbirine karşı ihtiyaçlarının olduğunu farkındadırlar.

Yukarıda özetlenen tüm bulgular Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)'nin Türkiye'nin Irak politikasındaki etkisini artırdığını göstermektedir. Yine, Irak'ta İran'la denge kurması ve bölgedeki gücünü göstermesi için de IKBY'nin çok stratejik bir alan olduğunu açıkça göstermektedir. Bu sonuç 2014 yılından sonra daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Türkçe Kitaplar

- Abbs, Ziya. (2013). Irak'ta Şii Merciliğ'nin Siyasi Rolü. İstanbul: Önsöz yayıncılık.
- Akfırat, Fikret. (2004). ABD Kürtistan'ı Nasıl Kurdu,. İstanbul: Kayak Yayınları.
- Altürk, Ramazan. (2014). Kürt Jeopolitiğinin Türk Dış Politikasına Etkileri - Tarihsel Bir Perspektiften-. İstanbul, 1. baskı: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Ateş, Davut. (2016). Uluslararası Örgütler Dveletlerin Örgütlenme Mntığı, 3.baskı, Bursa, Dora yayınları.
- Atila, Eralp. (2012). Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, 7.baskı, istanbul: iletişim yayınlar.
- Aziz, Mahir..(2013). Iraklı Kürtleri Irak Kürtistan'ında Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik.(Çev: Z. Kılıç, Trans) İstanbul: Kitap yayınları.
- Çetin, Altan; Çağ, Galip. (2015). Uluslararası İlişkiler ve Tarih Geçmiş Düşünerek Geleceğe Bakmak. Antalya: Lotus Yayınevi.
- Çetinsaya, Gökhan., & Özhan, Taha. (2009). İşgalin 6. Yılında Irak. Ankara: SETA yayınları.
- Çevik, Ali. (2011). Ortadoğu Denkleminde Irak Türkiye ve ABD . İstanbul: Bengisu yayınları.
- Göztoklusu, Murat. (tarih yok). *Musul Özdemir Harekati ve Süleymaniye Kongresi*. Ankara: Barış Kitap.
- Gürler, Recep. Tayyip., & Kalaycı, Rıdvan. (2015). *Ortadoğu Yıllığı 2013*. (İ. Kemal, & N. T. İsmal, Eds.) İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi.

İnat, Kemal. (2006). *Ortadoğu yıllığı 2005*. (Edetör:Kemal, İnat; Ali, Balci)
Ankara: Nobel yayınları.

İnat, Kemal. (2012 a). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2012. Ortadoğu Yıllığı
2012 (Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi) .

Kalaycı, Rıdvan., & Gürler, Recep. Tayyip. (2013). *Ortadoğu Yıllığı 2012*.
(Eetör: Kemal, İnat; Muhittin, Ataman),İstanbul: Açılım Kitap.

Kalaycı, Rıdvan., & Gürler, Recep. Tayyip. (2015). *Ortadoğu yıllığı 2014*.
(Edrtör: Kemal, İnat; İsmal, Numan Telci.) İstanbul: Açılım Kitap
yayın evi.

Kerküklü, Ali. (2010). Irak'ta Özgürlük Operasyonu ve Kerkük . İstanbul: Kum
Saati yayınları.

Nye, Joseph S. (2005). Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç, (R. İ.
Aydın, Trans.) Ankara: Elips kitap.

Özcan, Mesut. (2009). *Ordadoğu yıllığı2007*. (Edetör:Kemal, inat; Muhittin,
Ataman; Murat, Yeşilteş.) İstanbul: Küre Yayınları.

Özcan, Mesut. (2008). *Ortadoğu Yıllığı 2008*. (Edetör: kemal, İnat; Muhittin,
Atamen; Buhanettin, Duran.) İstanbul: Küre yayınları.

Yılmaz, Sait. (2011). Irak Dosyası. İstanbul, 1.baskı, Kumsaati yayın dağıtım.

Zengin, Gürkan. (2015). Hoca Türk Dış Politikası'nda "Davutoğlu Etkisi"
2002-2010. İstanbul: İnkılap Kitabevi yayınları.

Kürtçe ve Arapça Kitaplar

Abdulkhalek, Masud. (2008). Mewsuhey Jwdi Bo Chamk w Zarawakai
Sardam. Erbil: Tafsir Bo Balawkrdnawaw w Ragayanden.

Al- Hatiya, Hisam. (2008). Kanun Dewli Ham (Tabh Sabha Al-Munhaka ed.).
Bagdat: Kanun Yayınları.

Ali, Osman Weysi. (2008). Derwazayek Bo Nasandeni Yasai Geshti Nwedewleti (Bashi Yekam ed.). Hewlir: Hani Yayınları.

AL-zemiri, Hemad. (2015). Türkiye w Roj Halati Nawarast. (H. Şanaz Remzi, Trans.) Süleymani: Chapxani Ganç.

Anwar, Mohammed. (2009). Derwazaek Bo Paywandeye Newdewletiyakan. Suleymani: Maktabi Biru Hoshy (KYB) Yayınları.

Aziz, Sardar. (2015). Türkiye ve Harimi Kürtistan ch jora peywandye? Süleymaniye: Jamal herfan yayınları.

Balaki, Baxtiyar Xafur. (2006). Rekraxawa Newdewletiyakan. Hawlir: Nawandi Tewzhenaway Peywandiyakan yayınları.

Baxan, Hawri. (2005). washe Partawazakan. Stokholam, Bargi yakam: holand yayınları.

Hama kerim, Heresh Abdullah. (2008). Peywandya siyasiyakani newan Harem Kurdistan w Turkiye 1991-1998. Süleymani: malbandi kurdloji yayınları.

Mahmet, Yusef., Mehmet, Aziz, Hemakerim, Ali, & Mehmet. (2014). Kurdistan ve Irak Mlmaniye Nawaxoyi ve Aendei Irak. Sülemanie: Zhwri Twezhenawai Goran.

Yusaf Al Sewani. (2013). Nazeriyat fi Al hilaqat Al dewliye, 1.baskı, Beyrut: Muntadi Mahirif Yayınları.

Sürelî Yayınlar

Acun, Can, (2017). Kuzey Irak'ta Türkiye neyi savunuyor? www.sabah.com.tr:https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/canacun/2017/09/23/kuzey-irakta-turkiye-neyi-savunuyor, E. T: 21.03.2018.

Acun, Can. (2017, 09 23). *Kuzey Irak'ta Türkiye neyi savunuyor?* Retrieved from www.sabah.com.tr, ET:17.05.2019:

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/canacun/2017/09/23/kuzey-irakta-turkiye-neyi-savunuyor>

AFET. (2013). Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Akbaş, Zafar. (2015). Türkiye’nin Fırat ve Dicle Sınıraşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski, cilt *Kış, Sayı 72. bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*.

Akça, Çağatay. (2014). Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Dergerlerdirilmesi. Uzmanlık Tezi . T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara.

Akgül, Necati (2007). DİCLE VE FIRAT KÜRTİSTAN'A MI?, Milli Çözüm Dergisi, <http://www.millicozum.com/mc/aralik-2007/dicle-ve-firat-kurdistanamiadresinden-alinmistir>, E. T: 20.11.2017.

Alı al-Safoq, Rıyadh Mohammed, (2016, Ekim). Türkiye - Irak İlişkilerini Etkileyen Faktörler (2003-2013),Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü. Ankara.

Ali, Othman. (2017, 14 06). *Why Barzani insists on independence referendum*. <https://www.dailysabah.com/op-ed/2017/06/14/why-barzani-insists-on-independence-referendum>, E.T:16.05.2019.

Ali, Şahin. (2017). *Musul DAESH Teröründen Kurtarıldı mı?*, <http://www.bilgesam.org/incele/4670/-musul-daes-terorunden-kurtarildi-mi-/#.XO4vjvTLZ5>, E.T:09.05.2019.

Altaş Gülbahar, (2016, 2 17). Hristiyan KDP’li Küedistn sadece kürtler’in değal. <http://www.rudaw.net/turkish/interview/17022016> .E.T: 02.04.2017.

Avcı, Erkan. (2014). 2003 ABD’nin Irak’i İşgali Sonrası Türkiye’nin Irak Politikası ve PKK Sorunu. Uluslararası Stratrjik Bakış Enstitüsü , 1-17.

Aydın, Mustafa, Özcan, & Kaptanoğlu. (2007). Riskler Ve Fısatlar Kavşağında Irak’ın geleceğine dair olası senaryolar. TEPAV Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı Dergisi, Ortadoğu Çalışmaları II , 6-105.

- Baharççek, Abdulkadir. (2008). hükümet dışı örgütler (ngo's) ve demokratikleşme. Cilt 18, Sayı 2, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 297-308.
- Balcı, Ali. (2014, 6). Enerji'sine Kavuşan Komşuluk Türkiye- Kürtistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri. SETA Yayınları/ Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 7-25.
- Balcı, Ali., & Yeşilteş, Murat. (2011, Kış). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü Kavramsal Bir Harita Cilt 2 Sayı 23, İstanbul, Bilgi Dergisi, 9-34.
- Baran, Muhsin., & Yılmaz , Muzaffer Ezcan. (2018). Türkiye- Irak Kürt Bölgesel Yönetimi(IKBY) İlişkilerinde güvensizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. S 341-361.
- Baştürk, Levent. Torlak, Furkan. Ziya, Saliha. Akkaya, Gülşah Neslihan. Küçükkeleş, Müjge vr Demir, Zehra Senem (2013). Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 13-203.
- Batsak, Nurcan. (2017). *Türkiye’de Ezidiler ne durumdalar?* <https://t24.com.tr/yazarlar/nurcan-baysal/turkiyede-ezidiler-ne-durumdalar,17065> adresinden alınmıştır. E. T: 25.12.2018.
- Baykal, Zana. (2014a). Türkiye’nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile Olan Enerji İlişkileri (2002-2014). Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Baykal, Zana. (2015). Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi Kürtistan Bölgesel Yönetimi. (D. Burhanettin, İ. Kemal, & B. Ali, Eds.) Ankara: SETA Yayınlar.43-67.
- Bılginsoy, Zeynep. (2017, 9 11). *Turkey OKs military intervention, warns Iraqi Kurds on vote,* https://www.apnews.com/f773af5fdcf7480b9eae8b64e1a4b7f9?fbclid=IwAR2w7Zs2yaNVxawW_1GFodjEPjkoM08Pz551V1bP3CzyRXMOFr36ou-oaLs, E.T: 15.05.2019.
- Bingöl, Oktay; Varlık, Ali Bilgin Varlık. (2014, 9 29). Güvenli Bölgeler, Korunmuş Bölgeler. Merkez Strateji Enstitüsü, 1-16.

Bölükbaşı, Yusuf Ziya. (2016). 2002'den Günümüze Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi. Bilecik Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi dergisi , Sayı:1,177-216.

Canıklıoğlu, Meltem Dikmen. (1999). Seçim Sisteminin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü. Anayasa Yargısı, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 17-44.

Cemal, Hasan. (2012, 11 17). Noşirvan Mustafa Türkiye'de Savaşla Bir Yere Varılmaz' <http://t24.com.tr/haber/nosirvan-mustafa-turkiyede-savasla-bir-yere-varilmaz,217598>. E. T: 04.04.2017.

Coles, Coles; Kalin, Stephen. (2017, 7 10). *Irak Başbakanı Haider El Abadi, Musul'da İslam Devleti (İD) olarak zafer kazandığını resmen ilan etti*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-mosul/iraqi-pm-declares-victory-over-islamic-state-in-mosul-idUSKBN19V105?fbclid=IwAR23ADGuOzSm3QCss3HsdiiAsxYA8KrPPy25X_rp2aZKFtH1eE7MZnMgTt0, E.T:12.05.2019.

Çakmak, Cenap. (2011). Türkiye'nin Irak Politikası,Türkiye-Irak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü. *Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi(TASAM) Dergisi*, 123-132.

Çamlıbel, Cansu (2016, 10 31). Eski Erbil Başkonsolosu: Irak ve Suriye meseleleri Türkiye Cumhuriyeti'nin sonunu getirebilir. <http://t24.com.tr/haber/eski-erbil-baskonsolosu-irak-ve-suriye-meseleleri-turkiye-cumhuriyetinin-sonunu-getirebilir,368120>. E. T: 28.04.2017.

Çandar, Cengiz. (2012, Eylül 7). Ortadoğu statükosu” bozulunca: Komşularla sıfır sorundan sorunsuz sıfır komşuya...,<http://www.hurriyet.com.tr/ortadogu-statukosu-bozulunca-komsularla-sifir-sorundan-sorunsuz-sifir-komsuya-21399709>. E. T: 10.12.2017.

Çandar, Cengiz. (2012, Eylül 7). Ortadoğu statükosu” bozulunca: Komşularla sıfır sorundan sorunsuz sıfır komşuya..., <http://www.hurriyet.com.tr/ortadogu->

statukosu-bozulunca-komsularla-sifir-sorundan-sorunsuz-sifir-komsuya-21399709. E. T: 25.05.2017.

Çavuş, Tuba. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. Cilt 2 ,Sayı 2,Sakarya, KSÜ İİBF Dergisi,23-37.

Çetin, Çetine. (2017, 1 10). *Şengal'in Dünü, Bugünü ve Bekleyen Son...*, <https://www.kurdistan24.net/tr/opinion/b6736270-d761-4757-a887-e3f66eb4a076/%C5%9Fengal%E2%80%99in-d%C3%BCn%C3%BC--bug%C3%BCn%C3%BC-ve--bekleyen-son%E2%80%A6> , E.T:12.05.2019.

Çetingüleç, Mehmet. (2017, 2 21). *Türkiye 'ye mülteci akınında patlama*. Retrieved from [www.al-monitor.com](http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/02/turkey-syria-sharp-rise-in-refugee-flow.html), <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/02/turkey-syria-sharp-rise-in-refugee-flow.html>. E. T:15.11.2017.

Çetinsaya, G,khan., & Özhan, Taha. (2009). İşgalin 6. Yılında Irak. *SETA Yayınları IV(SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)* .

Dalar, Mehmet(2009(a)). IRAK'IN SU GERÇEĞİ: Irak'ın Su Geleceği: Sorun Su Kaynaklarının Yetersizliği Mi? Cilt 1, sayı 9, *Ortadoğu Analiza*.

Dalar, Mehmet. (2015). Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz. Cilt 34 (Sayı1),İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 47-70.

Davutoğlu, Ahmet. (2008b). Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/davutoglu.pdf>. E. T: 17.12.2016.

Deliceoğlu, Sabriye. (2006). Kuey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

Deniz, Tarkan. (2012, 7 3). Kuzey Irak'ta Faal Türk Petrol Ve Gaz Enerji Sektörü Firmaları İle Faaliyetleri. <http://politikaakademisi.org/2012/07/03/kuzey-irakta-faal-turk-petrol-ve-gaz-enerji-sektoru-firmalari-ile-faaliyetleri/>. E. T: 28.04.2017

- Dikmen, Alaattin; Filiz, İkrâm. (2015). Siyasal İslâmın Yeni Bir Deneyim Alanı: Kuzey Irak'ta İslamcı Hareketler, Yıl 3, Sayı 17, Elazığ, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 256-282.
- Doğan, Soner. (2018). Irak Türkmenleri. *İnsan Sosyal Araştırmalar Merkezi*(68), 1-28.
- Duman , Bilgay. (2013). Irak İslam Devleti ve El-Nusra Cephesi birleşiyor mu? *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, E.T:07.05.2019.*
- Duman , Bilgay. (2014g). *Türkiye-Irak İlişkilerinde Yeni Dönem: Başbakan'ın Bağdat ve Erbil Ziyareti*, <https://orsam.org.tr/tr/turkiye-irak-iliskilerinde-yeni-donem-basbakan-in-bagdat-ve-erbil-ziyareti/>, E.T:10.05.2019.
- Duman , Bilgay. (2017h, 11 6). *Türkiye'nin Irak Politikası ve İlişkilerin Geleceği*, <https://orsam.org.tr/tr/turkiye-nin-irak-politikasi-ve-iliskilerin-gelecegi/>, E.T:15.05.2019.
- Duman , Bilgay. (2018i, 02 12). *Referandum Sonrası Yeni Dönem: Dengeler Değişiyor mu?*, <https://orsam.org.tr/tr/ikby-de-referandum-sonrasi-yeni-donem-dengeler-degisiyor-mu/>, E.T: 11.05.2019.
- Duman, Bilgay. (2013a), 10 24). *Türkiye-Irak İlişkilerinde Yeni Dönem*. [www.orsam.org.tr,http://www.orsam.org.tr/files/OA/72/10bekiraydogan.pdf](http://www.orsam.org.tr/files/OA/72/10bekiraydogan.pdf). E. T: 3/8/2017.
- Duman, Bilgay. (2017c, 1 6). *Türkiye-Irak ilişkileri nereden nereye?* <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-irak-iliskileri-nereden-nereye>. E. T:13.082017.
- Duman, Bilgay. (2019b, 05 03). *Türkiye-Irak ilişkileri ivme kazanıyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-irak-iliskileri-ivme-kazaniyor-/1468927>, E.T: 16.05.2019.
- Eekmen, Serhet. (2003d). 2013'te Türkiye Irak İlişkileri İçin Beklentiler ve Olasılıklar. *OrtadoğuAnaliz* , 5 (49), 90-97.
- Eldoğan, Rümeyse. (2013). *Kuzey Irak'ta Milli, İslamcı Bir Parti: Kürtistan İslami Birlik Partisi*. Sakarya: Ortadoğu Araştırmaları Analiz Serisi Bilgi Kültür

Merkezi: <https://docplayer.biz.tr/2507164-Ortadogu-arastirmalari-analiz-serisi-bilgi-kultur-merkezi.html>.

Erboğa, Abdullah. (2017, 10 28). *Türkiye-Irak İlişkileri: Gerilimden İşbirliğine*, <https://www.setav.org/turkiye-irak-iliskileri-gerilimden-isbirligine/> , E.T:16.05.2019.

Erdoğan, Murat., & Ünver, Can. (2013, 11 23). Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti Ve Önerileri. TİSK/ Türkiye İşvern Sendikaları Konfederalyonu,5-92.

Erdoğan, Muhammet Mehdi. (2014). Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası:2003-2013, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Ünversitesi.

Erişmiş, Vural. (2017, 9 17). *Türkiye, Kürdistan'ın mesajını gördü, "bekle gör" politikasına yöneldi*, <http://www.kurdistan24.net/tr/news/2413430c-973a-48d2-a22f-402cefe8ec60> , E.T:15.05.2017.

Erkmen Serhet. (2015). İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü. bilig dergisi , 72 (1301-0549), 171-196.

Erkmen, Serhet. (2010a). Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri. Cilt 2, Sayı 3,Ortadoğu Enstütleri, 106-145.

Erkmen, Serhat. (2014). *The fate of Iraq's Turkmens and Turkey's role*, <http://www.bitaf.org/the-fate-of-iraqs-turkmens-and-turkeys-role/?fbclid=IwAR2tynlx4j8TdITEiVaWDRo5i7IyQa99n5EEHvNE6K7Oly3zeyJrYeRm4RM>, E.T:08.05.2019.

Erkmen, Serhet. (2011c). Irak'ta Mevcut Siyasi Durumu Ve Önemli Siyasi Gelişmeler. (ORSAN) Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi , 35, 3-18.

Erkmen, Serhet. (2014e, 7, 8). Irak'taki Gelişmeler Niçin bir Sünni Arap Ayaklanması Değildir. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/irak/2014/07/08/7693/iraktaki-gelistmeler-nicin-bir-sunni-arap-ayaklanmasi-degildir>. E. T: 20.09.217.

- Erkmen, Serhet. (2014f), 12 30). 2014 Yılında Irak'taki 10 Önemli Gelişme. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/irak/2014/12/30/7944/2014-yilinda-iraktaki-10-onemli-gelisme>. E. T: 03.08.2017.
- Erkmen, Serken., & Orhan , Oytun. (2010, 16 12). *Komal İslami Kürtistan (Kürtistan İslami Cemaati) Partisi Genel Başkanı Ali Bapir ile Röportaj*, <http://orsam.org.tr/tr/komal-islami-kurdistan-kurdistan-islami-cemaati-partisi-genel-baskani-ali-bapir-ile-roportaj/>, E. T: 20.12.2018.
- Erkmen. (2002b). ABD ve Tere'nin Irak Karşısındaki Kuvvet Kullanımlarının Değerlendirilmesi. Cilt 8, Sayı 1,Avrasya Dosyas, BM Özel.
- Eyicil, A., & Hamadlak, P. (2005). Türkiye - Irak İlişkiler'inde Musul Sorunu. Kahramanmaraş Sütçü İmama Üniversitesi,Cilet 12, Sayı 2. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,67-84.
- Eyicil, Ahmet; Hamadlak, Peyman. (2005). Türkiye- Irak İlişkiler'inde Musul Sorunu. Kahramanmaraş Sütçü İmama Üniversitesi (KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi), 12(2), 67-84.
- Ferman, Leyla. (2016). Türkiye'deki Ezidiler Büyük Korku İçinde. <http://www.5harfliler.com/leyla-ferman-turkiyedeki-ezidiler-buyuk-korku-icinde/>, E. T: 08.09.2017.
- Gökbatrak Ağaçdan , Diler. (2014). Irak'ın işgali sonrası, türkiye ile irakli Kürtler arasındaki ilişkinin ekonomi Politığı (2003-2012). Yüksek lisans Tezi, Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göksedef, E. (2017, 1 6). *Bağdat'a 'gerginliği giderme' ziyareti*. Retrieved from www.aljazeera.com.tr, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bagdata-gerginligi-giderme-ziyareti>, E. T: 03.8.2017.
- Gümüş, Özlem. (2013, 10 23). AK Parti Döneminde Türkiye ve Irak İlişkileri, <http://akademikperspektif.com/2013/10/25/ak-parti-doneminde-turkiye-ve-irak-iliskileri/>, E. T: 15.10.2016

- Günel, Mehmet. (2005, 12 15). *Su Sorunu ya da "Su"dan Savaş Senaryoları*. Erişim 13/4/2019: <http://www.2023.gen.tr/Arsiv/aralik%202005/6>, E.T: 13/4/2019:
- Güney, Ali Rıza. (2019, 03 01). *Güney: Türkiye olarak Irak'ın toprak bütünlüğünü savunduk*, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/010320196> , E.T:15.05.2015.
- Havîn, Êvar. (2017). *Washington ve Erbil, İran koridoruna karşı*, <http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/337702>.
- Hennerbichler, Ferdinand. (2018). Future Options of the Kurds.1 Part I: The Current Situation. *Scientific Research Publishing*(2163-9353), 175-234, E.T:10.05.2019.
- Hsaan, Rasheed Ali. (2006). *Irak Türkmen Atasözleri Üzrerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.
- Hülya, Köylü. (2005, 1 29). *Irak'ın Etnik Haritası*. <http://www.dw.com/tr/irak%C4%B1n-etnik-haritas%C4%B1/a-2525420>, E. T: 01.04.2017.
- Iddon , paul. (2018, 2 22). *Turkey-KRG relations one year after Kurdish independence vote*. <https://ahvalnews.com/turkey-krq/turkey-krq-relations-one-year-after-kurdish-independence-vote>, E.T: 12.05.2019.
- İnan, Aybük. (2013). Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011). *Cilet 5*, sayı 56, *Ortadoğu Analiz dergisi*, 68-85.
- İnat, kemal. (2018, 10 13). *Türkiye-Irak İlişkilerinde Terör Sorunu*, <https://www.setav.org/turkiye-irak-iliskilerinde-teror-sorunu/>, E.T:17.05.2019.
- Kaya, Emirhan. (2015). Dış Politikada Değişim: AKP Dönemi Türk Dış Politikası. , Cilt (Sayı.12), *Trakya, KSBD dergisi*, 71-91.
- Kaya, İbrahim. (2014). “Tampon Bölge” ve Uluslararası Hukuk. *Siyaset*, SAYI: 73, *Ekonomik ve Toplum Araştırmaları vakfı (SETA)*, 1-5.
- Kekilli, Emrah. (2018). Irak'ta Terörle Mücadele:Sincar'ı PKK'dan Temizlemek. *SETA, Haziran*(201).
- Kekilli, Emrah. (2018a, Ağustos). Türkiye-IKBY İlişkilerinin Geleceği: Geçmişin Gölgesinde Geleceği İnşa Etmek. *SETA/Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları*, 209.

- Kınalıtopuk, Tugay, Ömer. (2014, 9 3). Türkiye Suriye ilişkileri 2002-2014 Dönemi. (Yüksek Lisans tezi),Ediren, Tarakta Üniversitesi.
- Kıran, Abdullah. (2001). Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.WAJEvITLIU>, E. T: 16.10.2016.
- Kızılkaya, Muhsin. (2014, 9 24). Ezidiler Kimdir Şeyteana mı tanıyorlar. <http://www.haberturk.com/dunya/haber/993156-seytana-mi-tapiyorlar>, E. T:01.4.2017.
- Kodal,Tahir. (2009). II.Dünya Savaşı sırasında Türkiye-Irak ilişkileri veIrak hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak:Ziya Karamürsel'in Irak SerahatNotaları. Cilt 40,Sayı yok, A.Ü.Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 319-421.
- Konukçu, Yasemin. (2017, 9 25). *IKBY'nin Bağımsızlık Referandumu ve İran'ın Seçenekleri*, <http://ordaf.org/ikbynin-bagimsizlik-referandumu-ve-iranin-secenekleri/>, E.T:15.05.2019.
- Oktav, Zeynep Özden. (2010). Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi. Ortadoğu Etütleri , Cilt 1 (Sayı 2), 53-74.
- Okudcu, İdeis. (2016, 1 16). *Irak'ta iç göç milyonlara ulaştı*. <http://anadolujansi.com/tr/dunya/-irakta-ic-goc-milyonlara-ulasti/505854>, E. T: 15.08.2017.
- Orhan, Oytun., & Erkmen, Serhet. (2011). Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasal Yapısı Ve Kürt Bölgesel yönetimi'nin Türkiye İle İlişkileri. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (No:40).
- Ozğan, Ferhat. (2017, 6 14). Kabile lideri' söyleminden yakın ortaklığa: Türkiye-Kürtistan Bölgesel Yönetimi ilişkileri, <http://www.mepanews.com/analiz/6536-tuerkiye-irak-kuerdistan-boelgesel-yoenetimi-iliskileri-siyaset-ekonomi-enerji-ve-etnisite.html> E. T: 08.09.2017.

- Öğür Berkan; Baykal Zana; Balcı Ali. (2014). Kuzey Irak Türkiye İlişkileri Pkk, Güvenlik ve İşbirliği. No:2014/1, Sakarya Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORMER) , 7-55.
- Övür, Mahmut. (2018, 4 24). *İran Ve Kandil*. Retrieved from www.sabah.com.tr, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/arsiv?getall=true>, E.T:12.05.2019.
- Özcan, Nihat Ali. (2017, 1 16). *PKK ve Sincar meselesi*,<http://ww2.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/pkk-ve-sincar-meselesi-2379672>, E.T:13.05.2019.
- Özmen, Uğur. (2010). Irak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devletinin Türkiye'ye Etkileri, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Atılım Üniversitesi .
- Özpek, Burak Bilgehan. (2009). Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Seçimleri ve Türkiye. Ankara, Cilt yok, Sayı 9, Ortadoğu Analiz ,51-56.
- Öztürk, Mehmet. (2010a). I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine Abd'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri, No:1694-528X, Sayı19, İstanbul, akademik Bakış Dergisi.
- Öztürk, Mehmet. (2010). Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış, Cilt No, Sayı 19, Akademik bakış dergisi, 1-21.
- Pınartaş, Ayşe. (2011). Irak'ın Geleceği ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar. *Gazi Üniveristesi , Yüksek Lisans tezi ,Uluslararası İlişkileri*.
- Qadir, Aram. (2014, 2 9). *velani Raportey Vazareti Sanana Surushtiyekan* , <http://archive.sbeiy.com/Detail.aspx?id=28336&LinkID=14>, E. T: 15.09.2017.
- Said Ahemt walid, Ahemt Salam. (2013, 3 22). Petrol Irak.. Al- ihtiyacı ve İnteyacı. <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/71684a9a-631d-4fca-beed-2871c93d3d77>, E. T:15.01.2017
- Sandıklı, Atilla. (2015). Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örenği. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi , 67 (70).

- Sanyürek, Mehmet Bora. (2012). Irak Kuzeyindeki Enerji Kaynaklarının Irak Kuzeyindeki Enerji Kaynaklarının, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Semin, Ali. (2015). KDP-GORAN-KYB Arasındaki Siyasi Kriz ve Muhtemel Senaryolar. No:1260, Bilge Adamlar Satrategik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 1-8.
- Sherzad Qader , S. (2018). *Türkiye ve Kürtistan Bölgesel Yönetimi Arasındaki İlişkilerde Yeni Aşama*. <http://orsam.org.tr/tr/turkiye-ve-kurdistan-bolgesel-yonetimi-arasindaki-iliskilerde-yeni-asama/>, ; E. T: 24.12.2018.
- Şamin, Ali. (2012a), 7 27). *Bağdat-Erbil Arasında Petrol Krizi ve Türkiye*. http://www.bilgesam.org/incele/1116/-bagdat-erbil-arasinda-petrol-krizi-ve-turkiye/#.WdT8y_lTLIU , E. T: 31.07.2017.
- Şamin, Ali. (2012, 1 22). Irak'taki Siyasi Anlaşmazlıklar, Çıkış Yolları ve Türkiye, <http://www.bilgesam.org/incele/1130/-irak%E2%80%99taki-siyasi-anlasmazliklar--cikis-yollari-ve-turkiye/#.WYF-afTLIU>, E. T: 30.07.2017
- Şimşek, Cem. (2016,6,3) . Kuzey Irak'tan Petrol İhracatı arttı, <http://enerjienstitusu.com/2016/06/03/kuzey-iraktan-petrol-ihracati-artti/>, Erişim 24/3/2017.
- Taş, Gün. (2013, 4 16). Kürtler, Kuzey Irak'taki Etnik Gruplar ve Kürtler. <http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/>, E. T: 09.10.2016.
- Tayfun Er. (2014). *Ezidiler'in yasakları* . <https://www.takvim.com.tr/guncel/2014/08/14/ezidilerin-yasaklari>, 25.12.2018
- Telimen, Muzaffar. (2012). Anadolu'un Damgalanmış Halkı: Yezidiler. Cilt 1, Sayı 1, Yaşam Bilimleri Dergisi, 963-971.
- Torun, Abdullah. (2012). Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü, Doktora Tezi. Ankara, Ankara Üniversitesi.

- Tozlu, Muhammed. (2016). körfez savaşı sonrasında petrol politikaları bağlamında türkiye-irak ilişkileri.Cilt 47, sayı yok, *The Journal of Academic Social Science Studies* ,531-540.
- Turgut, Hasan. (2006). Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta Meydana gelebilecek Muhtemel Oluşmalar ve Alınması Gereken Önlemler. Sayı 4, Güvenlik Stratejileri Dergisi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84566>.
- Ulutaş, Alptan. (2006). I. Ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri. Yüksek lisans tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi .
- Uras, Umut. (2013, 12 6). *Ankara-Erbil İlişkileri ve Kürt sorunu*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/ankara-erbil-iliskileri-ve-kurt-sorunu>, E. T: 31.7.2017.
- Üstün, Nazlı. (2014). Türkiye - Kuzey Irak İlişkileri ve Ekonomik Yansımaları. Konya, Konya Ticaret Odası /Etüt-Araştırma Servisi, <http://www.kto.org.tr/d/file/konyanin-savunma-sanayi-potansiyeli.pdf>.
- Üstünel, Rüstem. (2015). 2003 Yılı Sonrası Irak'taki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisan Tezi, Kara Harp okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Varlık, Bilgin Ali; Demir, Sertif., & Demir, S. (2013). Uluslararası İlişkilerde Realist Ve Liberalist Kuramların Güç Kavramına Yaklaşımı, İstanbul,Beta, 67-88.
- Vatandaş, Selim. (2016). Avrupa'ya Göçmen Akışı ve Türkiye'de Göç Politikaları. Cilt yok, sayı 3,İlim Kültür Eğitim Derngi, 1-19.
- Yagubzade, Eılmin. (2015, 5, 3). *Türkiye'nin Dış Politikasında Yumuşak Güç*, <http://unec.edu.az/application/uploads/2015/05/Elmin-Yagubzade.pdf>, E. T:10.01.2017.
- Yakut, Sarp. (2014, 3 26). Irak Jeopolitiği. <http://politikaakademisi.org/2014/03/26/irak-jeopolitigi/> , E. T:18.03.2017.

Yeşiltaş, Murat, Behram Özdemir Ömer, Öncel Rıfat, Düz Sibel, ve Öztürk Bılgehan. (2016). Sinirdaki Düşman: Türkiye'nin Daiş ile Mücadelesi, Sayı: 65.SETA/ Siyaset, *Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı*,

Yılmaz, Arzu. (2006). Tek Tanrili Dinlerin Ortak Değerleri Üzerinden Uluslararası ilişkilerde Barış ve güvenliğin Tesisi Projesi: Hristiyan-müslüman diyalogu. Yüksek lisans tezi . Ankara, Ankara Üniversitesi.

Diğer Kaynaklar

Anadolu Ajansı. (2017, 09 14). ABD: Referandum riskli bir yol, https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-referandum-riskli-bir-yol,5UrDnMg_-kK-2KCp1gcRqQ, E.T:15.05.2019.

Bağımsız Kürdistan'a. (2017, 9 21). 'Bağımsız Kürdistan'a karşı mutabakat, https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2017/09/21/bagimsiz-kurdistan-a-karsi-mutabakat/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter, E.T:12.05.2019.

Barzani referandum. (2017, 06 08). Barzani referandum için tarih verdi: 25 Eylül, <https://www.evrensel.net/haber/322771/barzani-referandum-icin-tarih-verdi-25-eylul>, E.T:15.05.2019.

Barzani: Referandum. (2017, 04 20). Barzani: Referandum komisyonu için çalışıyoruz, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/barzani-referandum-komisyonu-icin-calisiyoruz>, E.T:15.05.2019.

Barzani'den . (2014, 12 24). Barzani'den PKK'ya: Sincar'dan çıkmanız için son uyarı, vuracağız, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612241026478471-barzani-pkk-sincar-son-uyari/>, E.T:12.05.2019.

Barzani'den. (2016). Barzani'den Başika kampı açıklaması, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/422389.aspx>, E.T:08.05.2019.

Başika Kamp. (2015). "Başika Kampı İbadi'nin talebi nedeniyle kuruldu", <https://www.trthaber.com/haber/gundem/basika-kampi-ibadinin-talebi-nedeniyle-kuruldu-221994.html>, E.T:08.05.2019.

Başika Kamp. (2016). Başika Kampı Nedir? Türk Askeri Musul'da Ne Yaptı?, <https://www.haberler.com/basika-kampi-nedir-turk-askeri-musul-da-ne-8870026-haberi>, E.T:09.05.2019.

- IKBY parlamentosu. (2017, 9 15). *IKBY parlamentosu 25 Eylül'de bağımsızlık referandumuna gitme kararı aldı*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41281946>, E.T:15.05.2019.
- Iraklı Kürtlerin. (2017, 9 25). *Iraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu hakkında bilinmesi gerekenler*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443>, E.T: 15.05.2019.
- IŞİD, Türkmen . (2014). *IŞİD, Türkmen şehri Telafer'i de ele geçirdi!* <https://t24.com.tr/haber/isid-turkmen-sehri-telaferi-de-ele-gecirdi,261316>, E.T: 07.05.2019.
- Kurdistaniki. (2017, 12 19). *Kurdistaniki Berindar La Berdam Dubarabunawy Xedru Tawani Naw Mezhu. Govari Gülan , 1151.*
- lazarov Ywazah. (2017, 07 2017). *lazarov Ywazah Muqa Rusy Mîn İstifta Kürdistan,Aal Erbil Tahamil Netaej ,* <http://www.muttahidoon.iq/index.php/main/view/7775>, E.T:15.05.2019.
- Thames Nehri'nden. (2018, 4 28). *Thames Nehri'nden ceset çıkarıldı, Londra saldırısında ölenlerin sayısı 8'e yükseldi*, <https://t24.com.tr/haber/thames-nehrinden-ceset-cikarildi-londra-saldirisinda-olenlerin-sayisi-8e-yukseldi,407867> , E.T:15.05.2019:
- Turkey and the KRG. (2017, 11 22). *Turkey and the KRG After the Referendum: Blocking the Path to Independence.* <https://www.csis.org/analysis/turkey-and-kr-g-after-referendum-blocking-path>, E.T:16.05.2019.
- Turkey Vows. (2014). *Turkey Vows to Help Erbil in the War Against ISIS*, Erbil , <http://www.rudaw.net/english/middleeast/29092014>, E.Ti:08.05.2019.
- Türkiye, Irak. (2017, 09 21). *Türkiye, Irak ve İran'dan IKBY referandumuna karşı ortak bildiri.* <https://tr.sputniknews.com/columnists/201709211030236997-turkiye-irak-iran-ikby-ortak-bildiri/>, E.T :16.05.2019.
- Bağımsız Kürtistan. (2016, 1 11). *Bağımsız Kürtistan Sınırlar ve 140.madde*, www.stiratajikortak.com, E. T: 02.04.2017.
- Dastay. (t.y.). Dastay Amary Harem : <http://www.mop.gov.krd/index.jsp?sid=1&id=146&pid=105>, E. T:15.01.2017.

Dışarıda Bırakılanlar. (2014). Dışarıda Bırakılanlar:Uluslararası Toplum Tarafından Terkedilen Suriyeli Mülteciler. Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) yayınları.

Erbil–Bugün. (2015, 11 22). ERBİL– Bugün bir konsolosluk daha açılıyor , <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/221220151>, E. T: 30.04.2017

Erbil'de. (2009, 10 31). Erbil'de başkonsolosluk açılacak,http://www.konhaber.com/haber-erbil_de_baskonsolosluk_acilacak-52068.html, E. T: 08.04.2017.

Irak Ülke. (2017). Irak Ülke Raporu. Konya Ticaret Oda , 3-16.

İşgalin Aradından. (2012, 9 9). İşgalin Aradından Irak Haşimi'ye İdam cezası, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hasimiye-idam-cezasi..>, E. T: 30.07.2014.

İşte o liste. (2007, 11 29). İşte o liste: Erbil’de konsolosluk açan ülkeler,<http://sure34.blogcu.com/iste-o-liste-erbil-de-konsolosluk-acan-ulkeler/2660459>, E. T: 28.04.2017.

Kuzey Irak'ta. (2015, 1 8). Kuzey Irak'ta 1351 Türk şirketi. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kuzey-irakta-1351-turk-sirketi>, E. T: 28.04.2017.

Külekçi, Murat., Kuvıbasaroclü , Hediye ., & Aksoy, Adam . (2012). Türkiye’nin Irak ve Suriye ile Olan Su Sorunu. *Türkiye ve Tarım Ekonomisi Kongresi*. Erzurum.

Kürtistan Bölgesel. (2012, 10 19). Kürtistan Bölgesel Yönetiminde Siyasi Partiler., <http://blog.radikal.com.tr>, E. T: 01.2.2017.

Nafat, Door. (2015). Door organization for petroleum İnformation Of Kurdistan. Hewlir: la layan Rexrawy Door.

Raporte Manganya. (2013, 7 23). Raporte Manganya Darbaray Barmhenani Nafat. <http://mnr.krg.org/index.php/ku/oil-ku/2015-03-06-14-02-38>, E. T: 10.12.2017

Türkiye’de. (2016, 7 15). Türkiye’de kaç suriyeli var? Hangi şehirde kaç suriyeli var?.
<http://www.islamveihsan.com/turkiyede-kac-suriyeli-var-hangi-sehirde-kac-suriyeli-var.html>, E. T: 14.09.2017.

Türkiye-Irak. (2014, 8 7). Türkiye-Irak Ticareti 50 Milyon Dolar Yükseleri.
<http://www.kilicsan.com.tr/basin-bulteni/bolumu/Oku/turkiye-irak-ticareti-50-milyar-dolara-yukselir-12> , E. T: 09.09.2017.

Türkmeneli’nden. (2006, 10 28). Türkmeneli’nden Kürtistan anayasası yorumu,
http://www.ydh.com.tr/HD1574_turkmenelinden-kurdistan-anayasasi-yorumu.html, E. T: 07/3/2017.

Resmi Belgeler

Irak Daimi Anayasası . (2015).

ÖZGEÇMİŞ

Hatem Azeer İbrahim, 1986 yılında Irak/Erbil/Teyrawa mahallesinde doğdu. İlk öğretimini Mashxal okulunda tamamladı. Orta öğretimini Brayî okulunda bitirdi. 2006 yılında lise öğretimini Erbil’de Şeyh Mahmud Erkek Lisesi’nde başarıyla tamamlamasının ardından 2006-2007 yılında Salahaddin Üniversitesi Siyaset Bilimleri bölümünde lisans eğitime başlamıştır. 2009-2010 yılında lisans öğrenimini kendi bölümünde dördüncü olarak bitirmiştir. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi’de Türkçe hazırlık sınıfına başladı. 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler bilim dalında yüksek lisans eğitime başlamıştır.